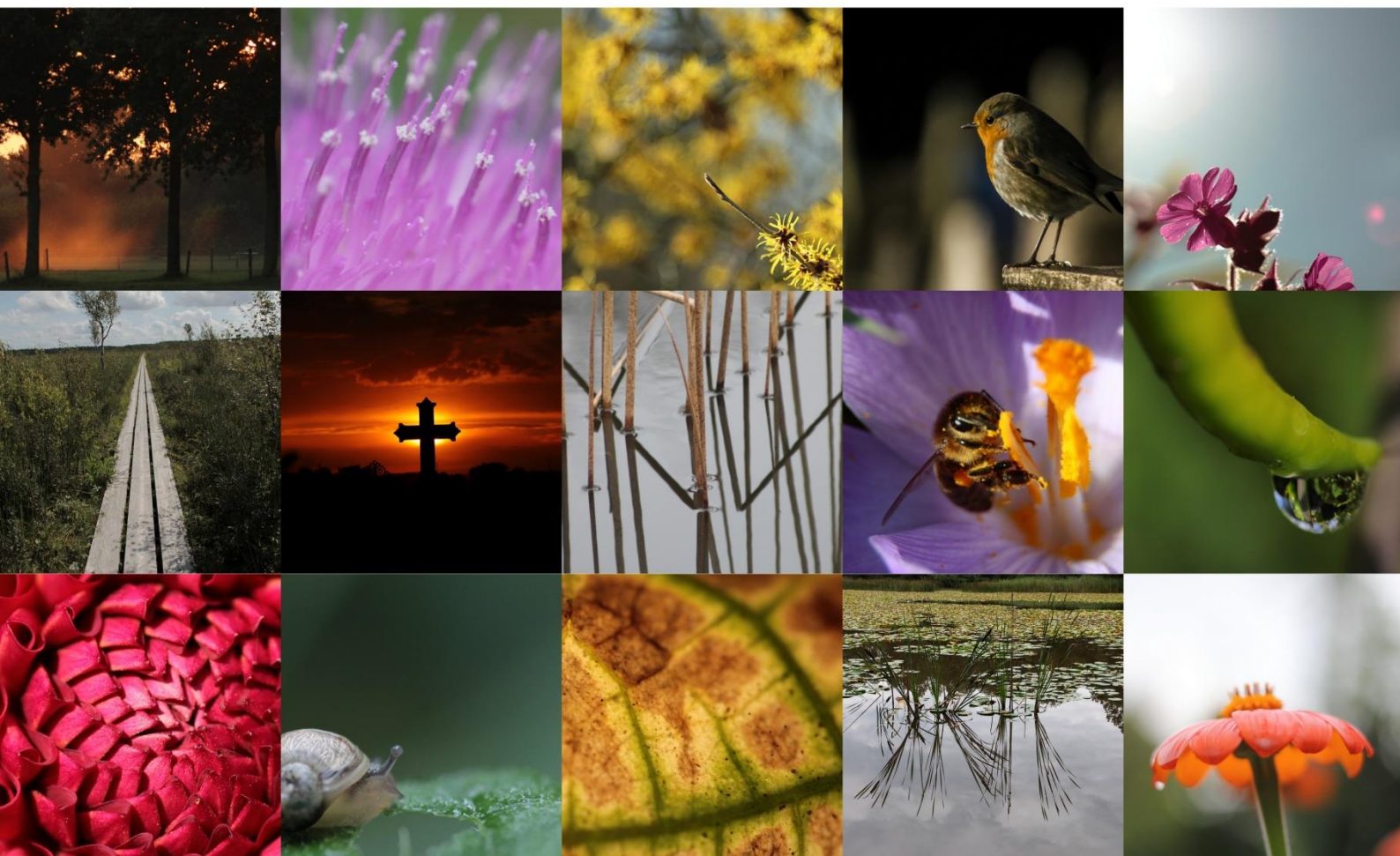

Zingeving in de Nederlandse natuur

MSc thesis Lieke Verhoeven

Zingeving in de Nederlandse natuur

Lieke Verhoeven

Maart 2015

Afstudeeronderzoek voor de Master Forest and Nature Conservation

Leerstoelgroep: Bos- en natuurbeleid (FNP)

Wageningen Universiteit, Wageningen

Studentnummer: 910410876050

Begeleid door:

dr. ir. Marjanke Hoogstra-Klein (FNP)

prof. dr. Matthijs Schouten (NCP)

Foto's omslag door Gaston Aarts

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur of leerstoelgroep FNP van Wageningen Universiteit.

© 'Snippers' door Aimee de Jongh, www.aimeedejongh.com

Voorwoord

Voor u ligt het onderzoeksrapport 'Zingeving in de Nederlandse natuur'. Dit afstudeeronderzoek is uitgevoerd als onderdeel van de Master of Science Forest and Nature Conservation aan Wageningen Universiteit. Het is een onderzoek dat theorie en praktijk, verleden en heden, en natuur en mens verbindt.

Wanneer u het rapport doorleest, zult u verschillende keren de woorden *zoektocht naar zingeving* tegenkomen. Zo was het schrijven van dit afstudeeronderzoek ook een hele zoektocht. Het was zoeken naar de juiste manier van onderzoek doen, naar het combineren van de juiste theorieën, maar ook naar mijzelf. Ik bevind me momenteel in een fase van mijn leven waar ik meer dan ooit nadenk over het leven, en wat het leven betekenisvol maakt. Ongeveer een jaar geleden volgde ik colleges van Matthijs Schouten over natuurbeelden in verschillende culturen, die ik als ontzettend inspirerend heb ervaren. Toen ik na afloop van een van de colleges vroeg of hij niet misschien een idee voor een afstudeeronderzoek had, is het balletje gaan rollen. De combinatie van natuur en zingeving maakte me meteen erg enthousiast.

Het was soms lastig om het onderzoek af te bakenen omdat ik steeds weer op nieuwe boeken, artikelen en ideeën stuitte. De ambitie om alle relevante onderwerpen te bespreken in dit onderzoek heeft het mezelf zo nu en dan redelijk lastig gemaakt. De hartverwarmende reacties en verhalen van de respondenten op de enquêtes en van mensen uit mijn omgeving hebben me echter ontzettend gesteund, en me gemotiveerd om er een goed onderzoek van te maken.

Het onderzoek was ook nooit geworden wat het nu is zonder de hulp van mijn twee begeleiders: Marjanke Hoogstra-Klein en Matthijs Schouten. Ondanks dat ik er (iets) langer over heb gedaan om het onderzoek af te ronden, hebben ze me steeds ontzettend goed geholpen. Marjanke en Matthijs, bedankt voor de kritische feedback en inspirerende ideeën! Met dit onderzoek is bewezen dat natuur, filosofie en economie prima samengaan.

Ik ben dankbaar voor iedereen die me, op wat voor manier dan ook, heeft gesteund in dit proces. Ten slotte wil ik mijn lieve Gaston bedanken voor zijn bijdrage aan het creatieve meedenken, (voorzichtige) kritiek geven, de mooie foto's die ik mocht gebruiken voor dit rapport, en het masseren van mijn schouders als ik weer te lang had doorgewerkt.

Ik wens u veel leesplezier en inspiratie toe!

Lieke Verhoeven

Wageningen, 13 maart 2015

Samenvatting

Het lijkt erop dat het concept *zingeving* steeds meer aandacht krijgt. Ook de terreinbeherende organisatie Staatsbosbeheer merkte dit op; het leek alsof er de laatste jaren steeds vaker vraag was naar *zingevende activiteiten* in de natuur. Verder was er nog veel onduidelijk over deze vraag: Wat is zingeving en wat kan Staatsbosbeheer hier mee? Deze vragen waren uiteindelijk aanleiding voor dit onderzoek. Het doel van dit onderzoek was om uit te zoeken wat het concept zingeving betekent voor verschillende mensen, wat de rol van natuur hierbij kan zijn en wat voor praktische mogelijkheden dit kan bieden voor natuurbeherende organisaties.

In de literatuur is veel geschreven over zingeving; al worden er verschillende termen gebruikt om min of meer hetzelfde concept te beschrijven. Er lijkt in ieder geval een duidelijke link te zijn tussen zingeving, cultuur (in het bijzonder met religie) en natuur. Vooral de natuur blijkt in veel opzichten een zingevende werking te hebben. Ook lijkt het concept zingeving goed te passen in het hedendaagse verlangen naar een 'betere wereld'. Om de behoefte naar zingeving tegemoet te komen ontwikkelt zich als het ware een markt voor zingevende en spirituele activiteiten, maar er bestaat discussie over of dit wel verantwoord is.

Voor dit onderzoek zijn twee online enquêtes opgesteld, die beide ongeveer twee maanden online zijn geweest. De eerste enquête was gericht aan de 'zinzoekende Nederlander' (hierna genoemd: zinzoeker-enquête). Deze enquête had als doel geïnteresseerden te vinden voor zingeving, spiritualiteit en / of natuur. Uiteindelijk waren er 550 enquêtes bruikbaar voor verwerking. De tweede enquête was opgesteld voor de medewerkers van Staatsbosbeheer, in het bijzonder voor de boswachters VPR. Uiteindelijk waren hiervan 65 enquêtes bruikbaar.

De zinzoeker-enquête toont aan dat men erg geïnteresseerd is in zingeving en hier over het algemeen dagelijks mee bezig is. Ook voelen de meesten zich erg betrokken bij de natuur, en vinden zij dat de natuur een belangrijke rol in zingeving kan spelen. De zinzoeker blijkt veelal een vrouw te zijn in de leeftijd van 36 tot 45 jaar, met tenminste een HBO opleiding, met een religieuze opvoeding maar is tegenwoordig vooral spiritueel geïnteresseerd zonder een religieuze traditie te volgen. In de natuur zijn vooral het gevoel van ontzag en verwondering, het vergeten van je dagelijkse zorgen, rust, het gevoel onderdeel te zijn van iets groters en schoonheid belangrijke zingevende factoren. De 'gewone' recreatieve activiteiten, zoals wandelen of natuureducatieve activiteiten, werden het vaakst als zingevend ervaren. Ook zijn stilte- en nachtwandelingen populair. Wel moeten deze activiteiten het liefst kleinschalig opgezet zijn. Men geeft veelal aan mogelijk of vrijwel zeker aan zingevende activiteiten deel te willen nemen wanneer deze door bijvoorbeeld Staatsbosbeheer georganiseerd worden. Ook is men bereid hier wat voor te betalen; maar alleen voor korte en laagdrempelige activiteiten. Redenen om niet te willen deelnemen of te willen betalen zijn vooral dat men geen behoefte heeft aan (georganiseerde) zingeving, liever alleen zingeving beleefd, of principiële of morele bezwaren heeft tegen georganiseerde zingeving.

De enquête voor de medewerkers van Staatsbosbeheer laat zien dat het merendeel van de respondenten ooit op een of andere manier te maken heeft gehad met zingeving op de werkvloer. Er worden al regelmatig activiteiten georganiseerd door Staatsbosbeheer met elementen van zingeving, zoals verwonderen en ontdekken, zonder zingeving specifiek te benoemen. Deze activiteiten zijn over het algemeen succesvol. Ook zijn de medewerkers het er grotendeels over eens dat er een toenemende interesse is voor zingeving. Dit uit zich vooral in een verhoogde vraag naar overnachtingen in de natuur, meditatie en stiltewandelingen. Bijna alle medewerkers zijn het er over eens dat het concept zingeving bij Staatsbosbeheer past.

Er is dus zeker een grote interesse voor zingeving en een vraag naar zingevende activiteiten in de natuur. Het advies voor Staatsbosbeheer is om door te gaan zoals de organisatie momenteel bezig is, met de activiteiten in de natuur die elementen van zingeving bevatten (zonder teveel nadruk te leggen op *zingeving*), en met vormen van beheer waarbij gefocust wordt op de zingevende elementen in de natuur (zoals rust, stilte en schoonheid). Wat betreft de meer spirituele activiteiten zal er voor Staatsbosbeheer vooral een faciliterende rol zijn weggelegd, in verband met beperkte tijd en mankracht. Dit kan door terrein te verhuren aan gespecialiseerde organisaties, of door samenwerkingen aan te gaan met deze bedrijven.

Trefwoorden: *zingeving, natuur, natuurbeleving, zingevende activiteiten, recreatie*

Summary

It seems that the concept of *meaning in life* is getting more attention nowadays. This was also noticed by the Dutch nature conservation organisation Staatsbosbeheer; it seemed that in the last couple of years there has been an increased demand for *meaningful activities in nature*. But a lot remained unclear about this demand: What do people consider to be meaningful and what does this mean for Staatsbosbeheer? These questions gave rise to this research. The main goal of this research was to find out what images different people have with respect to the concept of *meaning in life*, what role nature can play in this, and what the practical implications are for nature conservation organisations in the Netherlands.

In the literature a lot has been written about meaning in life; although different terms are used to describe more or less the same concept. There seems to be a clear link between meaning in life, culture (religion in particular) and nature. Especially nature appears to have many meaningful elements for people. The concept of meaning in life also seems to fit well in the contemporary trend of longing for a 'better world'. To meet the need for meaning in life a market for meaningful and spiritual activities is developing; although there is some discussion if it's allowed to treat meaning in life as a marketable good.

For this research two online questionnaires were conducted, which have been online for about two months. The first questionnaire was directed at the 'meaning-searchers in the Netherlands': people who have an affinity with meaning in life, spirituality and / or nature. In the end 550 questionnaires were complete enough for the analysis. The second questionnaire was directed to the employees of Staatsbosbeheer, especially the employees who worked as forest manager with education, PR and leisure. In the end 65 surveys were usable.

The most important results from the meaning-searchers questionnaire were that the majority of the people think meaning in life is very important, and it crosses the minds of most people at least once a day. Also most people see themselves as very concerned with nature, and think that nature can play an important role in the search for meaning. In general the meaning-searcher in this research appears to be a woman in the age of 36 – 45 years old, higher educated, raised religiously but nowadays sees herself as not religious but spiritually interested. The aspects in nature that people concern to be most meaningful are the feeling of awe and wonder, the forgetting of daily concerns, quietness, being a part of a bigger whole and beauty. The activities that most people find meaningful are the 'usual' leisure activities, like hiking. Also silent- and night hikes are popular. Preferably these activities should be at small scale. The respondents indicate that they might or for sure want to join meaningful activities when organisations like Staatsbosbeheer would organise these. They also are willing to pay some money for this; but only for the short and easy accessible activities. Reasons for not willing to participate in an organised meaningful activity are that people don't have the need to join these kinds of activities, that they prefer to experience these activities by themselves or that they have moral of fundamental obligations against organised meaningful activities.

The questionnaire for the employees of Staatsbosbeheer shows that the majority of the employees have in some way experience or got in touch with the concept of meaning in life during their work. Staatsbosbeheer already organises some activities that people might concern meaningful, with elements of wondering and exploring, but without mentioning the word meaningful. These activities are quite successful. The employees agree that there is a growing interest for meaningful activities in nature, which shows especially in a growing demand for spending the night in nature and meditation. Almost all agree that the concept of meaning in life fits Staatsbosbeheer naturally.

One could say that there is indeed a great interest for meaning in life and meaningful activities in nature. The advice for Staatsbosbeheer is to continue doing what they are doing, like organising activities with elements of meaning in life but without putting too much emphasis on meaning. Also concerning the managing of nature areas, but with focus on the meaningful elements of nature (like quietness, peace and beauty). Concerning more spiritual activities, Staatsbosbeheer could play a facilitating role, by for example renting their nature areas to specialised companies in meaningful activities or by working together with those.

Keywords: *meaning, nature, nature experience, meaningful activities, leisure*

Inhoudsopgave

Voorwoord	i
Samenvatting	ii
Summary	iii
Inhoudsopgave	iv
Figuren en tabellen	vii
1 Inleiding	1
1.1 Achtergrond	1
1.2 Aanleiding van het onderzoek	2
1.3 Doelstelling en onderzoeksvragen	3
1.4 Leeswijzer	4
2 Theoretisch kader	5
2.1 Zingeving	5
2.1.1 Het begrip zingeving	5
2.1.2 Kenmerken zingeving	8
2.1.3 Vormen van zingeving	9
2.1.4 Waar komt zin vandaan?	10
2.1.5 Zingeving in dit onderzoek	15
2.2 Natuur en de relatie met zingeving	16
2.2.1 Verbinding met de natuur	16
2.2.2 De zingevende werking van natuur	17
2.2.3 Zingevende activiteiten in de natuur	19
2.2.5 Natuur in dit onderzoek	20
2.3 Vraag en aanbod	21
2.3.1 De markt	21
2.3.2 De markt van spiritualiteit en zingeving	22
2.3.3 Voor- en nadelen van het vermarkten van spiritualiteit	24
2.3.4 Het huidige aanbod	25
2.3.5 Vraag en aanbod in dit onderzoek	25

3 Methode	27
3.1 Onderzoeksbenadering	27
3.2 Data verzameling.....	28
3.2.1 Enquêtes.....	28
3.2.2 De zinzoeker-enquête	29
3.2.2 De enquête voor medewerkers van Staatsbosbeheer.....	33
3.3 Respons	35
3.3.1 Achtergrondkenmerken zinzoekers	35
3.3.2 Achtergrondkenmerken medewerkers Staatsbosbeheer.....	38
3.5 Data analyse	38
3.5.1 Ordenen gegevens	38
3.5.2 Analyse	39
 4 Resultaten <i>zingeping algemeen</i>	41
4.1 Wat wordt er bedoeld met zingeping?.....	41
4.2 Wie zijn de zinzoekers en hoe belangrijk is zingeping in het dagelijks leven?	44
4.2.1 Belang van zingeping	44
4.2.2 Tijdsbesteding aan zingeping	46
4.2.3 Profielschets.....	48
4.3 Wat is de relatie van natuur met zingeping?.....	50
4.3.1 Betrokkenheid bij natuur	50
4.3.2 Natuurbeleving.....	50
4.3.3 Zingepende aspecten van natuurbeleving	51
4.4 Wat voor soort activiteiten in de natuur worden als zingepend beschouwd?	52
4.4.1 Soorten activiteiten.....	52
4.4.2 Mening over verschillende zingepende activiteiten	53
4.4.3 Deelname aan zingepende activiteiten	54
 5 Resultaten <i>zingeping en Staatsbosbeheer</i>	55
5.1 Wat zijn de ervaringen van Staatsbosbeheer met zingeping tot nu toe?	55
5.5.1 Ervaring met zingeping door medewerkers van Staatsbosbeheer	55
5.5.2 Ervaringen van zinzoekers met zingepende activiteiten van Staatsbosbeheer.....	56
5.5.3 Ontwikkeling door de tijd heen.....	56
5.5.4 Succes van al bestaande activiteiten	57
5.2 Haalbaarheid (meer) zingeping bij Staatsbosbeheer	58

5.2.1 De visie van de medewerkers van Staatsbosbeheer op zingeving.....	58
5.2.2 Bereidheid zinzoekers deelname aan zingevende activiteiten	59
5.2.3 Bereidheid zinzoekers te betalen voor zingevende activiteiten	61
6 Discussie.....	63
6.1 Resultaten	63
6.1.1 Het concept zingeving	63
6.1.2 Profiel zinzoeker	64
6.1.3 De relatie van natuur met zingeving	65
6.1.4 Zingevende activiteiten	66
6.1.5 Het vermarkten van zingeving	69
6.2 Praktische mogelijkheden voor Staatsbosbeheer	70
6.2.1 Zingeving en Staatsbosbeheer: de huidige stand van zaken	70
6.2.2 Dilemma's.....	70
6.2.3 Samenwerking met anderen	71
6.3 Reflectie op methodologie	71
6.3.1 Representativiteit.....	71
6.3.2 Enquête-technisch.....	72
6.3.3 Vertaalbaarheid resultaten voor andere organisaties	73
7 Conclusie	75
8 Aanbevelingen	77
9 Referentielijst	79
10 Bijlagen.....	85
Bijlage A Voorbeeldberichten verspreiding enquête voor de zinzoekers op social media.....	87
Bijlage B Verspreiding enquête voor de zinzoekers	89
Bijlage C Enquête voor de zinzoekers	91
Bijlage D Resultaten van de enquête voor de zinzoekers	99
Bijlage E Enquête voor de medewerkers van Staatsbosbeheer.....	119
Bijlage F Resultaten van de enquête voor de medewerkers van Staatsbosbeheer	123

Figuren en tabellen

Figuur 1: Theorie over betekenis bestaande uit drie componenten.....	10
Figuur 2: Strip van Anton Dingeman en Pieter Geenen	14
Figuur 3: Natuurbeleving: interactie tussen het inspirerende proces en de empirische werkelijkheid	18
Figuur 4: Schematische weergave van vraag en aanbod	22
Figuur 5: Groepen deelnemers op de spirituele markt volgens McKee (2003)	23
Figuur 6: Verspreiding enquête voor de zinzoekers.....	30
Figuur 7: Verspreiding enquête voor de medewerkers van Staatsbosbeheer	33
Figuur 8: Overzicht aantal respondenten per provincie in Nederland.....	36
Figuur 9: Levensbeschouwing vanuit opvoeding tegenover de huidige levensbeschouwing	37
Figuur 10: Karakteristieken die het begrip zingeving omschrijven	43
Figuur 11: De tijd die men spendeert aan (denken over) zingeving, tegenover het wel of niet belangrijk vinden van zingeving.....	46
Figuur 12: Antwoorden op de zes stellingen over natuurbeleving in percentages.....	51
Figuur 13: Aspecten van natuurbeleving die een zingevende rol hebben volgens de respondenten	52
Figuur 14: Antwoorden op de vijf stellingen over zingevende activiteiten in procenten	53
Figuur 15: Soorten activiteiten en thema's waar tegenwoordig vaker naar gevraagd wordt dan vijf jaar geleden.....	57
Figuur 16: Concrete activiteiten en elementen en voorwaarden waar een activiteit aan zou moeten voldoen .	60
Tabel 1: Overzicht bestaande definities en omschrijvingen van het begrip zingeving	6
Tabel 2: Overzicht definities en omschrijvingen van verwante termen van zingeving	7
Tabel 3: De spirituele markt en zijn actoren, bekeken vanuit het vraag en aanbod perspectief	22
Tabel 4: Overzicht van de onderzoeksvragen en de bijbehorende vragen uit de enquête.	28
Tabel 5: Overzicht leeftijden respondenten, vergeleken met landelijke gegevens van het CBS.	35
Tabel 6: Overzicht van de thema's die zingeving omschrijven volgens de respondenten	41
Tabel 7: Het wel of niet belangrijk vinden van zingeving bekeken voor de significant samenhangende persoonskenmerken.	45
Tabel 8: De tijdsbesteding aan zingeving bekeken voor de significant samenhangende persoonskenmerken ...	47
Tabel 9: Indeling van respondenten in groepen, op basis van hoe belangrijk men zingeving vindt, en hoe vaak men zich hiermee bezig houdt.....	48
Tabel 10: Ervaringen met zingeving door medewerkers van Staatsbosbeheer, met voorbeeldantwoorden	55
Tabel 11: Redenen van zinzoekers om niet deel te willen nemen aan georganiseerde zingevende activiteiten .	60
Tabel 12: De prijs die zinzoekers zouden willen betalen voor verschillende zingevende activiteiten	61

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

“The more deeply I search for the roots of our global environmental crisis, the more I am convinced that it is an outer manifestation of an inner crisis that is, for lack of a better word, spiritual”

Al Gore ¹

Met deze quote probeert Al Gore aan te geven dat de ecologische crisis, waar men tegenwoordig wereldwijd mee te maken heeft, volgens hem een uiting is van een innerlijke crisis. De wereld is aan het veranderen; onderwerpen als klimaatverandering en duurzaamheid komen geregeld voorbij. Kwetsbare ecosystemen over de hele wereld worden aangetast en belangrijke leefgebieden voor mens en dier verdwijnen. Wat er nog aan natuur over is, moet nodig beschermd worden. Dit geldt voor bijvoorbeeld de regenwouden in het Amazonegebied maar zeker ook voor natuur dichtbij, hier in Nederland.

De materialistische en ontvullende denkbeelden van de Westerse wereld worden vaak door milieufilosofen aangewezen als de oorzaak van de hedendaagse milieuproblemen (Hedlund-de Witt, 2013). Deze instrumentele en utilitaire omgang met de aarde heeft volgens verschillende geleid tot uitbuiting van de aarde en haar natuurlijke bronnen (Leopold, 1949; White, 1967). Van der Wal (1996) stelt dat de houding van de Westerse mens, waarin hij zichzelf hoger stelt aan de natuur, tot de hedendaagse milieuproblemen heeft geleid. De oorzaak van onze houding wordt ook wel bij de Westerse traditionele geloofsovertuigingen neergelegd (White, 1967).

Een andere reden die wordt aangedragen als oorzaak van milieuproblemen is de kloof tussen burger en beleid. Om de natuur te kunnen beschermen is een andere houding van de mens nodig. Publieke steun voor groene initiatieven is hierbij belangrijk. Betrokkenheid van burgers bij natuurbeheer wordt als zeer belangrijk geacht in het oplossen van milieuproblemen (Van Bommel *et al.*, 2006). Wanneer mensen ergens om geven, zijn ze bereid het te beschermen. Je zou zeggen dat publieke steun vooral een positieve uitwerking heeft voor natuurbeheerders. Maar de publieke wil om natuur te beschermen kan soms ook tegenwerken, zoals in het Drents Friese Wold bijvoorbeeld. Hier probeerden omwonenden van het natuurgebied de natuurherstelwerkzaamheden tegen te houden om ‘hun’ stuk natuur te beschermen (Buijs, 2009). Buijs (2009) noemt het ook wel de vermaatschappelijking van natuurbeleid. Ecologie staat niet meer alleen centraal; bij deze nieuwe visie voor natuurbeheer zijn factoren als gebruikswaarde en beleving ook belangrijk.

Het beleven en ervaren is voor veel mensen het belangrijkste aspect van natuur, terwijl deskundigen vaak meer gefocust zijn op het cognitieve aspect (kennis over natuur) (Buijs, 2009). Het is bewezen dat natuurbeleving verschillende voordelen kan hebben voor de mens, zowel fysiek als psychologisch. Verder kan aanwezigheid in de natuur voor een diepgaande beleving zorgen, die iemand verder laat kijken dan de grenzen van het dagelijks leven en die een gevoel van doel en zin in het leven kan geven (o.a. Fredrickson & Anderson, 1999)

¹ Verkregen van: Hedlund-de Witt, 2013. Originele bron: Al Gore (1992) *Earth in the Balance: Ecology and the Human Spirit*.

Dat laatste aspect, een gevoel van doel en zin in het leven krijgen, lijkt de laatste tijd steeds meer aandacht te krijgen. Je kunt er bijna niet omheen in het dagelijks leven; tijdschriften als *Happinez*, *Flow* en *Psychologie Magazine* schrijven er over. Ook in kranten als *Trouw* en *Volkskrant* wordt er regelmatig over de zin van het leven gesproken. Niet zo gek misschien, aangezien het onderwerp in ieders leven vroeg of laat aandacht zal krijgen. Het lijkt dus dat er veel interesse is voor de zoektocht naar zin in het leven en wellicht kan de natuur hier een belangrijke rol bij spelen.

1.2 Aanleiding van het onderzoek

Dat mensen natuur graag een rol willen laten spelen in de zoektocht naar zin in het leven, blijkt ook steeds duidelijker te worden bij Staatsbosbeheer. Bij de grootste terreinbeherende organisatie van Nederland wordt de laatste jaren steeds vaker gevraagd naar, zoals Staatsbosbeheer het omschrijft, mogelijkheden voor (het accommoderen van) zingeving of zingevende activiteiten. Wat zingeving betekent of wat een activiteit zingevend maakt is voor iedereen anders, hier zal meer over verteld worden in het volgende hoofdstuk (2.1 Zingeving). De vragen naar zingevende activiteiten blijven nu nog in sommige gevallen bij de boswachter liggen. Vaak hangt het dan ook van de betreffende persoon af wat hij of zij ermee doet. Om in de toekomst beter op deze vraag te kunnen inspelen is er in 2013 een tijdelijke werkgroep opgericht, om te bespreken hoe deze zingevende activiteiten vorm moeten krijgen (persoonlijke mededeling, M.G.C. Schouten, 28 februari 2014). Staatsbosbeheer heeft een aantal voorlopige doelen en richtlijnen opgesteld omtrent zingeving, maar de vraag is of deze overeenstemmen met wat de mensen willen en / of verwachten van zingeving en zingevende activiteiten. Tegenwoordig worden er al wel regelmatig activiteiten georganiseerd door Staatsbosbeheer met elementen van zingeving, zoals zintuigentochten en stiltewandelingen. Deze worden echter vaak niet specifiek als zingevend benoemd; de focus ligt meestal op elementen zoals *verwonderen* of *beleven*. Staatsbosbeheer wil graag weten of er meer mogelijkheden zijn om activiteiten met zingeving ('zingevingsarrangementen') te organiseren.

In de doelstellingen van Staatsbosbeheer als organisatie wordt de term zingeving wel specifiek benoemd, in het kader van 'Natuurbeleving mogelijk maken'. De missie van Staatsbosbeheer is om mensen te verbinden met natuur (Staatsbosbeheer, 2015) en hier kunnen zingevende activiteiten wellicht een rol bij spelen. Daarbij komt kijken dat Staatsbosbeheer is opgericht als een overheidsorganisatie, waardoor zij dus grotendeels financieel gesteund werd door de overheid. Wegens bezuinigingen moet Staatsbosbeheer nu zelf voor een aanzienlijk deel van de inkomsten zorgen (Staatsbosbeheer, 2014). Als zingevende activiteiten dus ook nog inkomsten kunnen opleveren voor Staatsbosbeheer zou dat een win-win situatie kunnen zijn: voor de organisatie en voor de 'zinzoeker'.

Nog een andere motivatie voor het opzetten van de werkgroep kwam naar aanleiding van het in 2005 door het NatuurCollege, de Universiteit van Utrecht en Staatsbosbeheer opgerichte programma NatuurWijs. Dit is een natuur-educatief programma om basisschoolkinderen natuur te laten beleven. Centraal in het programma staan '*hart, hoofd en handen*'. Hier wordt mee bedoeld dat er niet alleen aandacht is voor de cognitieve en zintuigelijke ervaring, maar ook voor het gevoel van verbinding en verwondering. Het lesprogramma is tot nu toe als zeer positief ervaren (Van der Waal *et al.*, 2012) en mede hierdoor kwam ook de vraag of iets dergelijks ook voor volwassenen ontwikkeld kan worden. NatuurWijs is een voorbeeld van hoe er momenteel al aandacht wordt gegeven aan een bijzondere natuurervaring. Mogelijk kunnen elementen uit dit programma ook een rol spelen bij het opzetten van zingevende activiteiten.

1.3 Doelstelling en onderzoeksvragen

Het doel van dit onderzoek is inzicht te krijgen in het begrip zingeving en in wat terreinbeherende organisaties hier in praktisch opzicht mee kunnen. Door inzicht te krijgen in de vraag naar zingeving, kan het aanbod van terreinbeherende organisaties hier mogelijk op aangepast worden. Door zoveel mogelijk op de wens van de mensen in te spelen, komen er hopelijk meer mogelijkheden in de natuur voor (diepgaande) natuurbeleving, wat dan weer kan zorgen voor meer waardering voor natuur en de aarde. Zoals Aldo Leopold zei: *“Connectedness to nature leads to concern for nature”* (Leopold, 1949).

In dit onderzoek wordt er een casestudy gedaan naar Staatsbosbeheer en naar de ervaringen van deze organisatie met zingeving. Het inzicht dat dit onderzoek voortbrengt kan interessant zijn voor Staatsbosbeheer, maar ook voor andere terreinbeherende organisaties zoals Natuurmonumenten en de Provinciale Landschappen. Ook kan er een inschatting worden gemaakt of het verstandig zou zijn om (meer) te investeren in het opzetten van zingevende activiteiten.

Om zinzoekende mensen te kunnen accommoderen in de Nederlandse natuurgebieden, moet er eerst duidelijk worden wat hun wensen zijn. Is de natuur slechts een decor in de zoektocht naar zingeving, of willen zij de natuur daarin actief betrekken? Kan het überhaupt een zoektocht genoemd worden? Wat is nu precies die zin waar zij naar op zoek zijn, en waarom? Is zingeving dan een vorm van recreatie, of is het meer dan dat? Om een antwoord te krijgen op deze vragen wordt de volgende hoofdvraag gesteld in dit onderzoek:

Wat voor rol speelt de Nederlandse natuur in de hedendaagse zoektocht naar zingeving, en hoe kunnen natuurbeherende organisaties hier op inspelen?

Om deze hoofdvraag te beantwoorden zijn de volgende deelvragen opgesteld:

1. *Wat wordt er bedoeld met zingeving?*
2. *Wie zijn de mensen die zoeken naar zingeving, en hoe belangrijk is dit in hun dagelijks leven?*
3. *Wat is de relatie van natuur met zingeving?*
4. *Wat voor soort activiteiten in de natuur worden als zingevend beschouwd?*
5. *Wat zijn de ervaringen van Staatsbosbeheer met zingeving tot nu toe?*
6. *Is het haalbaar voor Staatsbosbeheer om zingevende activiteiten te organiseren, en waardoor wordt dit bepaald?*

Het onderzoek bestaat uit twee delen. Het eerste deel (deelvraag 1, 2, 3 en 4) bestaat uit de verkenning van het begrip zingeving, wat mensen onder zingeving verstaan, en de relatie van zingeving met natuur. In het tweede deel van het onderzoek (deelvraag 5 en 6) wordt gekeken naar zingeving in de praktijk, en hoe natuurbeherende organisaties hier op in kunnen spelen.

1.4 Leeswijzer

Dit verslag is als volgt opgebouwd. In Hoofdstuk 2 wordt het theoretisch kader van dit onderzoek besproken in drie delen. In het eerste deel wordt het concept zingeving besproken, waarbij onder andere karakteristieken en geschiedenis aan bod komen. In het tweede deel wordt de relatie van zingeving met natuur besproken. Ten slotte wordt in het laatste deel van het theoretisch kader gesproken over de marktaspecten van dit onderzoek; over vraag en aanbod. In Hoofdstuk 3 komt de gebruikte methodiek van dit onderzoek aan bod. In dit hoofdstuk wordt onder meer besproken hoe de resultaten verzameld zijn met behulp van online enquêtes, en wat de uiteindelijke doelgroep is die bereikt is met deze enquêtes. De resultaten van het onderzoek zijn opgedeeld in twee hoofdstukken: Hoofdstuk 4 bespreekt de resultaten die over het concept zingeving in het algemeen gaan, en Hoofdstuk 5 licht de praktische aspecten van het onderzoek toe. De resultaten worden besproken aan de hand van de onderzoeksvragen. Hoofdstuk 6 is het discussie hoofdstuk. Hier worden de resultaten bediscussieerd aan de hand van de theorie, maar er wordt ook gereflecteerd op de gebruikte methodiek. De conclusie van het onderzoek wordt gegeven in Hoofdstuk 7. Ten slotte worden er in Hoofdstuk 8 aanbevelingen gedaan voor Staatsbosbeheer en voor verder onderzoek.

Aan het eind van dit rapport vindt u de bijlagen. Hier wordt verschillende keren naar verwezen door het rapport heen.

2 Theoretisch kader

Dit hoofdstuk beschrijft het theoretisch kader van dit onderzoek. Uit Hoofdstuk 1 is gebleken dat het onderzoek uit drie belangrijke delen bestaat: zingeving, natuur en vraag en aanbod. Deze drie onderwerpen worden in dit hoofdstuk besproken. In het eerste deel (2.1) wordt het concept zingeving besproken. Zingeving blijkt nogal een breed concept te zijn met verschillende kenmerken en benamingen. Ook is de betekenis van het concept wat veranderd door de tijd heen. In paragraaf 2.2 wordt de relatie van natuur met zingeving besproken. Ook worden hierbij kenmerken van natuurbeleving en zingevende activiteiten toegelicht. Het laatste deel (2.3) gaat over de praktische toepassing van zingeving, bekeken vanuit een vraag en aanbod perspectief.

2.1 Zingeving

Volgens Thomas Luckman hebben alle mensen behoefte aan zingeving (Luckman, 1967 in: Ribberink & Houtman, 2010). Maar wat is zingeving? Het woord lijkt voor nogal wat verwarring te zorgen. Zingeving wordt namelijk vaak in verband gebracht met spiritualiteit (o.a. Besecke, 2001) en dat begrip wordt op zijn beurt weer samen of door elkaar wordt gebruikt met het begrip religie (Dekker, 2004; Houtman, 2008; Kregting & Bernts, 2003). Het is in ieder geval niet te ontkennen dat het in de laatste jaren een ontzettend populaire term is geworden (Van Harskamp, 2000). Zingeving is niet nieuw; al zolang er mensen bestaan wordt er gezocht naar de zin van het leven (Hicks & Routledge, 2013; Klap - van Strien, 2005). Alleen kan de term tegenwoordig wel een nieuw leven ingeblazen worden, vindt filosoof René Gude. Hij stelt dat onze invulling van het begrip is onttaard: *“We gaan op zoek naar zin, alsof de zin ergens in het verborgene klaarligt om door ons ontdekt te worden”*. Volgens hem moeten we er actief mee aan de slag gaan, om ‘ambachtelijke zingeving’ te creëren (Gude, 2014).

2.1.1 Het begrip zingeving

Het concept zingeving wordt op vele vlakken onderzocht en toegepast, van verslavingszorg (Stoeten, 2011) en medische zorg (Vanchon, 2008), tot aan de werkomgeving (Klap - van Strien, 2005). Het is bewezen dat het zoeken naar zin in het leven positieve effecten heeft voor de geestelijke gezondheid (Davis, 1998; Heintzman & Mannell, 2003). Tegelijkertijd kan het niet kunnen vinden van (of een gebrek hebben aan) betekenis zorgen voor psychologische problemen en stress (Frankl, 1962).

Vrijwel alle auteurs die schrijven over zingeving, geven aan dat het een veelomvattende en multi-interpreteerbare term is (Van Harskamp, 2000; Klap - van Strien, 2005). Frankl (1962) stelt dat het logisch is dat er niet één universele term is die voor iedereen van toepassing is, want ieder mens is immers verschillend. Elk individu moet zelf zin geven aan zijn eigen leven: op zijn eigen manier (Battista & Almond, 1973 in: Steger *et al.*, 2006) en op een actieve manier (Burrell, 1999). Iedereen is verschillend, en moet daarom zijn eigen unieke en persoonlijke bestemming of levenstaak vinden (Ashley, 2007; HGU, 2014).

Ook al verschillen de termen van elkaar, toch is men het er over het algemeen over eens dat zingeving essentieel is in het leven (Debats *et al.*, 1993; Steger *et al.*, 2006). Een overzicht van verschillende definities van zingeving is te vinden in Tabel 1. Sommige auteurs geven een letterlijke definitie van het concept zingeving (weergegeven in de tabel als citaat), maar anderen geven alleen een omschrijving. Soms gebruiken auteurs meerdere termen in hetzelfde artikel of boek; de weergave van de termen met de auteur erbij geeft alleen weer dat de auteur de term (niet exclusief) heeft gebruikt.

Tabel 1: Overzicht bestaande definities en omschrijvingen van het begrip zingeving

Definitie of omschrijving van zingeving
De behoefte van mensen om te beseffen dat hun leven een rol, een betekenis en belang heeft in een groter geheel (Achterberg, 1992).
<i>"Zingeven is het plaatsen van iets in een breder verband van betekenissen die ons menselijk bestaan betreffen"</i> (Alma & Smaling, 2010 in: Rammelt, 2012).
<i>"De term 'zingeving' betekent dat je zelf aan de bak moet. Zin aanbrengen waar die van tevoren niet was, een zin bepalen in het onbepaalde, betekenis geven aan het onbegrijpelijke, doelen stellen in een doelloze wereld, zin krijgen in wat je doet (...). Zingeving is voortdurend klussen aan samenwerkingsvormen in veranderlijke samenlevingen."</i> (Gude, 2014, blz. 5).
<i>"Het verwijst naar het gegeven dat bepaalde gebeurtenissen en omstandigheden een houding bepalen ten opzichte van het persoonlijke leven en dat van onze medemens"</i> . Belangrijk hierin is verantwoording nemen voor het oplossen van levensproblemen, en het vervullen van taken in het leven (Hogeschool Geesteswetenschappen Utrecht, 2014).
Zin-ge-ving (de; v) het zoeken naar de betekenis, het doel van het leven (Van Dale, 2015).
<i>"(Het) is de meest fundamentele behoefte van het menselijk bestaan"</i> (blz. 236). De term wordt duidelijker als men kijkt naar het tegenovergestelde: zinloos: <i>"Het zinloze is het onsamenhangende en daardoor betekenisloze, het absurde. Zin kan dan opgevat worden als samenhang, ordening."</i> (Van Praag, 1989 blz. 205 in: Broek, 2008).
Het proces van het toekennen van betekenis aan een waargenomen werkelijkheid. Kan positief of negatief zijn, komt vanuit persoonlijke drijfveren. Belangrijk is het begrijpen (van gebeurtenissen en rol in het leven), waardering, bezinning en het erkennen van waarden (Klap - van Strien, 2005).

Andere veelgebruikte termen

De zin in het leven wordt ook op andere manieren verwoord, zoals met bijvoorbeeld het begrip *bezieling* (Horlings *et al.*, 2009; Korteweg & Voigt, 1992 in: Klap - Van Strien, 2005), *zinbevordering* (Broek, 2008), *bezinning* (Kregting & Bernts, 2003), *zin-ervaring* (Van der Wal, 1996), *lichtzoeken* (Fresco, 1998) maar ook termen als *betekenis* (Schuijt, 1999 in: Klap - Van Strien, 2005) en *levensvragen* (Van Harskamp, 2000) worden gebruikt. In Engelstalige literatuur komen termen voor als *meaning in life* (Crescioni & Baumeister, 2013; Debats *et al.*, 1993; King *et al.*, 2006; Steger *et al.*, 2006), *transcendental meaning* (Besecke, 2001) en *transpersonal experiences* (Davis, 1998). Wanneer er gekeken wordt naar de betekenis van de termen is veelal dezelfde essentie te vinden, al ligt de focus soms wat anders. Een overzicht van definities en omschrijvingen van de termen is te vinden in Tabel 2 op de volgende pagina.

Tabel 2: Overzicht definities en omschrijvingen van verwante termen van zingeving

Begrip	Omschrijving of definitie
Bezieling	Het is de basis van alles, geen randvoorwaarde. Het slaat een brug tussen willen, denken en handelen. Het is niet slechts een individueel proces, het krijgt pas echt betekenis in contact met anderen (Horlings <i>et al.</i> , 2009).
	Het gaat over een kern in ons, die ons uniek maakt en die zin geeft aan ons bestaan als mens (Ofman, 1992 in: Klap - Van Strien, 2005).
	Het is een proces waarin de essentie van het leven, de diepere lagen van het bestaan of de hogere aspiraties die de mens uittillen boven zelfbehoud, doorstralen in het dagelijks doen en laten (Schuijt, 1999 in: Klap - Van Strien, 2005).
	Bezieling is te herkennen aan de aspecten meesterschap, perfectionisme, concentratie en behoefteeloosheid. In het kader van werken, houdt dit in dat het werk een doel op zich is in plaats van een middel om behoeften te bevredigen (Van Lier, 1998 in: Klap - Van Strien, 2006).
	Termen als drijfveren, passie, inspiratie, motivatie, emotie, dromen, spirit en spiritualiteit spelen een grote rol in bezieling (Klap - Van Strien, 2005).
Zinbevordering	Iets dat het ervaren van zin in je leven vooruit kan helpen, kan stimuleren, vergemakkelijken. Voorbeeld van natuur als zinbevordering: de natuur is niet de bron van het ervaren van zin, maar een middel om tot het ervaren van zin te komen (Broek, 2008).
Zin ervaring	Zin wordt niet gegeven, zowel waarde als zin zijn niet maakbaar; zij worden ervaren (Van der Wal, 1996 in: Broek, 2008).
Lichtzoeken	<i>“Een verdieping van het eigen leven, een eigen doelstelling in een tijd van vervreemding door materiële overvloed, stress en ecologische verwording”</i> (Fresco, 1998)
Betekenis	Betekenis geeft zin aan het leven, maakt leven waard geleefd te worden: dan ontstaat er contact met eigen ziel. Vaak is de aanleiding voor zoeken naar betekenis een heftige ervaring, deze dwingt men om te herzien wat belangrijk is in het leven en wat niet, dus wat betekenis heeft in het leven (Schuijt, 1999 in: Klap - Van Strien, 2005).
Levensvragen	Levensvragen zijn tegelijkertijd zingevingsvragen. Vragen die essentieel en universeel zijn, maar die wel door persoonlijke gebeurtenissen uitgelokt worden. Het zijn vragen over de toekomst, relaties met anderen, onrechtvaardigheid etc. (Scheffer, 1987 in: Van Harskamp, 2000).
Termen uit Engelstalige literatuur (vertaald)	
Meaning in life	Wordt beschreven met behulp van de Life Regard Index (bedacht door Battista & Almond 1973), die stelt dat een positieve instelling synoniem is voor een betekenisvol leven (Debats <i>et al.</i> , 1993).
	Het besef van, en het belang voelende van, de aard van iemands wezen en bestaan (Steger <i>et al.</i> , 2006).
	Een gevoel van zin in iemands leven, of het investeren van tijd en energie om gekoesterde dromen te behalen (King <i>et al.</i> , 2006).
Transcendental meaning	Betekenis die ‘alles overstijgend’ is. Ook wel reflexieve spiritualiteit genoemd, wanneer er behalve alles overstijgende betekenis ook sprake is van rationaliteit (Besecke, 2001).
Transpersonal experiences	Letterlijk vertaald: het persoonlijke overstijgend. In natuur wordt dit ervaren door gevoel van vrede, plezier, liefde, steun, inspiratie en eenheid. Kan bijvoorbeeld bereikt worden door het begeven in de wildernis (Davis, 1998).

Een populaire term die ook vaak wordt aangehaald is spiritualiteit. Spiritualiteit is echter een nóg breder begrip dan zingeving, met nóg meer interpretaties variërend van synoniem voor religiositeit tot aan levenshouding (Kregting & Bernts, 2003). Er zijn talloze artikelen en boeken geschreven die een (eigen) definitie proberen te geven aan het begrip spiritualiteit. Er is daarom voor gekozen in dit onderzoek geen eigen definitie te geven aan spiritualiteit, ook omdat dit niet de hoofd-focus in dit onderzoek is. Een voorbeeld van een recent gegeven omschrijving van hedendaagse spiritualiteit komt van Hedlund-de Witt (2013, blz. 33), die stelt dat spiritualiteit over het algemeen verwijst naar *“post-traditionele, niet dogmatische, meestal on-geïnstitutionaliseerde, veelal individuele vormen van religieuze, op innerlijke groei of betekenis gerichte activiteiten, opvattingen en ervaringen”* (vertaald uit Engels). Omdat het een veelomvattend begrip is heeft de term spiritualiteit ook veel overeenkomsten met kenmerken van zingeving, zoals zoeken van zin en betekenis in het leven (Ashley, 2007; Hedlund-de Witt, 2013; Kregting & Bernts, 2003). Om deze reden zal er wel soms literatuur over spiritualiteit gebruikt worden, wanneer dit passend is binnen de context van het onderzoek.

Niet alleen de terminologie rondom zingeving zorgt voor discussie, ook de kenmerken van het concept worden breed en uitgebreid besproken in de literatuur. Soms overeenstemmend, soms net met een andere focus. In de volgende paragraaf worden deze kenmerken besproken.

2.1.2 Kenmerken zingeving

Onder het begrip zingeving worden een hoop kenmerken geschaald. Een van de kenmerken die veelvuldig voorkomt in de beschrijving van zingeving heeft te maken met *doel*. Dit kan bijvoorbeeld duiden op het *framen van doelen* (Debats *et al.*, 1993), *doelgerichtheid* (Alma & Smaling, 2010 in: Rammelt, 2012; Ryff & Singer, 1998, Klap - van Strien, 2005), *betekenis van het doel* (Broek, 2008; Klap - van Strien, 2005), *het bereiken van doelen* (Klinger, 1977 in: Steger *et al.*, 2006), *het ertoe doen van het leven* (Alma & Smaling in: Rammelt, 2012; King *et al.*, 2006) en de mate waarop iemand *met het doel bezig is* (Debats, 1996). Verder blijkt uit literatuur dat *de zelf* belangrijk is in zingeving (o.a. Schlegel *et al.*, 2009). Zo worden kenmerken als *ontwikkeling van eigen identiteit* (Steger *et al.*, 2006; Stoeten, 2011), *zelfverwezenlijking* (Maslov, 1962 in: Debats *et al.*, 1993), *zelfwaarde* (Baumeister 1991 in: Steger *et al.*, 2006), *reflectie* (Klap - van Strien, 2005), en het *zelf-overstijgen* (Alma & Smaling in: Rammelt, 2012; Frankl, 1962) genoemd. Andere voorkomende kenmerken zijn *samenhang* (Alma & Smaling in: Rammelt, 2012; Klap - Van Strien, 2005), *inspiratie* (Klap - Van Strien, 2005), *vervulling van immateriële waarden* (Schuijt, 1999 in: Klap - Van Strien, 2005), *het ontwikkelen van een samenhangend levensverhaal* (Klap - van Strien, 2005) en *verbondenheid en eenheid (met natuur en anderen)* (Battista & Almond, 1973 in: Stoeten 2011; Broek, 2008; Debats *et al.*, 1993). Vooral de verbinding met natuur wordt door sommigen extra benadrukt (Ashley, 2007; Taylor, 2010). Ten slotte zijn er meningsverschillen over of transcendentie onderdeel is van zingeving of niet. Sommigen stellen dat ‘bovenzinnelijkheid’ (dit kan variëren van geloven in een god tot het voelen van hogere krachten) een essentieel deel is van het leven (Frankl, 1962), terwijl anderen de focus leggen op het ‘hier’ en niet spreken over ‘daarboven’ (Houtman *et al.*, 2009).

Het proces van zingeven bestaat dus uit vele factoren, gebaseerd op persoonlijke levenservaring en de staat van bewustzijn op een bepaald moment (Zylstra, 2014a). Volgens Morse (2011) is er geen plek in de hersenen aan te wijzen waar zingeving gecreëerd wordt, in tegenstelling tot andere processen zoals het voelen van pijn (Morse, 2011). Al met al blijkt zingeving dus een lastig en breed definieerbaar concept.

Kenmerken spiritualiteit en natuurspiritualiteit

Wanneer er gekeken wordt naar kenmerken van spiritualiteit, zijn de verschillen niet groot vergeleken met de kenmerken van het begrip zingeving. Ook hier komen kenmerken zoals *verbondenheid (met mens en omgeving)* (Ashley, 2007; Heintzman, 2009; Taylor, 2001a; Williams & Harvey, 2001), *aandacht voor de zelf* (Dawson, 1998; Heintzman & Mannell, 2003; Hedlund-de Witt, 2013), *betekenis gerichtheid* (Heintzman & Mannell, 2003; Hedlund-de Witt, 2013) en *doel en motivatie in het leven* (Besecke, 2001; Kregting & Bernts, 2003) vaak voor. Verder wordt het *ervaren van diepgaande emoties* ook regelmatig genoemd als kenmerk van het ervaren van spiritualiteit (De Pater *et al.*, 2008; Taylor, 2001a; Van Trigt *et al.*, 2003).

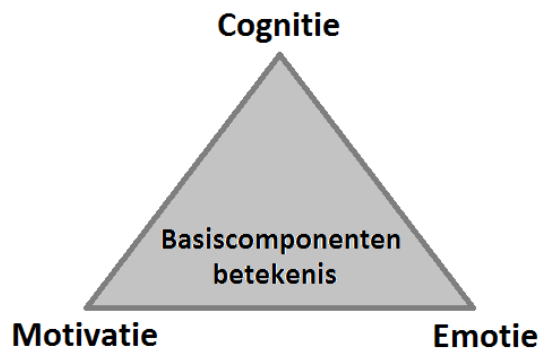
De focus in de literatuur over spiritualiteit ligt vaak op *het hogere* (Schroeder, 1992) en het begrijpen hiervan (Besecke, 2001; Heintzman, 2009; Kregting & Bernts, 2003). Dit is in tegenstelling tot de literatuur over zingeving, waar de focus meer op het aardse ligt (Houtman *et al.*, 2009). Ook wordt in de literatuur over spiritualiteit vaak meer gesproken over *het loslaten van de zelf en het ego* (Atchley, 1997; Verschuuren *et al.*, 2010 in: Havik, 2011), terwijl in literatuur over zingeving vaker wordt gesproken over de *focus op* en de *ontwikkeling van het individu* (Schlegel *et al.*, 2009; Steger *et al.*, 2006; Stoeten, 2011). In de literatuur over spiritualiteit wordt, net als in literatuur over zingeving, vaak een link gelegd met de natuur. Voorbeelden van omschrijvingen zijn *wildernis spiritualiteit* (Ashley, 2007; Johnson, 2002), op *aarde en natuur gebaseerde spiritualiteit* (Heintzman, 2009; Taylor, 2001a,b), of simpelweg *spiritualiteit* (Fredrickson & Anderson, 1999; Havik, 2011; Hedlund-de Witt, 2013; Kloek, 2009).

2.1.3 Vormen van zingeving

Het concept zingeving kent verschillende vormen. Zo maakt Wong (1997) een onderscheid tussen *alledaagse betekenis* en *ultieme betekenis*. Alledaagse betekenis kan gevonden worden in betrokkenheid, toewijding en het nastreven van levensdoelen. Daarentegen kan ultieme betekenis meer op de lange termijn bereikt worden. Middelen voor zingeving op de lange termijn kunnen bijvoorbeeld religieuze geloofsovertuigingen, filosofische reflecties en psychologische eenwording zijn (Wong, 1997).

Gebaseerd op eerder werk van Frankl (1962) heeft Wong een indeling gemaakt van het concept betekenis. Een schematisch overzicht van de (voor dit onderzoek relevante onderdelen van de) theorie is te vinden in Figuur 1. De theorie is hier slechts gedeeltelijk afgebeeld; het origineel bestaat uit 21 factoren in totaal (Wong, 1997). Zijn theorie is gebaseerd op werk van Frankl (1962) over logotherapie. Dit is een theorie gebaseerd op de veronderstelling dat '*will to meaning*', oftewel het verlangen naar betekenis, de grootste drijfveer van de mens is. Dit is in tegenstelling met andere filosofen en sociologen die stellen dat het verlangen naar macht of het verlangen naar vermaak de grootste drijfveer in een leven is (Frankl, 1962). De theorie van Wong is echter te gedetailleerd om in dit onderzoek in zijn geheel te bespreken. Er is daarom voor gekozen om slechts de basis elementen van zijn werk te gebruiken in dit onderzoek.

De basis van Wongs theorie over betekenis in het leven bestaat uit drie componenten: de *cognitieve*, de *emotionele* en de *motiverende component*. De *cognitieve* component staat voor de overtuigingen en opvattingen die men heeft in het leven, plus de denkprocessen die hierbij horen. Deze component zorgt ervoor dat men in staat is gebeurtenissen te voorspellen en te verklaren. Hierdoor krijgt men een gevoel van samenhang in het leven. Ook helpt de cognitieve component om de keuze voor een bepaald levensdoel te vergemakkelijken. Wong noemt hierbij het voorbeeld van iemand die voelt dat het zijn roeping is om muzikant te worden. Doordat je zo overtuigt bent van deze roeping maakt het je niet uit dat je hiervoor hard moet werken; een ander bestaan zou immers betekenisloos voor je zijn.

Figuur 1: Theorie over betekenis bestaande uit drie componenten (Wong, 1997, gebaseerd op Frankl, 1962)

De *motiverende* component staat voor het streven naar doelen en de drijfveren hierachter. Motivatie gaat over keuzes en doorzettingsvermogen, maar komt voort uit de cognitieve component. Hierbij is belangrijk wat je als waardevol in het leven acht; de waarden reflecteren je basisovertuigingen en wereldbeelden. Wong stelt dat wanneer je de cognitieve component beschouwd als de hoeksteen van persoonlijke ontwikkeling, de motiverende component de motor is die je naar je einddoel brengt. Ten slotte staat de *emotionele* component voor het ervaren van een goed gevoel en een gevoel van voldoening. Deze twee factoren zijn het resultaat van een samenhang tussen positief denken en een zinvol leven, welke voortkomen uit geloven in een doel in het leven en de navolging hiervan. De emotionele component dient als het ware als barometer voor hoe betekenisvol men het leven ervaart.

Wong benadrukt dat de drie componenten allen in enige mate aanwezig moeten zijn in iemands leven, wil het als betekenisvol worden ervaren. Ook andere auteurs geven aan dat men pas zin zal ervaren wanneer er aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan. Crescioni en Baumeister (2013) bijvoorbeeld stellen dat een gevoel van doel, gevoel van effectiviteit en controle over de omgeving, gevoel van zelfwaarde en erkenning hierin van anderen, en het verantwoorden van activiteiten aan de hand van de morele standaard samen de weg naar betekenis vormen.

2.1.4 Waar komt zin vandaan?

Nu de kenmerken en verschillende elementen van het concept zingeving globaal in kaart zijn gebracht, rest nog de vraag waar die drang naar het vinden van betekenis nu precies vandaan komt. Het lijkt alsof de zingeving in de literatuur onlosmakelijk verbonden is met de termen religie en cultuur. Over het algemeen wordt religie als onderdeel van cultuur gezien, maar toch worden de termen ook naast elkaar gebruikt. Wanneer er in de literatuur gezocht wordt naar zingeving en / of de geschiedenis hiervan kom je al gauw bij religie uit (o.a. Roof, 1998). Ook wordt er door verschillende auteurs een link gelegd met cultuur (Besecke, 2001; Crescioni & Baumeister, 2013; Hedlund-de Witt, 2013). Anderen noemen ook weer een verband tussen religie, spiritualiteit en ethiek (Bouckaert, 2007). Ondanks de grijze gebieden tussen de verschillende concepten, geven verschillende auteurs toch wel duidelijk de verschillen aan tussen bijvoorbeeld religie en spiritualiteit (o.a. Marler & Hadaway, 2002). Een korte blik in de geschiedenis geeft wellicht wat meer inzicht in de relatie tussen religie, cultuur en zingeving. Het is niet relevant om de hele Westerse geschiedenis te bespreken, maar er zijn wel een paar momenten geweest die tekenend zijn (geweest) voor de situatie van de hedendaagse zingeving.

Korte geschiedenis van zin

Sinds het ontstaan van de grote religies in de Westerse wereld hebben deze een institutioneel kader geboden aan de mens waarin verteld werd hoe er geleefd moest worden (Bouckaert, 2007). Religie bood, en bied de mens nog steeds, een overkoepelend raamwerk voor betekenis in het leven gebaseerd op het woord van God (Crescioni & Baumeister, 2013). Het geeft ook een frame om onverklaarbare gebeurtenissen te kunnen begrijpen (Alma, 2008). Er worden richtlijnen geboden die vertellen wat goed of fout is, wat voor kleding en voedsel gepast is, maar ook hoe men met elkaar om moet gaan. Of men een goed persoon was, werd beoordeeld aan de hand van hoe goed men leefde volgens de moraal van het geloof (Crescioni & Baumeister, 2013).

Tegen het einde van het Romeinse tijdperk (ongeveer de 5^e eeuw na Chr.) was het christendom groot en machtig in Europa, en had controle over bijna elk aspect in het dagelijkse leven. Tijdens de Middeleeuwen (ongeveer tussen de 6^e en 16^e eeuw na Chr.) kreeg het christendom de eerste tegenslag. Er ontstond onderlinge onenigheid (rond de 15^e eeuw), wat leidde tot verschillende stromingen binnen het christendom. De verschillende subgroepen begonnen de autoriteit van God te claimen, waardoor men aan de geloofwaardigheid van het instituut ging twijfelen (Crescioni & Baumeister, 2013).

In de 17^e en 18^e eeuw ontstond de Verlichting, een periode waarin de wetenschap floreerde en de nadruk werd gelegd op kritisch en sceptisch denken. Voor het eerst werd de rol van het geloof openlijk in twijfel gebracht, en ging men nadenken over de 'waarheid' die religie voorschreef (Crescioni & Baumeister, 2013). Socioloog Max Weber had het over de '*onttovering van de wereld*'; door rationeler te gaan denken zou er minder ruimte komen voor het geloof (Besecke, 2001; Dekker, 2004). In deze periode vonden er veel veranderingen plaats. Roof (1998) somt een aantal veranderingen in waarden op: geest boven lichaam, technologie boven natuur, innovatie boven traditie, kennis boven ervaring, en meesterschap boven mysterie. Ook vraagt Roof zich af of men wel beseft hoeveel de Verlichting heeft betekend in ons hedendaagse doen en laten (Roof, 1998).

Als reactie op de Verlichting ontstond aan het eind van de 18^e eeuw de Romantiek. In de Romantiek werd de mechanische en wetenschappelijke manier van de wereld beschouwen en het beeld van de almachtige mens bekritiseerd. Deze beweging hekelde het beeld van de mens die zich superieur achtte aan de natuur, haar manipulerende voor eigen profijt. In de Romantiek werd terugverlangd naar het pre-industriële tijdperk, en stond individuele spirituele vervulling en menselijke kwetsbaarheid centraal (Hedlund-de Witt, 2013). Ook de verhouding tot God veranderde; de moraal werd niet langer van buitenaf aangereikt door God, maar werd gebaseerd op de innerlijke stem (Aupers *et al.*, 2003). Men wilde zichzelf verbinden met het 'hogere' door een bewust ervaring centraal te stellen (Aupers & Houtman, 2006).

Toen later het kapitalisme in opmars kwam, verloor religie nog meer terrein doordat de nadruk steeds meer op eigenbelang kwam te liggen (Crescioni & Baumeister, 2013). In de jaren '60 vond er in Nederland ontzuiling plaats, onder invloed van maatschappelijke processen zoals individualisering (CBS, 2009; Dekker, 2004). Hiervoor was de Nederlandse samenleving sterk verzuild; (bijna) iedereen hoorde bij een bepaalde levensbeschouwelijke groep, en deze groepen hadden eigen voorzieningen en organisaties. Met de ontzuiling verdwenen de bestaande zuilen niet, maar de grenzen vervaagden wel (Tieleman, z.d.). Dit had ook invloed op het aantal onkerkelijken, dat toen flink steeg. Verschillende sociale oorzaken hiervoor waren welvaart, toename in mobiliteit, een hoger opleidingsniveau en de komst van de televisie (CBS, 2009). Ook kwamen er andere religies (en culturen) in opmars, waardoor het alleenrecht op de bron van waarheid niet meer slechts in handen van het christendom was. De religieuze tolerantie groeide, wat zorgde voor een mengeling van geloofsovertuigingen (Crescioni & Baumeister, 2013). Ook zorgde dit voor een opkomst van nieuwe soorten geloofsovertuigingen en levensbeschouwingen zoals bijvoorbeeld new age, het humanisme en het liberalisme (Houtman, 2008).

De hedendaagse rol van religie

De veranderende samenleving en het bekritisieren van religie heeft ervoor gezorgd dat veel culturen in het Westen grotendeels zijn losgekomen van het geloof. Door het wegvallen van het geloofskader is er als het ware een gat ontstaan; een gat dat eerder werd opgevuld door de moraal van het geloof. Deze 'doelloosheid' zorgt er bij veel mensen voor dat ze geen voorgegeven betekenis meer hebben in het leven, en hier dus zelf naar op zoek moeten (Crescioni & Baumeister, 2013; Hedlund-de Witt, 2013). Tegenwoordig is er meer aandacht voor (vrijzinnige) spiritualiteit, en minder aandacht voor de (culturele) aanwezigheid van traditionele geloofsovertuigingen (Houtman *et al.*, 2009).

Crescioni en Baumeister (2013) leggen uit waarom er juist nu een dringend verlangen naar betekenis is. Zoals al eerder aangegeven (in paragraaf 2.1.3) stellen zij dat men vier behoeften heeft in het vinden van betekenis (gevoel van doel, gevoel van zelfeffectiviteit en controle over de omgeving, gevoel van zelfwaarde en erkenning hierin van anderen, en het verantwoorden van activiteiten aan de hand van de morele standaard). Eerder gaf traditionele religie voldoening aan deze vier behoeften, maar nu deze religie voor een groot deel van de samenleving is weggefallen, is er iets wat knaagt. Zo kan de samenleving van nu een gevoel van doel geven, doordat men carrière kan maken of een studie kan volgen. Het gevoel van zelfeffectiviteit kan bereikt worden door de vrijheid waarin veel Westerlingen leven; men kan zelf beslissen welke keuzes gemaakt worden in uiterlijk voorkomen maar ook voor een baan. Ook het gevoel van zelfwaarde kan relatief makkelijk bereikt worden, door bijvoorbeeld op te klimmen in de verschillende hiërarchieën van de maatschappij of door profielen op sociale media. Maar de laatste behoefte, het verantwoorden van je doen en laten aan de hand van een voorgeschreven moraal, ontbreekt; er is geen universeel domein van waarden meer in de huidige maatschappij (Crescioni & Baumeister, 2013). Norris en Inglehart (2005) stellen dat wanneer men opgroeit in onzekere omstandigheden er een sterke focus op religie is. Aan de andere kant is religie aanzienlijk minder belangrijk wanneer men opgroeit in welvaart en meer zekerheid heeft. Wellicht is de groeiende onzekerheid waarin de wereld momenteel verkeert (denk aan de economische crisis van de afgelopen jaren) een van de verklaringen voor de 'hernieuwde' vraag naar geloof.

Hoewel het aantal aanhangers van de traditionele geloofsovertuigingen in de Westerse wereld nog steeds (gestaag) afneemt (Becker *et al.*, 1997; CBS, 2009, De Hart, 2013), lijkt religie niet te verdwijnen (Norris & Inglehart, 2005). Ook lijkt de groep mensen die niet gelovig zijn maar toch geloven in 'iets' te groeien (Becker *et al.*, 1997; Van Harskamp, 2000). Marler en Hadaway (2002) noemen deze groep mensen *spiritueel, maar niet religieus*. Om wat cijfers te noemen: volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) was in 2002 61% van de Nederlanders ongelovig. Tegelijkertijd toonde 65% van de Nederlanders sympathie te hebben voor het christendom, en 38% toonde sympathie voor zowel ongelof als het christendom (Becker, de Hart, Arnts, 2006). Het lijkt alsof de exclusiviteit van het geloof afneemt; mensen geloven niet slechts nog maar in één geloof. Het wordt ook wel de de-institutionalisering van de godsdienstigheid genoemd (CBS, 2009). Ook recent onderzoek van Ipsos en het Kieskompas laat zien dat er een grote groep zwevende gelovigen en religieuze zoekers zit tussen geloof en ongelof (Van Beek, 2015).

Volgens cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) is vooral in het begin van 20^e eeuw de ontkerkelijkheid in Nederland toegenomen; van 2% onkerkelijken in 1899, tot 38% in 1990, tot 42% in 2008 (CBS, 2009). Het aantal onkerkelijken of ongelovigen neemt niet zo snel meer toe, maar recent onderzoek wijst uit dat er tegenwoordig iets meer ongelovigen zijn dan gelovigen (resp. 25% en 17%). Tussen deze twee uitersten zit dus nog een grote groep met 'ietsisten' (Van Beek, 2015). Het aantal kerkgangers (niet alleen voor het christendom) daalt nog wel gestaag; slechts 19% van de bevolking neemt nog regelmatig

deel aan een kerkelijk bezoek of ritueel, tegenover 37% in 1971 (CBS, 2009). De diversiteit aan geloofsovertuigingen binnen de Nederlandse bevolking is ook relatief groot vergeleken met andere landen zoals bijvoorbeeld België, hoewel de deelname aan religieuze activiteiten slechts gemiddeld is (World Values Survey 1981-2001 in: Norris & Inglehart, 2005). Het vertrouwen dat geloof oplossingen biedt wordt ook minder; onderzoek in de Verenigde Staten toont aan dat een groeiende groep mensen het geloof niet meer als oplossing ziet voor hedendaagse problemen, in 2008 geloofde nog slechts 53% dat religie een oplossing kon bieden (tegenover 82% in 1957) (Newport, 2010).

De betekenis van religie is dus niet meer wat het was (Marler & Hadaway, 2002). Er kan misschien wel voorzichtig gesteld worden dat men nog wel gelovig is, maar op een andere manier dan voorheen (Houtman, 2008). Socioloog Joep de Hart (in Van Beek, 2015, blz. 8) verklaart: *“Er is altijd behoefte geweest aan een perspectief dat ons ondermaanse gescharrel overstijgt. Als God achter de coulissen verdwijnt, vullen mensen het toneel met andere dingen. Eerder dan een afschaffing, zien we een reorganisatie van religie”*. Volgens Norris & Inglehart (2005) zal de vraag naar religie altijd stabiel zijn door de tijd heen; alleen de vorm verschilt per periode en plaats. Berger stelde in 1967 al dat religies met twee grote veranderingen te maken hadden. Ten eerste was het geloof een keuze geworden; men kon zelf beslissen wat en of men wilde geloven, religie werd ‘geprivatiseerd’. Ten tweede waren de alleenrechten van de grote religies verdwenen (Berger, 1967 in: Dawson, 1998). Het oude geloven was gebaseerd op het dienen van de ander, God (Dekker, 2004), en was vaak geïnstitutionaliseerd, substantieel, en met een extrinsieke focus (Dawson, 1998; Marler & Hadaway, 2002). De macht die het geloof had was groot; het kon hele landen reguleren (Crescioni & Baumeister, 2013). Het nieuwe geloven daarentegen is veel vrijer en gericht op de ervaringen en ontwikkelingen van het individu (Dekker, 2004; Marler & Hadaway, 2002). De focus ligt op het intrinsieke, op de continue zoektocht naar verdieping en het verbinden met de kern in jezelf. Het goddelijke wordt nu als het ware in de individu zelf gezocht in plaats van ergens ‘boven’ (Dekker, 2004).

Het nieuwe geloven

Over de hedendaagse gelovigheid is, en wordt nog steeds, ontzettend veel geschreven. Er wordt een breed scala aan termen en theorieën gebruikt om de trends in religiositeit en spiritualiteit een naam en plaats te geven. Ook al gebruiken verschillende auteurs verschillende termen, toch doelen ze allemaal op hetzelfde: de verschijnselen en trends op het gebied van geloven in de hedendaagse samenleving beschrijven.

Er wordt gesproken over een ‘doe-het-zelf religie’ (Zondag, 2013). Men neemt een verzameling van verschillende (ook vaak Oosterse (Campbell, 2007 in: Hedlund-de Witt, 2013)) religies en ander psychologisch, therapeutisch, magisch, lichtelijk wetenschappelijk materiaal, wat vervolgens herschikt wordt ten behoeve van het individu (Aupers & Houtman, 2006). Maar het overstappen naar een nieuwe vorm van geloven gaat niet altijd zonder slag of stoot, zoals het stripverhaal in Figuur 2 laat zien. Wie zelf religie creëert, wordt ook wel een spirituele nomade genoemd. Hierbij is het afhankelijk van het moment wat belangrijk gevonden wordt (Bernts *et al*, 2007). Het verschilt van persoon tot persoon, maar vaak is er een spanning aanwezig tussen rationaliteit en transcendentie (Besecke, 2001). Ondanks dat de focus per persoon hierin verschilt, wordt er vaak van een spanning gesproken tussen rationaliteit en transcendente betekenis (Besecke, 2001). Deze nieuwe ‘knutsel’ vorm van religie geeft mensen ook de kans om een beetje spiritueel te zijn, zonder zware offers te moeten brengen aan de rationaliteit van de moderne wereld (Besecke, 2001). Er wordt overigens niet altijd gesproken over religie; het gaat in veel gevallen ook niet om stromingen in de traditionele betekenis van religie. In deze context zou er misschien beter alleen van ‘geloven’ gesproken kunnen worden.

Figuur 2: Strip van Anton Dingeman en Pieter Geenen, uit Trouw (2014, 11 november)

Hedlund-de Witt (2013) schrijft in haar proefschrift over hoe wereldbeelden zijn veranderd; van traditioneel (leven voor en volgens God), naar modern (focus op welvaart, groei en kapitaal), naar postmodern (focus op innerlijke groei en hedendaagse spiritualiteit). Met de focus op spiritualiteit worden termen gebruikt als *zelfspiritualiteit* (Heelas, 1996 in: Houtman, 2008), *reflexieve spiritualiteit* (Besecke, 2001; Roof, 1998), *hedendaagse spiritualiteit* (Hedlund-de Witt, 2013), *spirituele zoek-cultuur* (Roof, 2000), *rationele spiritualiteit* (Benedikter & Molz, 2011 in: Hedlund-de Witt, 2013) en *kritische spiritualiteit* (Beumer, z.d. in: Dekker, 2004). In het kader van hedendaagse religie worden over het algemeen termen gebruikt als *postmoderne religiositeit* (Bernts et al., 2007), *privé religie* (Zondag, 2013), *ego-religie* (Dekker, 2004), en *multiple religious belonging* (Phan, 2003). In relatie met natuur wordt de hedendaagse spiritualiteit beschreven met bijvoorbeeld termen als *hedendaagse natuur spiritualiteit* (Taylor, 2010). Weer een andere term focust meer op cultuur, zoals *paracultuur* (Becker et al., 1997).

Veel voorkomende kenmerken binnen deze stromingen zijn bijvoorbeeld *focus op het individu* (Besecke, 2001; Houtman, 2008; Zondag, 2013); niet op een egoïstische manier maar meer gefocust op bewustzijn (Hedlund-de Witt, 2013) en *reflectie* (Kregting & Bernts, 2003). Verder zijn *intuïtie* (Hanegraaff, 1998 in: Houtman & Aupers, 2007), *zelfexpressie* (Becker et al., 1997; Hedlund-de Witt, 2013; Inglehart, 2008), *beleving*, *observatie* (Besecke, 2001), *vrijheid*, *authenticiteit* (Houtman, 2008) en *focus op innerlijk welzijn* (Becker et al., 1997; Hedlund-de Witt, 2013) belangrijk. Ook wordt er binnen bovenstaande stromingen regelmatig gesproken over het nauwe verband met de hedendaagse cultuur (Besecke, 2001; Crescioni & Baumeister, 2013; Hedlund-de Witt, 2013; Houtman, 2008).

De huidige trend van individuele spiritualiteit wordt ook vaak in verband gebracht met (*verbinding met*) *de natuur en aarde* (Ashley, 2007; Taylor, 2010), *milieuproblematiek* (Becker et al., 1997) en *duurzaamheid* (Hedlund-de Witt, 2013). Hedlund-de Witt (2013) noemt de groeiende interesse in biologische landbouw als voorbeeld. Dit zou duiden op een verandering in de mens-natuur relatie, van dominantie naar participatie. Hoewel er aan de ene kant wordt gesproken over het verliezen van spirituele relaties en verbinding met de aarde, wordt er aan de andere kant veelvuldig gesproken over het belang van natuur in de zoektocht naar betekenis en zingeving (Ashley, 2007; Fredrickson & Anderson, 1999; Taylor, 2001a,b; Van Trigt, 2002). In paragraaf 2.2 wordt de relatie van zingeving met natuur verder toegelicht.

Maar, er zitten voor- en nadelen aan de ontwikkeling van de hedendaagse spiritualiteit, aldus Hedlund-de Witt (2013). Zo zal het voordeel kunnen hebben voor natuurbehoud (zoals hierboven al benoemd), voor meer onderlinge menselijke verbondenheid, voor het creëren van een gevoel dat er iets moet veranderen in de wereld, voor het ontwikkelen van het bewustzijn en jezelf, en voor culturele vernieuwing. Nadelen

die hierbij op de loer kunnen liggen zijn narcisme, commercialisatie van spiritualiteit, passiviteit (mediteren alleen redt de wereld niet), het romantiseren van gevoelens en het creëren van een te grote afstand van het merendeel in de maatschappij. Dit nieuwe geloven is een uiting van veranderingen in de waarden van de mens. Het materialistische denkbeeld en de traditionele geloofsovertuigingen geven voor veel mensen geen voldoening meer, betekenis moet ergens anders gezocht worden. Of die betekenis uiteindelijk gevonden wordt maakt misschien niet eens zoveel uit; vaak wordt het proces van vragen en zoeken naar antwoorden belangrijker geacht dan het vinden van antwoorden zelf (Crescioni & Baumeister, 2013; Zondag, 2013).

2.1.5 Zingeving in dit onderzoek

Zo komen we uiteindelijk weer terug bij waar het begon: het concept zingeving. Uit voorgaande paragrafen blijkt dat het zoeken naar betekenis en zingeving niets nieuws is, maar dat de vorm wel door de tijd heen aan verandering onderhevig is (geweest). Op basis van de hiervoor besproken literatuur is er een definitie opgesteld, die in dit onderzoek gebruikt zal worden.

Zingeving is het zoeken naar en vinden van een doel en betekenis in het leven, naar elementen in het leven die zin geven aan jouw bestaan. Hierbij ben je je bewust bent van je (huidige) positie in en de verbondenheid met de omgeving (met andere mensen, maar ook met de natuurlijke omgeving). Het gaat om zelfkennis, om weten waar jij als persoon gelukkig van wordt.

Er is, ondanks het gegeven dat er talloze termen en definities zijn, gekozen om het begrip zingeving te blijven gebruiken. Het zou eveneens 'zinzoeking' kunnen heten, omdat men op zoek gaat naar de zin in het leven. Het zou ook 'zinervaring' kunnen zijn, omdat het toch ook een doel is om uiteindelijk zin te ervaren. Er is lijkt geen enkele term te zijn die zodanig veelomvattend is dat deze alle relevante kenmerken van het concept zingeving kan omschrijven, maar hier wordt in dit onderzoek ook niet naar gestreefd. De term zingeving lijkt, in vergelijking met andere relevante termen, relatief beter bekend en geaccepteerd. Er is bewust niet gekozen voor een term die meer focust op spiritualiteit. Reden hiervoor is dat zingeving slechts een klein onderdeel van spiritualiteit lijkt te zijn, en zingeving niet per se met transcendente ervaringen te maken hoeft te hebben.

2.2 Natuur en de relatie met zingeving

Het lijkt er op dat er een relatie is tussen natuur, natuurbeleving en zingeving. Verschillende argumenten worden aangedragen in de literatuur waarom natuur belangrijk is in de zoektocht naar zingeving.

2.2.1 Verbinding met de natuur

De aanname dat de mens een universele oer-verbinding heeft met de natuur en dat mens en natuur daardoor onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn, wordt ook wel de *Biophilia hypothese* genoemd (Kellert & Wilson, 1993 in: Van den Born *et al.*, 2001). Hiermee is onder andere het begrip van de intrinsieke waarde van de natuur verbonden. Dit betekent dat de natuur is op zichzelf waardevol is, naast de gebruikswaarde voor de mens. Tegenwoordig lijkt deze opvatting erg in de smaak te vallen bij veel mensen (Van den Born *et al.*, 2001).

Dat natuur van betekenis is voor de mens is al lang bekend. Zo zijn er belangrijke inzichten verkregen door verschillende filosofen en sjamanen na een verblijf in de natuur, evenals door de oprichters van de grote religies zoals Moses, Jezus en de Boeddha. Ook is de mens, vanuit evolutionair oogpunt, genooddaakt om samen te leven met de natuur (Zylstra, 2014a). Dat natuur nog steeds belangrijk is voor de mens, blijkt bijvoorbeeld ook uit gegevens van het CBS. Het draagvlak voor natuur in Nederland blijkt groot; zo steunen ruim twee miljoen mensen een natuur- of milieubeschermende organisatie zoals Natuurmonumenten of het Wereld Natuur Fonds (CBS *et al.*, 2014). Ook zijn er 16.000 vrijwilligers actief in het monitoren van de Nederlandse natuur (Henkens *et al.*, 2012).

Het is bewezen dat (het beleven van) natuur verschillende voordelen kan hebben voor de mens. Zo kan aanwezigheid in de natuur voor een diepgaande beleving zorgen waardoor men tot verwondering aangezet wordt, begrip krijgt voor de omgeving en een verbinding met de omgeving voelt, meer begrip krijgt voor het innerlijke zelf door middel van reflectie (Talbot & Kaplan, 1986), een positief gevoel krijgt, verder kijkt dan de grenzen van het dagelijks leven, een diepgaand gevoel krijgt van doel en zin in het leven (Fredrickson & Anderson, 1999), gevoelens van zorg en verantwoordelijkheid voor de natuur krijgt (Perkins, 2010) en een verhoogd bewustzijn van zowel lichaam als geest kan krijgen (Williams & Harvey, 2000). Verder voegen McDonald *et al.* (2009) er nog aan toe dat natuur een positief effect kan hebben op persoonlijke groei, creativiteit, inspiratie, leren en zelfstandigheid (McDonald *et al.*, 2009). Zelfs een klein beetje contact met de natuur heeft al voordelen (Zelenski & Nisbet, 2014). Maar de natuur heeft ook een belangrijke esthetische waarde. Zo kan een esthetische natuurbeleving gedachten, gevoelens en emoties bij mensen losmaken (Chenoweth & Gobster, 1990). Ook kan het ervaren van natuur van betekenis zijn voor de fysieke en mentale gezondheid. Positieve effecten van natuurbeleving op de mentale gezondheid zijn onder andere een verbeterd concentratievermogen, geheugen en humeur. Aan de andere kant kan ze overprikkeling en stress verminderen (Bratman *et al.*, 2012). Maar de natuur heeft niet alleen voordelen voor het individu. Ze kan ook voor collectieve voordelen zorgen zoals het verminderen van criminaliteit, agressie en asociaal gedrag (Maller *et al.*, 2008 in: Zylstra, 2014a; Zelenski & Nisbet, 2014).

Bovengenoemde effecten van de natuur op de mens kunnen ertoe leiden dat men zich meer verbonden gaat voelen met de natuur. Dutcher *et al.* (2007) noemen verbinding ook wel '*een kracht die het universum samen houdt, dezelfde kracht die aanwezig is in alles wat voortkomt uit de schepping*'. Verbinding met de natuur kan beschreven worden als de ervaring dat mens en natuur onderdeel zijn van dezelfde gemeenschap (niet zozeer de materiële of economische interacties tussen de mens en de natuur). Hierbij verdwijnen de zogenoemde grenzen tussen het individu en de omgeving, omdat men deel uitmaakt van een groter geheel. Hier is wel een bepaalde mate van empathie vereist (Dutcher *et al.*, 2007).

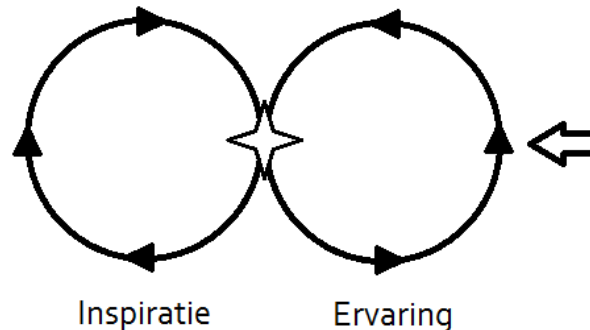
Verbinding met de natuur is belangrijk in verschillende opzichten. Zo wordt er onder andere gesteld dat het verlies van de verbinding met de natuur door de tijd heen een van de belangrijkste redenen is voor de huidige ecologische crisis (Kidner, 2001 in: Frantz *et al.*, 2005; Zylstra, 2014b). Een gebrek aan verbinding met de natuur draagt bij aan vervreemding van de natuur, wat zich zal uiten in het domineren over de natuur (Dutcher *et al.*, 2007). Natuurbescherming zal ook nooit succesvol kunnen zijn zonder publieke steun, welke bereikt kan worden door mensen (meer) in direct contact met de natuur te brengen (Balmford & Cowling, 2006). Het zou een van de oplossingen kunnen zijn om de wereld wat duurzamer te maken (Zelenski & Nisbet, 2014).

Volgens Zylstra (2014b) is het verbinden met natuur een proces waarin verschillende onderling verbonden stappen te onderscheiden zijn. Als eerste stap noemt hij het verkrijgen van *informatie over natuur*, wat kan leiden tot meer kennis en nieuwsgierigheid. Hierop volgend is het *ervaren van de natuur*, wat kan variëren van outdoor recreatie tot natuureducatie activiteiten. Hierbij zijn de ongestructureerde activiteiten vaak de (onbedoelde) aanleiding voor het ervaren van *verbinding met de natuur*, terwijl gestructureerde activiteiten vaak bedoeld zijn om meer kennis te vergaren of doelen te bereiken. Maar niet elke blootstelling aan of activiteit in de natuur leidt tot een gevoel van verbinding met de natuur. Deze drie stappen kunnen samen echter leiden tot een diepe toegewijde verbinding met de natuur, waarbij de verbinding betekenis krijgt in een groter perspectief. Onder bepaalde omstandigheden kan het ervaren van verbinding met de natuur leiden tot spirituele en zelf-overstijgende ervaringen (Zylstra, 2014a,b).

2.2.2 De zingevende werking van natuur

De natuur blijkt een belangrijke aanleiding of trigger te zijn voor zingevende ervaringen (voor een overzicht van auteurs zie Smith, 2007). Zo vond Laksi (1961) dat natuur de meest gebruikelijke trigger was voor een ervaring van extase bij niet gelovige mensen, onder christenen was dit de derde belangrijkste trigger (Laksi, 1961 in: Williams & Harvey, 2001). Een reden voor het stimuleren van zingevende ervaringen in de natuur is volgens Heintzman (2010) het weg zijn van het alledaagse leven; het zijn in een andere omgeving zonder beperkingen van tijd en energie. Williams & Harvey (2001) geven, gebaseerd op andere auteurs, drie benaderingen waarom natuur voor zingevende ervaringen kan zorgen. Ten eerste is de natuur iets mysterieus, iets wat voor velen nooit volledig te begrijpen valt. Toch voelen de meeste mensen een soort van verwantschap, doordat ze zich herkennen in symbolen en oerbeelden in de natuur. Deze herkenning zorgt als het ware voor een samensmelting van de geest en de omgeving. Ten tweede is de relatie tussen de fysieke omgeving en het individu een belangrijke stimulans voor bijzondere ervaringen, ook wel *sense of place* genoemd. Ze brengt een focus op de betekenis van de plaats waar je op dat moment bent. Ten derde kan men een worden met de natuur door tijdens het uitvoeren van een bepaalde activiteit in een soort van 'flow' te raken, waardoor de grenzen tussen het individu en de omgeving vervagen (Williams & Harvey, 2001).

Vooral de interactie van het individu met de omgeving en natuur wordt als bevorderlijk gezien (Bratman *et al.*, 2012), ook in meer spirituele zin (Heintzman, 2009; De Pater, 2006; McDonald & Schreyer, 1991 in: Van Trigt, 2002). De Pater (2006) beschrijft deze interactie tussen de ‘*empirische werkelijkheid*’ en het ‘*inspirerende proces*’ in een model, waarvan een vereenvoudigde versie is weergegeven in Figuur 3.

Figuur 3: Natuurbeleving: interactie tussen het inspirerende proces en de empirische werkelijkheid (De Pater, 2006)

In het model begint het interactieve proces in het alledaagse leven, in de ‘ervarings-cirkel’. Men doet wat men doet, grotendeels bestaande uit gewoonten en rituelen. Het leven bekijkt men door een bepaald denkkader waarbij dan bepaalde waarnemingen voor innerlijke reflectie kunnen zorgen. Dit kan een moment zijn waarop men over kan gaan in de ‘inspiratie cirkel’. Innerlijke reflectie kan een ontdekkingsreis zijn, of een zoektocht. In fysieke vorm kan dit bijvoorbeeld gestimuleerd worden door meditatie, of door een boswandeling. Naarmate reflectie vordert kan men tot bepaalde inzichten komen; soms leidt dit zelfs tot een gevoel van verlichting. Wanneer deze inzichten grijpbaar worden en toepasbaar lijken in het dagelijks leven, stapt men als het ware terug naar de ‘ervarings-cirkel’. Het overgangsmoment van de ene naar de andere cirkel kan leiden tot een vonk, een inzicht, een gevoel van zingeving. Geïnspireerd door de inzichten gaat men verder met het dagelijks leven, en dit leidt mogelijk tot een veranderde houding of gedragsveranderingen op de lange duur. Vervolgens kan de cyclus weer van voor af aan beginnen. Kort uitgelegd kan een ervaring in de natuur in combinatie met reflectie leiden tot een moment van zingeving. Ook Heintzman beschrijft deze stappen voor het bereiken van een bijzondere of spirituele natuurbeleving (Heintzman, 2009). Deze interactie tussen het ervaren van natuur en de innerlijke inspiratie die men hierbij opdoet met momenten van zingeving als gevolg, wordt ook als bevorderend gezien voor het ontwikkelen van milieuvriendelijk gedrag (Zylstra, 2014a).

Zylstra (2014a) definieert een zingevende ervaring in de natuur als een ‘*ongewone ervaring in de natuur die bijzonder diepgaand, belangrijk, emotioneel en moeilijk volledig te beschrijven is*’ (Zylstra, 2014a, gebaseerd op Morse (2011) en Swan (2010)). In deze definitie komen elementen naar boven die zowel van toepassing zijn op een natuurbeleving en een zingevende (natuur)ervaring; er blijkt slechts een vage grens te zijn tussen deze concepten (Johnson, 2002). In de volgende alinea worden de kenmerken van een zingevende natuurervaring verder toegelicht.

Kenmerken van een zingevende natuurervaring

Ten eerste geldt ook hier weer dat een zingevende natuurervaring voor iedereen anders is. Elk individu bepaalt subjectief of een ervaring in de natuur voor hem of haar zingevend is (Smith, 2007). Toch zijn er ook hier weer een aantal elementen die over het algemeen als kenmerkend worden geacht voor een zingevende ervaring in de natuur. Voorbeelden hiervan zijn onder andere het ervaren van levendigheid en energie in het landschap, het vergeten van de zelf, verbinding voelen met iets groter dan jezelf en het (her)bepalen van je plaats in de wereld (Zylstra, 2014a). Verder kan een spirituele natuurervaring een

verhoogd bewustzijn en gevoelens van eenheid, geluk, vrede, rust, bewondering, kwetsbaarheid (Ashley, 2007), tijdloosheid en uitdaging opwekken (Johnson, 2002). Terhaar (2005) noemt als kenmerk ook nog dat de ervaring over het algemeen lastig te omschrijven is, en dat het een paradox kan lijken (Terhaar, 2005 in: De Pater, 2006). Als het om een zingevende ervaring met een wild dier gaat wordt dit ook wel gekenmerkt door een gevoel van wederkerigheid en een verlengd gevoel van tijd (Zylstra, 2014a).

Maar het ervaren van natuur, hoe fascinerend ook, hoeft niet vanzelfsprekend tot zingevende momenten te leiden. Verder hoeft de ervaring niet los te staan van andere ervaringen; het kan ook juist een opstapeling zijn van kleine bijzondere momenten die later als zingend worden gezien (Smith, 2007). Een voorbeeld dat zingevende ervaringen niet altijd groots en indrukwekkend hoeven te zijn, wordt gegeven door Van Trigt *et al.* (2003). Zij geven aan dat de spirituele waarde van een bos ook kan zitten in het bewust worden van bijvoorbeeld het groeiproces van een boom of het ervaren van de seizoenen (Van Trigt *et al.*, 2003). Een proces van groei of het veranderen van de seizoenen is een subtiel en langzaam proces, maar toch kan de bewustwording van fenomenen als deze gevoelens van zingevend creëren. Een woeste natuur zal waarschijnlijk wel sneller voor een spirituele ervaring zorgen, door een hoeveelheid overweldigende prikkels (Heintzman, 2009). Maar een wilde natuur is geen vereiste; een stadspark zou net zo goed zingend kunnen zijn, al is dit waarschijnlijk een langzamer en minder overweldigend proces (Zylstra, 2014a).

De natuur kan direct en indirecte voorwaarden creëren voor een zingevende ervaring (Van Trigt *et al.*, 2003). Een zingevende ervaring die indirect met de natuur te maken heeft kan bijvoorbeeld gebaseerd zijn op recreatieve activiteiten (waarover meer in de paragraaf 2.2.3). Een zingevende ervaring die daarentegen direct door de natuur veroorzaakt kan worden is vaak gebaseerd op de fysieke omgeving; in dit geval is het dus de natuur zelf die de persoon in beroering brengt. Vooral deze directe stimulus van de natuur kan leiden tot zingevende ervaringen. Zo vond Maslov (1968) eerder al dat fascinerende elementen in de natuur de gelegenheid bieden om meer passief en open te worden, en dat de focus op het ego plaatsmaakt voor focus op de omgeving, waardoor men meer bevattelijk is voor zingevende ervaringen (McDonald *et al.*, 2009). Een zingevende ervaring heeft wellicht meer te maken met de omgeving waarin men zich bevindt dan met de activiteit zelf, en dan vooral de mate waarop de omgeving emoties losmaakt of symbolische betekenis heeft. Factoren die bijdragen aan een zingevende natuurervaring zijn bijvoorbeeld stilte, eenvoud, natuurlijkheid, kwetsbaarheid, uitzichten, constante verbinding met het landschap, risico, avontuur, verlies van controle, lengte van activiteit, geologie, vegetatie, observatie van ecologische processen en interacties met wilde dieren (Morse, 2011). Factoren die juist als anti-triggers werken zijn huisdieren, dingen die doen denken aan het dagelijks leven, commercie en de aanwezigheid van andere mensen (Laksi, 1961 in: Smith, 2007).

2.2.3 Zingevende activiteiten in de natuur

Er zijn verschillende onderzoeken gedaan naar zingevende activiteiten in de natuur; voornamelijk in de wilde natuur (Fredrickson & Anderson, 1999; McDonald *et al.*, 2009; Morse, 2011; Rammelt, 2012; Williams & Harvey, 2001). In het geval van deze onderzoeken ging het veelal om avontuurlijke activiteiten zoals kanoën, meerdaagse trektochten en bergbeklimmen. Maar ook relatief eenvoudige vormen van recreatie in de natuur kunnen voor zingevende ervaringen zorgen (Chenowith & Gobster, 1990; Williams & Harvey, 2001). Met name de activiteiten waarbij er interactie met natuur is worden als zingend ervaren (zoals het fotograferen van natuur), meer dan activiteiten die slechts plaatsvinden in de natuur (zoals fietsen) (Heintzman, 2002 in: Heintzman, 2009).

Taylor (2010) noemt verschillende activiteiten die volgens hem voor een 'ontwakende' ervaring zorgen waaronder dansen, zingen, muziek, meditatie, mindfulness maar ook activiteiten als ademtechnieken, vasten en slaaponthouding. Waar het volgens hem om gaat is de lichaam en geest wakker schudden, en de aandacht en energie opnieuw te focussen (Taylor, 2010 in: Zylstra, 2014a). Verder zijn er weinig onderzoeken bekend die zich specifiek richten op concrete zingevende activiteiten; er wordt vaak vooral ingegaan op de triggers en omstandigheden voor een zingevende ervaring. In een onderzoek naar begeleide wildernistochten kwamen zeven belangrijke punten naar voren die een activiteit in de natuur zingend maken. Dit waren begeleiding, survival-achtige activiteiten (zoals een kampvuur maken), afgelegenheid, uitdaging, tijdsduur van minimaal vier dagen, leren, en groepsdynamiek (Raimondo, 1985 in: Zylstra, 2014a). In onderzoeken die meer gericht zijn op spirituele natuurervaringen komen soortgelijke factoren naar voren (Fredrickson & Anderson, 1999; Morse, 2011).

Veel onderzoeken gaan over georganiseerde zingevende activiteiten. Georganiseerde zingevende activiteiten kunnen behulpzaam zijn bij het ontwikkelen van spiritueel welzijn; daarbij is ook het doel waarom je aan bepaalde activiteiten deelneemt van belang (Heintzman *et al.*, 2006 in: Heintzman, 2009). Aan de ene kant biedt een georganiseerde activiteit een begeleiding en soort veiligheid, maar andere kant zijn het juist de spontane dingen die een moment van zingeving kunnen prikkelen. Zo geeft Zylstra (2014a) aan dat het natuurlijk indrukwekkend is als je walvissen gaat spotten, en dat je hierdoor snel overweldigd zal zijn. Maar een ervaring die spontaan beleefd wordt, zoals het zien van een opvliegende zwerm vogels in je achtertuin, kan minstens net zo waardevol en zingend zijn. De laatste activiteit is namelijk ongepland en zal waarschijnlijk niet gauw precies op dezelfde wijze opnieuw gebeuren (Zylstra, 2014a).

Verder is een van de besproken omstandigheden in de literatuur het groepsformaat van activiteiten. De zingevende activiteiten in groepsverband hebben als voordeel dat er momenten van gezamenlijke reflectie en emotionele ondersteuning kunnen plaatsvinden (Fredrickson & Anderson, 1999). Zylstra (2014a) geeft aan dat begeleiding in sommige gevallen juist gewenst kan zijn, aangezien natuur (en dan voornamelijk wilde natuur) intense gevoelens van kwetsbaarheid of uitdaging kan oproepen bij deelnemers. Daarentegen bieden soloactiviteiten meer gelegenheid voor innerlijke reflectie, rust en eenwording met de natuur (Fox *et al.*, 1997 in: Heintzman, 2009). Verder zijn fysieke en mentale uitdaging aspecten die stimulerend kunnen werken voor een zingevende ervaring (Fredrickson & Anderson, 1999).

Tenslotte zit het belang van een zingevende activiteit vooral in de betekenis en ervaringen die uit de activiteit gehaald worden (Morse, 2011) of de impact die ze kan hebben op iemands leven (Smith, 2007). Zo noemt Ashley (2007) de wilde natuur *'een voertuig voor persoonlijke mystieke ervaringen'*. Een aanraking met fascinerende natuur hoeft echter niet noodzakelijk voor een zingevende ervaring te zorgen, evenmin als het ondernemen van een zingevende activiteit. Deze werken slechts als hulpmiddel; het 'zingevende proces' vindt immers toch in iemands hoofd en hart plaats.

2.2.5 Natuur in dit onderzoek

De natuur blijkt dus in meerdere opzichten belangrijk te zijn voor het welzijn van de mens, ook op spiritueel en zingend niveau. De juiste omstandigheden en activiteiten zouden hier aan een zingevende ervaring kunnen bijdragen. In dit onderzoek wordt gekeken naar wat voor rol de natuur speelt in het leven van verschillende mensen en of de natuur ook als zingend kan worden ervaren. Het is belangrijk om te weten welke aspecten uit de natuur belangrijk worden geacht voor een zingevende ervaring, evenals wat voor activiteiten aanzetten tot een gevoel van zingeving. Deze informatie kan gebruikt en toegepast worden door natuurbeherende organisaties, om zo goed mogelijk op de voorkeuren van de mensen in te kunnen spelen.

2.3 Vraag en aanbod

In dit deel zal theorie besproken worden over de marktaspecten van het onderzoek. Kennis over vraag en aanbod is belangrijk voor de praktische toepasbaarheid van het concept zingeving. Om te kunnen bepalen of het haalbaar is voor natuurbeherende organisaties om zingevende activiteiten te organiseren (*aanbod*), moet er eerst duidelijk worden wat de vraag naar deze activiteiten is (*vraag*). Er zal eerst kort in worden gegaan op de basiskenmerken van de markt. Vervolgens zal er specifiek op zingeving, spiritualiteit en de markt worden ingegaan.

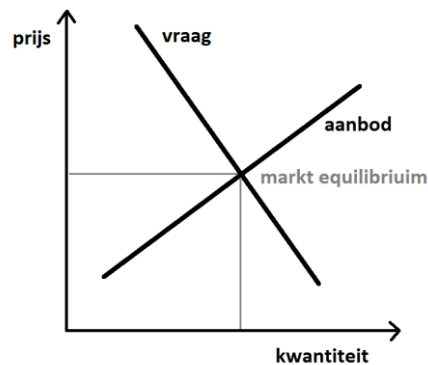
2.3.1 De markt

De meest gebruikte omschrijving van de markt is die uit de neoklassieke economie. Deze is gebaseerd op het idee dat de markt een abstract concept is dat beschrijft hoe goederen en services efficiënt verdeeld worden, gedreven door vraag en aanbod (Hoogstra-Klein, 2013). Dit beeld is dominant in het huidige tijdperk. Je kunt het zo gek niet bedenken, of er is wel een markt voor: van arbeidsmarkt tot vrijetijdsmarkt, van huwelijksmarkt tot voedingsmarkt. Boeve (1996) noemt dit de economisering van de leefwereld; alles en iedereen wordt door het marktperspectief bekeken. Een reden voor deze economisering is dat de markt voor gelijktrekking zorgt in tijden van pluralisme. Boeve (1996) stelt dat de grote pluraliteit in bijvoorbeeld leefstijl zorgt voor een missende overkoepelende moraal. Door verschillende goederen en diensten aan elkaar gelijk te stellen, kan het als marktwaar worden gezien, als koop- en verkoopbaar. Boeve stelt dat alle aspecten binnen het dagelijkse leven in dit marktperspectief worden betrokken (Boeve, 1996). Uiteindelijk heeft dit controle over de hele leefomgeving. Men brengt een groot deel van zijn (professionele en privé) tijd in het leven door met marktinteracties: het bepalen van je behoeften, vergelijken van mogelijke productopties, kopen, consumeren, evalueren naderhand enzovoorts. McKee (2003) twijfelt of deze voornamelijk economische kijk op het leven wel verantwoord is.

Een belangrijk concept uit het aanbod-deel van de markt is marketing. Marketing wordt vaak beschreven als het faciliteren van markt uitwisseling (Araujo, 2007). Kotler (2000) geeft het concept marketing een iets socialere draai, door het te definiëren als (vertaald uit het Engels): *“een proces uit de samenleving waarin individuen en groepen verkrijgen wat zij willen en nodig hebben door middel van het creëren, aanbieden en uitwisselen van producten en diensten die anderen weer nodig hebben”*. Hij noemt dit ook wel ‘societal marketing’, oftewel maatschappelijke marketing, waarbij het vooral gaat om het verhogen van het welzijn van de consument en de maatschappij (Kotler, 2000 in: McKee, 2003). Om in te kunnen spelen op de markt voor zingeving en spiritualiteit lijkt een sociale aanpak wenselijk, aangezien zingeving toch een gevoelig en persoonlijk onderwerp is.

Vraag en aanbod

Maar hoe werkt vraag en aanbod op de markt nu precies? Bij vraag en aanbod gaat het om de vraag van de consument en het aanbod van de producent (Touwen *et al.*, 2009a). Het concept vraag wordt in de economie uitgelegd als de hoeveelheid van een bepaald goed die een koper bereid is te kopen tegen een bepaalde prijs. Het concept aanbod kan gedefinieerd worden als de hoeveelheid van een bepaald goed dat een producent bereid is te produceren en te verkopen tegen elke mogelijke prijs (Touwen *et al.*, 2009b). Uiteindelijk volgt hieruit (als vanzelf) een markt evenwicht, ook wel het markt equilibrium genoemd (Hoogstra-Klein, 2013). Wanneer er meer vraag dan aanbod is, gaat de prijs omhoog van het aangeboden goed, wat weer leidt tot een lagere vraag. Omgekeerd geldt ook, als de vraag laag is en het aanbod groot, dan zullen producenten hun prijzen verlagen zodat de vraag weer omhoog gaat. In Figuur 4 staat simpel uitgebeeld hoe het concept vraag en aanbod werkt op de markt.

Figuur 4: Schematische weergave van vraag en aanbod

2.3.2 De markt van spiritualiteit en zingeving

De trends van het nieuwe geloof (zie paragraaf 2.1.4) hebben een hele nieuwe markt gecreëerd. Waar voorheen de kerk monopolie had op de antwoorden van het leven, kan men nu zelf op zoek gaan in de spirituele supermarkt.

Actoren

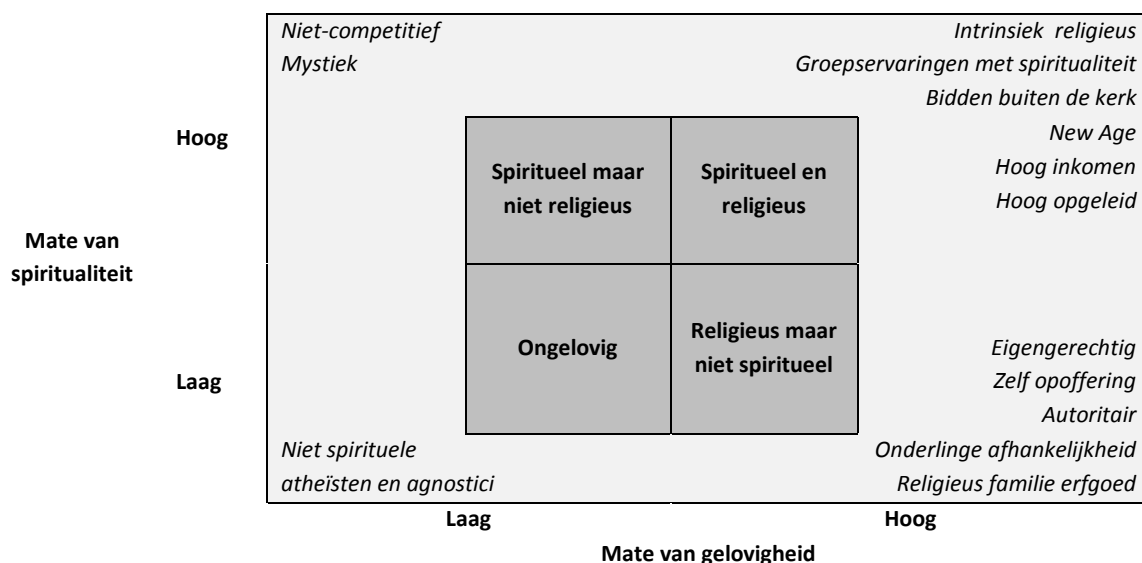
McKee (2003) heeft een overzicht gemaakt van de verschillende actoren die een rol spelen op de markt: individuele deelnemers, groepen deelnemers en de maatschappij. De markt wordt hier op twee manieren benaderd: 1) Wat wordt er van de markt gevraagd (*vraag*) en 2) Wat kan de markt bieden (*aanbod*)? Een vertaalde (en samengevatte) versie van dit overzicht is weergegeven in Tabel 3. De tabel geeft weer wat de hedendaagse verschijnselen zijn op het gebied van vraag en aanbod per deelnemende groep. Er is als het ware een spanningsveld tussen vraag en aanbod, waar de juiste balans in gevonden moet worden. Ter Borg (1994) is van mening dat de markt van zingeving tegenwoordig vooral vraag georiënteerd is; het volk geeft hierin leiding. Voorheen was deze markt vooral aanbod georiënteerd; de grote godsdiensten bepaalden min of meer wat zingevend was in het leven.

Tabel 3: De spirituele markt en zijn actoren, bekeken vanuit het vraag en aanbod perspectief (overgenomen en vrij vertaald uit Engels van McKee, 2003).

Actoren op de spirituele markt	Vraag <i>Wat wordt er van de markt gevraagd?</i>	Aanbod <i>Wat kan de markt bieden?</i>
Individuele deelnemers	Het kunnen uiten van persoonlijke spirituele behoeften	Tegemoet komen aan spirituele behoeften door aanbieden van middelen en diensten
Groepen deelnemers	De vraag van consumenten in groepen indelen, zodat deze efficiënt en effectief benaderd kunnen worden	Het ontwikkelen van bedrijven die kunnen inspelen op de spirituele behoeften van de groepen consumenten
De maatschappij	Het ondersteunen van de spirituele behoeften van de bevolking	Onderhouden van de sociale en institutionele structuren die uitwisseling op de markt ondersteunen

Bekeken vanuit het aan de spirituele markt deelnemende individu wil men dat zijn of haar behoeften geuit kunnen worden en gehoord worden. Een dilemma dat hieruit volgt is consumptie tegenover het ascetisme; de vraag is wat het meeste voldoening zal geven. Ascetisme is het zichzelf onthouden van (materiële) genoegens; dit verschijnsel komt voor in bijna alle religies. De markt kan het individu spirituele goederen en diensten aanbieden. Een gevolg hiervan kan een wildgroei aan spirituele middelen zijn, hetgeen als doel heeft het individu zo goed mogelijk te kunnen dienen (McKee, 2003).

De individuele deelnemers op de spirituele markt kunnen worden ingedeeld in groepen, gebaseerd op behoeften en verlangens. Het doel van het indelen in specifieke groepen is om deze zo efficiënt mogelijk te kunnen bedienen. De markt kan hierop inspelen door bedrijven en organisaties te ontwikkelen die in kunnen spelen op de vraag per groep. McKee maakt (gebaseerd op empirische studies van onder andere Roof (1998) en Zinnbauer *et al.*, (1997)) onderscheid tussen de groepen: *spiritueel maar niet religieus*, *spiritueel en religieus*, *religieus maar niet spiritueel*, en *ongelovig*. Een overzicht van de kenmerken per segment is weergegeven in Figuur 5 (McKee, 2003). De verschillende groepen hebben elk hun eigen kenmerken en behoeften. Zo zullen de mensen uit de groep *spiritueel maar niet religieus* geen behoefte hebben aan een instituut zoals de kerk, in tegenstelling tot mensen die zich *religieus maar niet spiritueel* noemen.

Figuur 5: Groepen deelnemers op de spirituele markt volgens McKee (2003). In Nederland zijn de verhoudingen tussen de groepen als volgt: 15% is spiritueel maar niet religieus, 25% is spiritueel en religieus, 20% is religieus maar niet spiritueel, en 40% is ongelovig (De Hart, 2014)

Ten slotte vraagt de maatschappij van de spirituele markt om het ondersteunen van de spirituele behoeften van de samenleving. De maatschappij verlangt volgens McKee naar vertrouwen. Een afname in religieuze lidmaatschappen, sociaal isolement en ontbrekende kennis van staatszaken vormen allemaal factoren die voor 'ontaarding' zorgen (Putnam, 2000 in: McKee, 2003). De spirituele markt kan vertrouwen bieden door het onderhouden van de sociale en institutionele structuren die de uitwisseling van goederen en diensten op de markt ondersteunen.

2.3.3 Voor- en nadelen van het vermarkten van spiritualiteit

Ook al lijkt de markt onlosmakelijk verbonden te zijn met ons dagelijkse leven, toch zijn er diverse bezwaren tegen het vermarkten van spiritualiteit en religie. Deze discussie loopt al sinds Plato onderscheid maakte tussen het lichaam en de ziel, tussen spiritualiteit en het materiële bestaan (McKee, 2003). Volgens Mittelstaedt (2002) bedrijft de mens al economie zolang als hij bestaat, ook in relatie met spiritualiteit. Door de eeuwen heen zijn spiritualiteit en religie al verbonden geweest aan de economie. Zo zijn religie en geloofsovertuiging vaak bepalend geweest voor de handel; op basis daarvan werd er bepaald wanneer en met wie er gehandeld werd. Ook werd er bijvoorbeeld gebeden voor een goede jacht (Mittelstaedt, 2002). Misschien lijkt de combinatie van de markt en spiritualiteit niet samen te gaan, maar wanneer ze met opzet uit elkaar worden gehouden kan dit leiden tot onbegrip en zelfs tot spirituele schade (McKee, 2003). Spiritualiteit is namelijk een openbaar goed en geen samenwerking tussen de markt en spiritualiteit lijkt ondenkbaar in de huidige maatschappij. Een kritische blik is hierbij wel geboden (Bouckaert, 2007). Ondanks de (oude) connectie zitten er voor- en nadelen aan het commodificeren van spiritualiteit en zingeving.

Economen zien spiritualiteit als een privaat en verkoopbaar goed. Spiritualiteit is persoonlijk en subjectief, maar toch is iedereen op zoek naar betekenis in het leven, volgens Bouckaert (2007). Daar kan de markt op inspelen met een passend aanbod. Als het bekeken wordt vanuit het perspectief van vraag en aanbod, kan er gesteld worden dat de vraag groot is, en dat er ook al talloze middelen op de markt zijn variërend van boeken tot rituelen (Bouckaert, 2007). Een voordeel van de spirituele markt is ook de toegenomen toegankelijkheid. Ter Borg (1994, blz. 17) stelt dat de boodschap van het leven voorheen verpakt was in *“superieure hoogdravende kunstwerken en geniale theologische of wijsgerige stelsels”*, terwijl deze nu is vervat in marktwaar.

Ondanks dat de combinatie van de markt en spiritualiteit onvermijdelijk lijkt te zijn, zit er ook een keerzijde aan de spirituele markt. York (2001) zegt dat de markt van de nieuwe religies, en dan met name de new age stroming, niet alleen is gefocust op spiritueel welzijn. Het draait volgens hem vooral om de calvinistische principes van het verheerlijken van materiële overvloed. York gaat verder met zijn kritische blik op de new age stroming, en stelt dat dit slechts een uitwas is van het kapitalisme. De stroming richt zich volgens York op het verkennen van onbekende markten, het vinden van nieuwe verkoopbare goederen en het maken van winst (York, 2001). ‘Geluk is niet te koop’ is een oude en bekende spreuk, en lijkt tegenstrijdig te zijn met de economisering en het vermarkten van spiritualiteit. Een onderzoek in Nederland over de commercialisering van spiritualiteit in tijdschriften liet zien dat de bladen met de hoogste kenmerken van commercialisering de grootste oplage hadden. Het grote publiek dat deze bladen leest krijgt volgens Berghuis (2008) een beeld van spiritualiteit dat bestaat uit onder andere amusement en luxe, waarbij de lezer wordt gestimuleerd tot het aanschaffen van producten en cursussen (Berghuis, 2008). Nu hoeft dit op zich niet verkeerd te zijn, maar dit heeft niet zoveel meer te maken met de oorspronkelijke betekenis van het concept spiritualiteit. Wat ook voor negatieve reacties zorgt, is het ‘lenen’ van tradities en rituelen van bestaande geloven. Traditionele volkeren en bevolkingsgroepen kunnen het vaak niet waarderen als hun oeroude rituelen overgenomen, aangepast, en pasklaar gemaakt worden voor de spirituele consument. Niet iedereen is hier blij mee, al bieden deze volkeren zich in sommige gevallen zelf aan om de spirituele hongerige mensen tegemoet te komen (York, 2001).

2.3.4 Het huidige aanbod

Op het gebied van spiritualiteit, zingeving en natuurlijk ook religie worden ontzettend veel diensten en goederen aangeboden. Hierbij kan men denken aan yoga, meditatie, astrologie, spirituele reizen, maar ook bijvoorbeeld alternatieve therapieën. Er worden diensten en producten aangeboden voor mensen met persoonlijke belangstelling, maar ook voor bijvoorbeeld het bedrijfsleven (Aupers & Houtman, 2006).

Voor zover bekend is er nog geen overzicht van de aanbieders van spirituele of zingevende activiteiten in Nederland. Een korte zoektocht in het handelsregister van de Kamer van Koophandel levert voor de term *zingeving* 38 bedrijven, voor *spiritualiteit* 41 bedrijven, en voor *spiritueel* zelfs 124 bedrijven op (Kamer van Koophandel, 2015, 7 januari). Ook wanneer er met Google gezocht wordt komen er veel hits bij termen als *zingevende activiteit* (7,900), *cursus zingeving* (119,000), *spirituele activiteit* (310,000), en *cursus spiritualiteit* (531,000) (Google, 2015, 7 januari). De natuur wordt ook vaak gebruikt in het aanbod van spirituele en zingevende goederen en diensten. Dat blijkt bijvoorbeeld uit advertenties uit het eerder beschreven tijdschrift *Happinez*, maar ook bijvoorbeeld uit het cursusaanbod van de Stichting NatuurWijs. Wanneer er met Google wordt gezocht naar combinaties van *natuur* en *zingeving* komen er veel resultaten (12,000), ook wanneer er gezocht wordt op activiteiten. Zo geeft de combinatie *natuur, zingeving* en *activiteit* zelfs 1,150,000 hits en de combinatie *natuur, spiritualiteit* en *activiteit* 180,000 hits (Google, 2015, 7 januari). Verder is het inzicht in het huidige aanbod beperkt. Met dit onderzoek wordt hopelijk meer duidelijk over het huidige aanbod, en waar dit raakt met de vraag uit de samenleving.

2.3.5 Vraag en aanbod in dit onderzoek

Het lijkt dus dat zingeving en de markt al eeuwen met elkaar verbonden zijn, ook al heeft deze combinatie verschillende vormen gehad door de tijd heen. Tegenwoordig lijkt de focus meer te liggen op het zelf kunnen kiezen van spirituele goederen en diensten, terwijl die keuze voorheen beperkter was. Met het vermarkten van zingeving en spiritualiteit is op zich niets verkeerd, maar er moet wel sprake blijven van 'eerlijke intenties'. Hiermee wordt bedoeld dat spiritueel welzijn belangrijker zou moeten zijn dan geld verdienen. De opgedane kennis in dit deel over vraag en aanbod wordt gebruikt in dit onderzoek om te bepalen of er inderdaad een markt is voor zingeving, in het bijzonder voor zingeving in de natuur. Hierbij kan rekening gehouden worden met verschillende groepen mensen en hun voorkeuren. Het overkoepelende doel hierbij is om natuurbeherende organisaties inzicht te geven in de vraag naar zingeving en zingevende activiteiten, zodat zij hun aanbod hier eventueel op aan kunnen passen.

3 Methode

In dit hoofdstuk wordt besproken welke methoden zijn gebruikt om resultaten te verzamelen voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen. De opbouw van dit hoofdstuk is als volgt. Eerst wordt de benadering van dit onderzoek besproken, en waarom hiervoor gekozen is. Dan wordt besproken hoe de data in dit onderzoek verzameld zijn. Hier wordt verder specifiek ingegaan op de verschillende enquêtes; hoe deze zijn verspreid en hoe de enquêtes zijn opgebouwd. Daarna wordt de respons op de enquêtes besproken, in deze paragraaf wordt vooral ingegaan op wie de mensen zijn die op de enquêtes hebben gereageerd. Ten slotte komt de data analyse aan bod.

3.1 Onderzoeksbenadering

Het onderzoek is van exploratieve aard. Er zijn verschillende aanwijzingen voor bepaalde verschijnselen en trends op het gebied van zingeving en zingevende activiteiten in de natuur (zowel Staatsbosbeheer, als bijvoorbeeld de media geven dit aan). Toch is er in dit specifieke geval, *zingevende activiteiten in de Nederlandse natuur*, nog nauwelijks literatuur beschikbaar. In dit onderzoek zal er vooral ontdekt en beschreven worden, om vervolgens praktische handvatten te kunnen bieden voor natuurbeherende organisaties. Het doel van dit onderzoek is ook om een basis te bieden voor verder (markt)onderzoek naar zingeving.

Het onderzoek is zowel kwantitatief als kwalitatief. Dit wordt ook wel een *mixed methods approach* genoemd (Johnson & Onwuegbuzie, 2004). Kwantitatief onderzoek wordt gekenmerkt door structuur, meetbaarheid, testbaarheid, rationalisme en het maken van analytische conclusies. Kwalitatief onderzoek daarentegen wordt gekenmerkt door het beschrijvende karakter, meer openheid en een verklarende conclusie (Baarda *et al.*, 2005). Er zijn kwantitatieve data verzameld om de resultaten statistisch te kunnen toetsen, maar ook de kwalitatieve data zijn belangrijk om onder meer nuances in de kwantitatieve data aan te kunnen brengen. De combinatie van kwalitatief en kwantitatief onderzoek heeft als voordeel dat het onderwerpen beter en op meerdere manieren kan verkennen, vooral vergeleken met het gebruik van slechts een van de twee methoden (Johnson & Onwuegbuzie, 2004).

Zoals al eerder verteld bestaat het onderzoek uit twee delen. Het eerste deel van het onderzoek (onderzoeksvraag 1 t/m 4) gaat over het concept zingeving. In dit deel zal worden ingegaan op hoe verschillende mensen over zingeving denken, wat ze hier mee doen in het dagelijks leven en wat de rol van natuur hierbij kan zijn. In het tweede deel (onderzoeksvraag 5 en 6) wordt gekeken naar de ervaringen van medewerkers Staatsbosbeheer. In dit deel wordt ook gekeken naar de ervaringen van de potentiële zinzoekers met zingevende activiteiten. Beide kanten van het verhaal zijn belangrijk in dit onderzoek; wanneer er inzicht is in de vraag naar zingeving in de natuur, kan het aanbod van natuurbeheerders hier mogelijk op toegepast worden. In dit onderzoek wordt een casestudy gedaan naar Staatsbosbeheer. Een casestudy wordt gekenmerkt door het bestuderen van een onderzoeksthema aan de hand van een concreet geval (Baarda *et al.*, 2005), in dit geval Staatsbosbeheer.

3.2 Data verzameling

Voor beide delen van het onderzoek worden de resultaten verzameld door middel van online enquêtes. In grote lijnen is de methodiek van beide enquêtes hetzelfde; deze zal worden besproken in de volgende paragraaf (3.2.1). Daar waar de methoden wel van elkaar verschillen, wordt dit toegelicht in paragraaf 3.2.2 voor de zinzzoekers en in paragraaf 3.2.3 voor de medewerkers van Staatsbosbeheer.

3.2.1 Enquêtes

De gegevens zijn verzameld door middel van twee verschillende enquêtes: een enquête voor mensen die mogelijk op zoek zijn naar zingeving (in dit onderzoek de 'zinzzoekers' genoemd) en een enquête voor de medewerkers van Staatsbosbeheer. De vragen uit de enquêtes helpen bij het beantwoorden van de onderzoeksvragen. Welke enquêtevragen bij welke onderzoeksvraag van toepassing zijn, is weergegeven in Tabel 4.

Tabel 4: Overzicht van de onderzoeksvragen en de bijbehorende vragen uit de enquête.

Onderzoeksvragen	Zinzzoeker-enquête	Medewerker-enquête
1. Wat wordt er bedoeld met zingeving?	1, 2	
2. Wie zijn de mensen die zoeken naar zingeving, en hoe belangrijk is dit in hun dagelijks leven?	3, 4, 20 t/m 27	
3. Wat is de relatie van natuur met zingeving?	5, 6, 7, 8	
4. Wat voor soort activiteiten in de natuur worden als zingevend beschouwd?	9, 10, 11, 13	
5. Wat zijn de ervaringen van Staatsbosbeheer met zingeving tot nu toe?	13	1 t/m 8
6. Is het haalbaar voor Staatsbosbeheer om zingevende activiteiten te organiseren, en waardoor wordt dit bepaald?	3, 4, 12, 14 t/m 19	9 t/m 13

De enquêtes zijn opgezet met de website www.enquetesmaken.nl. Na vergelijking van verschillende websites voor het uitzetten van een enquête, bleek deze website het beste (gratis) alternatief:

- De website was makkelijk toegankelijk voor de respondenten; deze hadden hiervoor geen inloggegevens of iets dergelijks nodig (het aanklikken van de link was voldoende).
- De enquête kon tijdelijk onderbroken worden en later weer worden hervat.
- Ook was de website gebruiksvriendelijk met betrekking tot de verwerking van de resultaten; de resultaten waren eenvoudig te downloaden in een Excel bestand.

De uitnodiging voor deelname aan de enquêtes is verspreid door middel van de social media websites Facebook en Twitter, e-mail en verschillende internetsites. In de volgende paragrafen zal per enquête uitgelegd worden hoe deze precies verspreid zijn (3.2.2 voor de zinzzoeker-enquête, 3.2.3 voor de enquête voor de medewerkers van Staatsbosbeheer). Voordat de enquêtes officieel online gezet werden, zijn deze eerst nog getest en ingevuld door proefpersonen om te kijken of er nog onduidelijkheden in de enquêtes voorkwamen. Na het krijgen en verwerken van feedback zijn de enquêtes officieel online gezet.

Verantwoording digitale enquêtes

Er is voor gekozen om de enquêtes digitaal middels een website uit te zetten om verschillende redenen; het heeft namelijk meerdere voordelen om online vragenlijsten te gebruiken ten opzichte van de papieren variant. Ten eerste is de invloed van de digitale wereld tegenwoordig ontzettend groot, en vindt een steeds groter deel van het dagelijks leven (zoals sociale interacties) online plaats (Murthy, 2008). Ook verhogen digitale enquêtes (tegenover de papieren variant) het gebruiksgemak van data verzamelen en analyseren, zijn deze makkelijk (en overall) toegankelijk voor een grote groep mensen, kosten- en tijdbesparend (Hayslett *et al.*, 2008), en de deelnemers kunnen anoniem blijven (Hardré *et al.*, 2012). Ook wordt het gebruik van social media in sociaal wetenschappelijk onderzoek steeds populairder. De opkomst van social media websites creëert een nieuwe, goedkope en eenvoudige manier om onderzoek te doen, vooral als de doelgroep lastig te bereiken is (Brickman-Bhutta, 2012; Murthy, 2008). Het blijkt ook een effectieve Snowball Sampling methode (Baltar & Brunet 2012; Brickman-Bhutta, 2012). Snowball Sampling is een *chain-referral* methode waardoor data wordt verzameld in een bestaande sociale structuur (Brickman-Bhutta, 2012). Nu ligt de focus niet helemaal op Snowball Sampling in dit onderzoek, maar toch is hier gebruik van gemaakt tijdens het verspreiden van de enquête. Een van de redenen van het succesvolle gebruik van sociale media voor onderzoek, met behulp van Facebook bijvoorbeeld, heeft te maken met het aantal social media gebruikers. Zo was in Nederland in 2012 65% van de Nederlandse bevolking actief op Facebook of Twitter, vergeleken met 40% in 2010 (Eurostat, 2014, 12 november). Ook wanneer er gekeken wordt naar populaire websites, is Facebook (na Google) de populairste site wereldwijd maar ook in Nederland (Alexa, 2014, 12 november).

3.2.2 De zinzoeker-enquête

In deze paragraaf wordt besproken wat de doelgroep voor de zinzoeker-enquête is en hoe de enquête is verspreid en opgezet.

Doelgroep

Een van de doelen van dit onderzoek was om een beeld te creëren van wat zingeving betekent voor verschillende mensen, en wat zij hiermee doen in het dagelijks leven. Maar wie zijn deze verschillende mensen, en hoe kunnen deze worden benaderd? In feite worden er in dit onderzoek twee thema's aangekaart: *natuur* en *zingeving*. Hiermee zouden er twee doelgroepen aangesproken kunnen worden, namelijk natuurliefhebbers en spiritueel geïnteresseerden (in brede zin). Deze groepen (als het al groepen genoemd mogen worden) zijn ontzettend breed van aard en kennen intern verschillende gradaties. Maar ook mensen die zichzelf niet in deze groepen zouden willen plaatsen, kunnen geïnteresseerd zijn in zingeving en / of natuur. Vanwege de lastig te definiëren doelgroep is gekozen voor een brede aanpak voor het verspreiden van de enquête.

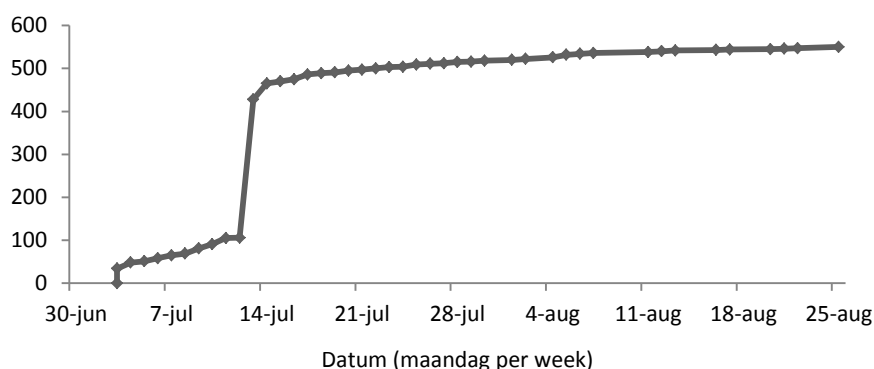
Verspreiding enquête

De link naar de enquête is verspreid via Facebook, Twitter, e-mail en verschillende websites. De mensen zijn niet persoonlijk gevraagd om deel te nemen aan de enquête; door het plaatsen van de enquête op internet waren zij vrij te kiezen of ze wilden deelnemen of niet. De vragenlijst was dus voor iedereen vrij toegankelijk, maar vanwege het specifieke onderwerp en door de enquête in bepaalde digitale omgevingen te plaatsen wordt verwacht dat niet zomaar iedereen heeft deelgenomen.

Op Facebook is de enquête geplaatst in verschillende groepen en op verschillende profielen, variërend van spiritueel tot op natuur georiënteerd. Met de link naar de enquête is ook een korte uitleg gegeven over het doel van de enquête. Wanneer de enquête op een bepaalde Facebook pagina of profiel geplaatst werd, kon deze vanaf hier ook weer gedeeld worden door anderen. Staatsbosbeheer heeft meegeholpen

met het verspreiden van de enquête door deze op de officiële Staatsbosbeheer Facebook pagina te plaatsen, en door de enquête door te sturen via e-mail naar verschillende relaties. In Bijlage A zijn twee voorbeeldberichten te vinden zoals deze te zien waren op Facebook en op Twitter. Verder zijn er verschillende personen uit het netwerk van NatuurCollege benaderd om de enquête te verspreiden in hun netwerken. Het inschakelen van verschillende (invloedrijke) personen met grote netwerken en Staatsbosbeheer als bekende organisatie om de enquête te laten verspreiden, heeft wellicht bijgedragen aan de bereidheid tot medewerking aan het onderzoek. In Bijlage B is een overzicht te zien van data waarop de enquête gedeeld en verspreid is op verschillende pagina's en door verschillende personen. Helaas is er geen volledig overzicht van alle websites en Facebook pagina's die de enquête gedeeld hebben, evenals van de verspreiding via e-mail.

De enquête is op donderdag 3 juli 2014 online gezet en op maandag 25 augustus 2014 gesloten. Hoe de verspreiding van de enquête is verlopen, is ook af te leiden uit Figuur 66. In de figuur is te zien dat het aantal ingevulde enquêtes redelijk gelijkmatig toeneemt, op de piek bij 13 juli na. Op deze zondag plaatste Staatsbosbeheer de enquête op haar Facebook pagina. Alleen de enquêtes die uiteindelijk als bruikbaar en volledig genoeg zijn geacht zijn in dit overzicht meegeteld; dit waren er 550.

Figuur 6: Verspreiding enquête voor de zinzokers, met het aantal ingevulde enquêtes per dag (cumulatief).

Opzet enquête

De enquête bestond uit acht delen: 1) Een algemene introductie over het onderzoek, 2) Vragen over de betekenis van zingeving, 3) Vragen over de rol van natuur in zingeving, 4) Vragen over zingevende activiteiten, 5) Vragen over georganiseerde zingevende activiteiten, 6) Persoonsgegevens, 7) Vervolgonderzoek en opmerkingen, en 8) Een afsluitend woord met een bedankje. De gehele enquête, zoals deze eruit zag op internet, is te vinden in Bijlage C. Deze verschillende delen uit de enquête worden hieronder per onderdeel besproken.

Introductie

In de introductie van de enquête werd kort de context van het onderzoek uitgelegd. Er werd verteld over de aanleiding en het doel van het onderzoek. Ook de achtergrond van de onderzoeker werd toegelicht. Vervolgens is de structuur van de enquête uitgelegd, om zo een beeld te kunnen geven van wat er van de respondenten verwacht werd. Ten slotte is benadrukt dat de resultaten anoniem behandeld worden, en dat vragen en opmerkingen gemaild kunnen worden naar de onderzoeker.

Zingeving

In dit onderdeel van de enquête werd het concept zingeving globaal onderzocht. Respondenten konden eerst uit een lijst met 30 karakteristieken (opgemaakt uit de literatuur) vijf elementen kiezen die zij bij zingeving vonden passen. Vervolgens konden zij ook nog een eigen antwoord geven in een open vraag. De 30 karakteristieken zijn in te delen in verschillende categorieën, waarnaar ook de eigen antwoorden te herleiden waren. De categorieën zullen besproken worden in het resultaten hoofdstuk (Hoofdstuk 4). Er is bewust geen gebruik gemaakt van bestaande testen zoals de Meaningful Life Measures (Morgan & Farsides, 2007), Purpose In Life test (Crumbaugh & Maholick, 1964), en de Life Regard Index (Battista & Almond, 1973) omdat deze te lang en diepgaand waren (allen besproken in Morgan & Farsides, 2007). Het doel was om een zo groot mogelijk publiek aan te spreken, en met diepgaande testen zouden er naar verwachting te veel respondenten afhaken.

Daarna werd er door middel van een gesloten vraag gevraagd hoe belangrijk zingeving in het leven is. Men kon deze vraag beantwoorden met *onbelangrijk* tot en met *zeer belangrijk* op een 5-punt likert schaal. Ook werd er gevraagd hoe vaak men zich met (denken over) zingeving bezig houdt. Hier kon geantwoord worden met *nooit* tot en met *altijd*, weer op een 5-punt likert schaal. Beiden vragen hadden ook een *weet ik niet* invul optie.

Rol van natuur in zingeving

Om te beoordelen wat voor rol natuur kan spelen in zingeving, is eerst gevraagd hoe betrokken de respondenten zich bij de natuur voelden. Hier kon geantwoord worden met *totaal niet betrokken* tot en met *heel erg betrokken*. Vervolgens is gevraagd hoe groot de rol van natuur in zingeving geacht wordt, deze vraag kon worden beantwoord met *onbelangrijk* tot en met *zeer belangrijk*. Beiden vragen waren gebaseerd op een 5-punt likert schaal, met een invuloptie *weet ik niet*.

Om vervolgens te kunnen beoordelen welke aspecten van natuurbeleving een zingevende rol kunnen hebben voor mensen, is gebruik gemaakt van de LCN schaal, oftewel de *Love and Care for Nature scale* (Perkins, 2010). Deze schaal wordt gebruikt om de persoonlijke en emotionele relatie met natuur te kunnen beoordelen. Voor dit onderzoek is de originele schaal van 15 aspecten ingekort naar 12 aspecten, waarbij verschillende overeenkomende aspecten zijn samengevoegd. De respondenten konden zoveel antwoorden kiezen als ze wilden. Ook konden de respondenten een eigen aanvulling geven bij de antwoordoptie *anders*.

Met behulp van zes verschillende stellingen is gekeken hoe de respondenten over verschillende aspecten van natuurbeleving denken. Er waren twee stellingen over natuur en emotie, twee stellingen over de plaats van natuurbeleving, en twee stellingen die aan activiteiten gerelateerd waren. De vraag kon beantwoord worden met *helemaal mee oneens* tot en met *helemaal mee eens* op een 5-punt likert schaal. Er was ook een optie *weet ik niet*.

Zingevende activiteiten

In dit onderdeel was eerst een lijst met 30 activiteiten weergegeven, zowel spiritueel als natuur georiënteerd. Verschillende activiteiten worden momenteel ook al door Staatsbosbeheer aangeboden (in groepsverband), maar er stonden tevens activiteiten tussen die ook individueel en niet georganiseerd gedaan kunnen worden. Uit deze lijst konden de respondenten zoveel mogelijk antwoorden kiezen als ze wilden. In de vervolgvraag kon men een eigen antwoord geven met activiteiten in de natuur die men als zingend zou kunnen ervaren.

Vervolgens werden er weer vijf stellingen voorgelegd, waar de respondenten op konden antwoorden met *helemaal mee oneens* tot en met *helemaal mee eens* op een 5-punt likert schaal. De stellingen hadden allemaal betrekking op zingevende activiteiten in de natuur en de organisatie hiervan.

Georganiseerde zingevende activiteiten

In dit laatste inhoudelijke onderdeel van de enquête werd specifiek gevraagd naar meningen en ervaringen omtrent georganiseerde zingevende activiteiten. Eerst is er gevraagd of men ooit heeft deelgenomen aan een dergelijke activiteit, en zo ja wat de ervaring hiermee dan was (*positief, neutraal of negatief*). Wanneer men ooit had deelgenomen aan een georganiseerde zingevende activiteit, werd er vervolgens gevraagd naar meer details over het soort activiteit, de locatie, organisatie en kosten.

Vervolgens werd er gevraagd of mensen interesse zouden hebben om deel te nemen aan een georganiseerde zingevende activiteit, wanneer natuurbeherende organisaties deze zouden organiseren. Na deze vraag was er ruimte om toe te lichten wat voor soort activiteiten men dan graag georganiseerd zou zien. Indien men aangaf hier geen interesse in te hebben, werd er gevraagd naar de reden hiervan.

Ten slotte werd er gevraagd of men bereid zou zijn te betalen voor bepaalde georganiseerde zingevende activiteiten. Wanneer men hierop antwoordde met *ja*, kon men bij de vraag hierna voor verschillende activiteiten een bedrag noemen. De vier activiteiten werden genoemd met een geschatte tijdsduur; het betreffen activiteiten die Staatsbosbeheer momenteel al organiseert op verschillende locaties. De respondenten konden elk willekeurig bedrag invullen. Wanneer men aangaf niet te willen betalen voor georganiseerde zingevende activiteiten, kon men ook hier weer aangeven waarom men dat niet zouden willen.

Persoonsgegevens

Het op een na laatste onderdeel van de enquête bestond uit korte vragen over de persoonsgegevens van de respondenten. Er werd gevraagd naar geslacht, leeftijd, hoogst behaalde opleidingsniveau, huidige werksituatie, beroepssector waarin men werkzaam is (geweest), woonplaats, levensbeschouwing vanuit opvoeding en huidige levensbeschouwing. De antwoordcategorieën van beroepssector zijn gebaseerd op de Standaard Beroepenclassificatie 2010 van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS, 2010). De persoonsgegevens worden verder toegelicht in paragraaf 3.3.1.

Vervolgonderzoek

Ten slotte werd er gevraagd of men interesse had om eventueel benaderd te worden voor een interview, om deel te nemen aan vervolg onderzoek, en of men op de hoogte wilde blijven van het onderzoek. Indien er op een van deze vragen met *ja* geantwoord werd, kon men zijn of haar e-mail adres invullen.

Als laatste was er nog een ruimte waar de respondenten vragen of opmerkingen achter konden laten.

3.2.2 De enquête voor medewerkers van Staatsbosbeheer

In deze paragraaf wordt besproken aan welke medewerkers binnen Staatsbosbeheer de enquête specifiek gericht is, en hoe de enquête vervolgens is verspreid en opgezet.

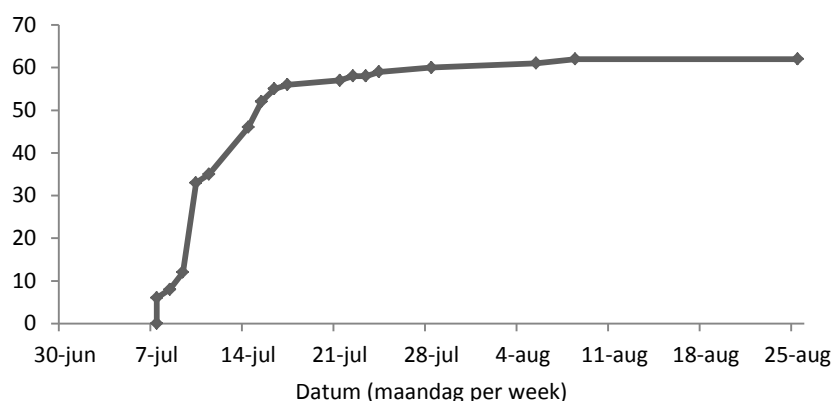
Doelgroep

Het doel van deze enquête was om te achterhalen of de medewerkers van Staatsbosbeheer in aanraking komen met het onderwerp zingeving en wat dit voor invloed heeft op hun dagelijkse bezigheden binnen de organisatie. De doelgroep voor deze enquête was daarmee eenvoudiger te definiëren dan voor de zinzoker-enquête. In principe zou elke medewerker van Staatsbosbeheer te maken kunnen hebben gehad met zingeving tijdens het werk, maar er werd vooral verwacht dat de boswachters Voorlichting, PR en Recreatie (VPR) de meeste vragen op zich af zouden krijgen. Desalniettemin zijn alle medewerkers binnen Staatsbosbeheer benaderd, om zo een volledig mogelijk overzicht te verkrijgen en niemand onbedoeld buiten te sluiten.

Verspreiding enquête

De enquête is intern verspreid via verschillende middelen door de communicatieafdeling van Staatsbosbeheer. Ten eerste is er een e-mail naar alle boswachters VPR gestuurd. Vervolgens is er onder andere een bericht geplaatst op het intranet van Staatsbosbeheer Digitalis, in een besloten Staatsbosbeheer Facebook groep, en in Yammer (interne social media voor bedrijven). Er werd verwacht dat als medewerkers affiniteit met het onderwerp zouden hebben ze bereid zouden zijn de enquête in te vullen, maar dit geeft natuurlijk geen garantie dat de volledige groep is bereikt. Er zijn in totaal 979 medewerkers actief bij Staatsbosbeheer (Staatsbosbeheer, 2014).

De enquête voor de medewerkers is op donderdag 3 juli 2014 online gezet, en op maandag 25 september gesloten. Hoe het invullen van de enquête is verlopen is te zien in Figuur 7. Niet meteen vanaf het openen van de enquête is deze verspreid onder de medewerkers; het eerste teken van activiteit is te zien op 7 juli. Ook zijn er na 8 augustus geen enquêtes meer ingevuld. Alleen de enquêtes die uiteindelijk als bruikbaar zijn geacht zijn in dit overzicht meegeteld, dit waren er 62.

Figuur 7: Verspreiding enquête voor de medewerkers van Staatsbosbeheer, met het aantal ingevulde enquêtes per dag (cumulatief).

Opzet enquête

De enquête voor de medewerkers bestond uit zes verschillende delen: 1) Een algemene introductie over het onderzoek en de enquête, 2) en 3) Vragen over zingeving en de ervaring met het onderwerp, 4) Vragen over de rol van Staatsbosbeheer in het dan wel niet organiseren van zingevende activiteiten, 5) Persoonsgegevens en vervolgonderzoek en 6) Een afsluitend woord en bedankje. De gehele enquête, zoals deze eruit zag op internet, is te vinden in Bijlage E. Deze verschillende onderdelen uit de enquête worden hier onder per stuk besproken.

Introductie

In dit inleidende deel van de enquête werd kort verteld over het onderzoek, en waarom dit belangrijk is voor Staatsbosbeheer. Ook werd er toegelicht wat er ongeveer wordt bedoeld met het concept zingeving, met praktische voorbeelden. Verder is er uitgelegd wat er verwacht wordt van de medewerkers in de enquête, en hoeveel tijd het invullen van de enquête in beslag zal nemen. Ten slotte werd er nog vermeld dat er voor vragen of opmerkingen altijd contact opgenomen kan worden.

Zingeving en uw ervaring (1)

In dit onderdeel werd gevraagd of medewerkers ooit in aanraking zijn geweest met zingeving en/of zingevende activiteiten tijdens het werk. Dit was een *ja / nee* vraag. Indien de medewerker met *ja* antwoordde, werd er in de tweede vraag om een toelichting van deze ervaring(en) gevraagd.

Zingeving en uw ervaring (2)

In vervolg op het vorige onderdeel, werd hier dieper op de ervaring met zingeving in gegaan. Er is onder andere onderzocht of de medewerkers ooit zijn gevraagd om zingevende activiteiten (mee) te organiseren, en zo ja van wie die vraag kwam. In een vervolgvraag is er in een toelichting gevraagd om wat voor activiteiten het hier ging. Vervolgens werd er gevraagd hoe de medewerkers de vraag naar activiteiten hebben afgehandeld. Ten slotte is er gevraagd of de medewerkers een verschil zien in het aantal vragen over zingeving vergeleken met vijf jaar terug, en wat er dan tegenwoordig voor verzoeken komen die toen niet aan bod kwamen.

Zingevende activiteiten en Staatsbosbeheer

Dit onderdeel behandelde de toekomstvisie van de medewerkers omtrent zingeving binnen de organisatie. Er is onder andere gevraagd of men vindt dat zingeving bij Staatsbosbeheer past, en of men van mening is dat het haalbaar kan zijn om meer tijd te investeren in het organiseren van zingevende activiteiten. Bij beide vragen is er om een toelichting verzocht. Ten slotte werd er gevraagd of de medewerkers zelf betrokken zouden willen zijn bij het (mee) organiseren van zingevende activiteiten bij Staatsbosbeheer.

Persoonsgegevens & vervolgonderzoek

In dit laatste onderdeel werd gevraagd om de persoonsgegevens geslacht, leeftijd, functie binnen Staatsbosbeheer, aantal jaren ervaring, en voor welk district men werkzaam is. Ook is er gevraagd of men eventueel zou mee willen werken aan een interview, en of men op de hoogte wilde blijven van het onderzoek. Als laatste kon men nog vragen en opmerkingen achterlaten.

3.3 Respons

In deze paragraaf worden de achtergrondkenmerken van de respondenten besproken. In paragraaf 3.3.1 wordt de respons op de zinzoeker-enquête toegelicht, in paragraaf 3.3.2 de respons op de enquête voor de medewerkers van Staatsbosbeheer.

3.3.1 Achtergrondkenmerken zinzoekers

In totaal is de enquête voor de zinzoekers 600 keer ingevuld, waarvan er 550 ingevulde enquêtes bruikbaar en volledig (genoeg) waren. De achtergrondkenmerken worden hieronder per kenmerk besproken. Waar mogelijk worden de gegevens vergeleken met gegevens van de gehele bevolking. Een volledig overzicht van de persoonsgegevens is te vinden in Bijlage D.

Leeftijd en geslacht

De respondenten van de zinzoeker-enquête hebben een gemiddelde leeftijd van 43 jaar. De jongste respondent is 18 jaar oud, en de oudste respondent is 81 jaar oud. In Tabel 5 is de leeftijdsverdeling van de respondenten te vinden, vergeleken met landelijke gegevens van het CBS (2014). In het overzicht zijn alleen leeftijden meegenomen tussen de 16 en 85 jaar; er wordt verwacht dat mensen onder de 16 weinig interesse zullen hebben in deze enquête, en mensen boven de 85 waarschijnlijk geen of nauwelijks toegang tot het internet hebben. Een andere reden voor het trekken van deze grens is dat de boven- en ondergrens van de leeftijden uit de enquête vergelijkbaar zijn met die van het CBS. In Tabel 5 is te zien dat in dit onderzoek voornamelijk de groep mensen tussen de 36 en 55 jaar relatief oververtegenwoordigd zijn in dit onderzoek, vergeleken met het landelijk gemiddelde. De leeftijdscategorieën die redelijk overeenkomen met het landelijk gemiddelde zijn de leeftijden 26 – 35 en 56 – 65. De overige categorieën zijn duidelijk ondervertegenwoordigd in dit onderzoek. Dit laat zien bij welke bevolkingsgroepen de interesse voor zingeving in de natuur voornamelijk ligt (hierbij wordt ervan uitgegaan dat men een zekere mate van interesse in het onderwerp heeft, als men besloot de enquête in te vullen).

Tabel 5: Overzicht leeftijden respondenten, vergeleken met landelijke gegevens van het CBS (2014).

** De cijfers van de totale bevolking zijn gebaseerd op de voorlopige cijfers voor september 2014 van het CBS.*

Leeftijdscategorie	Percentage van:	
	Enquête steekproef	Totale bevolking (16 - 85 jaar) *
16 - 25	9.6	15.3
26 - 35	18.5	15.1
36 - 45	26.2	16.7
46 - 55	24.2	18.7
56 - 65	17.9	15.9
66 - 75	3.3	12.0
76 - 85	0.4	6.4

Wanneer er wordt gekeken naar het geslacht van de respondenten is een duidelijk verschil te zien; met 83.6% zijn de vrouwelijke respondenten ruim in de meerderheid. Wanneer er wordt gekeken naar de gemiddelde leeftijd van mannen en vrouwen apart, valt op dat dit niet veel van elkaar verschilt (resp. 44 jaar en 43 jaar).

Opleiding en carrière

Wanneer er wordt gekeken naar het hoogst behaalde opleidingsniveau van de respondenten, blijkt het merendeel minstens een *HBO opleiding* te hebben behaald (66.4%, waarvan 27.5% een *WO opleiding* is). Deze groep is hier ruim oververtegenwoordigd vergeleken met het landelijk gemiddelde, dat aangeeft dat in 2013 28.7% van de Nederlandse bevolking tussen de 15 en 65 jaar een opleiding op *HBO* of *WO* niveau had (CBS, 2014, 17 november). Verder gaf 13.9% van de respondenten aan dat het hoogst behaalde opleidingsniveau de *middelbare school* was, en 17.2% gaf *MBO* aan. Ook waren er enkele respondenten die antwoordden met *PHD*, *HBO+*, *post HBO*, of zelfs '*het leven*'.

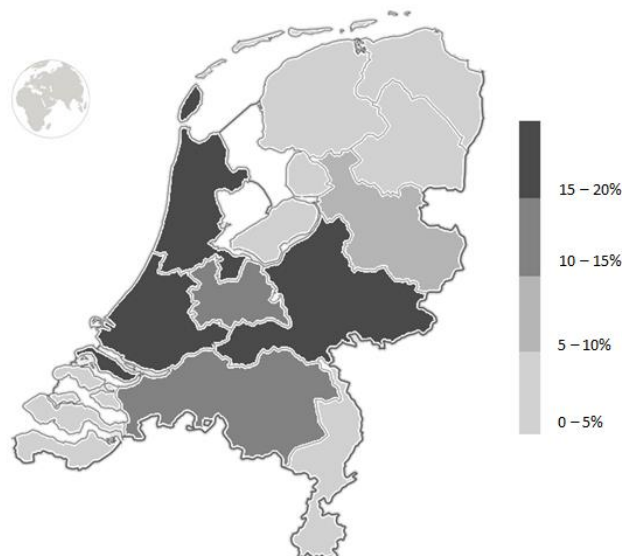
Van de respondenten geeft het grootste deel aan werkend te zijn (69%). De andere antwoord opties zijn hiermee vergeleken relatief weinig gekozen. Zo is 8.1% *student*, 7.6% *werkloos*, 6.5% *gepensioneerd*, en 8.9% geeft iets *anders* aan. Van deze overige antwoordopties geven de meesten aan *arbeidsongeschikt*, (26), *huisvrouw of huisman* (15) of *vrijwilliger* te zijn (7).

De beroepssector waarin de meeste respondenten werkzaam zijn is de *gezondheidszorg* (23.3%), gevolgd door de sector *agrarisch, natuur en milieu* (13.3%) en *economie, commercieel en management* (12.6%). De minst vertegenwoordigde beroepssectoren zijn *natuurwetenschappen* (2.2%), *techniek* (2.4%) en *horeca, toerisme, recreatie, transport en logistiek* (3%). Het CBS heeft nog geen data beschikbaar over de Standaard beroepenclassificatie, zoals gebruikt in dit onderzoek en de oude categorieën zijn iets anders ingedeeld (CBS, 2010).

Leefomgeving

In de enquête is ook gevraagd om de woonplaats van de respondenten. Voor elke woonplaats is vervolgens nagegaan in welke provincie deze ligt, en of het een stad of dorp is.

De meeste respondenten zijn afkomstig uit *Amsterdam* (32), *Wageningen* (31) en *Utrecht* (17), *Den Haag* (16) en *Groningen* (9). In Figuur 8 is de herkomst van de respondenten per provincie te zien. Zoals af te leiden uit de figuur zijn de provincies waar de meeste respondenten vandaan komen *Gelderland* (19.3%), *Zuid Holland* (16.3%) en *Noord Holland* (15.7%).

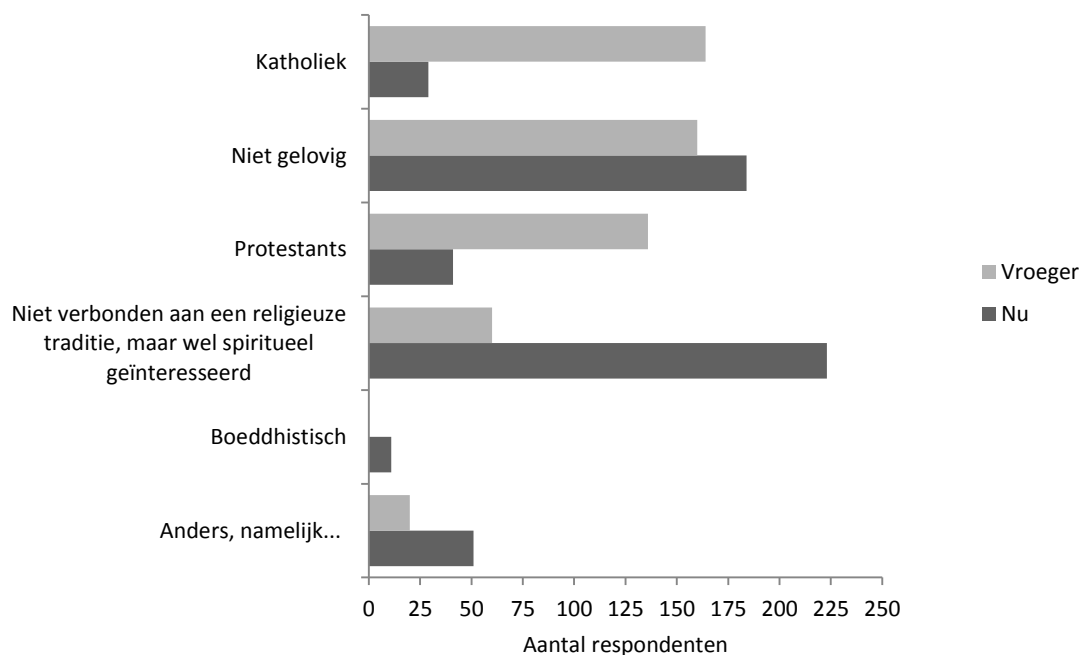
Figuur 8: Overzicht aantal respondenten per provincie in Nederland

Deze verspreiding zal hoogst waarschijnlijk veel te maken hebben met de manier waarop de enquête verspreid is. Ten eerste is de enquête verspreid in Facebook-groepen gerelateerd aan de universiteit van Wageningen, wat verklaart waarom veel respondenten uit Gelderland komen. Ook bevinden de netwerken van de personen uit NatuurCollege zich grotendeels in de Randstad, wat verklaart waarom Noord-Holland en Zuid-Holland ook relatief veel respondenten vertegenwoordigen. Opvallend was ook dat er 9 mensen hadden deelgenomen aan de enquête die woonachtig zijn in het buitenland (1.7%). Hiervan wonen er 4 in *België*, 2 in *Duitsland*, 1 in *Spanje*, 1 in *Portugal* en 1 in *Tunesië*.

Wanneer er vervolgens gekeken wordt naar het aandeel respondenten dat in een *stad* of *dorp* woont, blijkt het merendeel afkomstig uit een *stad* (62.3%).

Levensbeschouwing

Ten slotte is de respondenten gevraagd welke levensbeschouwing zij vanuit de opvoeding hebben meegekregen, en welke levensbeschouwing zij tegenwoordig volgen. De verschillen tussen vroeger en nu zijn weergegeven in Figuur 9. In de enquête konden de respondenten kiezen voor een van de opties die vooraf gegeven waren (*katholiek*, *protestants*, *joods*, *islamitisch*, *boeddhistisch*, *hindoeïstisch*, *niet verbonden aan religieuze traditie maar wel spiritueel geïnteresseerd*, of *niet gelovig*), of ze konden zelf een antwoord invullen. De opties *joods*, *islamitisch* en *hindoeïstisch* zijn bij beide vragen niet gekozen, dus zijn daarom weggelaten uit de figuur. Als men de figuur bekijkt zijn er verschillende dingen die meteen opvallen. Ten eerste springt de antwoordoptie *niet verbonden aan een religieuze traditie maar wel spiritueel geïnteresseerd* er meteen uit als vaakst gekozen antwoord; maar liefst 223 respondenten (41%) kozen voor dit antwoord. Ook is te zien dat het aantal respondenten dat als huidige levensbeschouwing *katholiek* of *protestants* aangeeft enorm is gedaald vergeleken met de levensbeschouwing vanuit de opvoeding. Het percentage *katholieken* is hier zelfs met meer dan 80% gedaald. Er zijn ook relatief veel respondenten die zelf een antwoord hebben ingevuld bij huidige levensbeschouwing (51). Een aantal voorbeelden van levensbeschouwingen die vaker genoemd werden zijn *humanist* (4), *atheïst* (3), *vrijzinnig* (3) en *antroposofisch* (2). Ook werden er een aantal natuur gerelateerde levensbeschouwingen genoemd zoals *wicca* (3), *sjamanisme* (3), *natuurreligie* (2) en *paganisme* (2).

Figuur 9: Levensbeschouwing vanuit opvoeding tegenover de huidige levensbeschouwing

3.3.2 Achtergrondkenmerken medewerkers Staatsbosbeheer

De enquête voor de medewerkers van Staatsbosbeheer is in totaal 75 keer ingevuld, waarvan er 62 enquêtes bruikbaar waren voor verwerking. In deze paragraaf worden de persoonskenmerken van de medewerkers die de enquête ingevuld hebben per kenmerk besproken. Een compleet overzicht van de persoonsgegevens van de medewerkers is te vinden in Bijlage F.

Leeftijd en geslacht

De gemiddelde leeftijd van de respondenten is 45 jaar. De jongste respondent is 25 jaar oud, en de oudste respondent 63 jaar oud. De gemiddelde leeftijd van medewerkers bij Staatsbosbeheer, wanneer er gekeken wordt naar de hele organisatie, was 48 jaar in 2013 (Staatsbosbeheer, 2014). Het aantal mannen dat reageerde op de enquête is 36, tegenover 26 vrouwen (resp. 58.1% en 41.9%). Bekeken over de hele organisatie is de verdeling 75% man en 25% vrouw; er hebben dus relatief veel vrouwen op de enquête gereageerd.

Functie en locatie

Nederland is door Staatsbosbeheer verdeeld in 21 districten, die weer uit ruim 80 beheerseenheden bestaan (Staatsbosbeheer, 2014). Per beheerseenheid zijn onder andere verschillende boswachters en beheerders werkzaam. Verder is er nog algemeen personeel, zoals bijvoorbeeld de directie of HR (Human Resource) medewerkers. In totaal zijn er 9 medewerkers van de *algemene staf* die de enquête hebben ingevuld, en de rest is actief bij de verschillende beheerseenheden (53). Hieronder zijn onder andere *boswachters* (31, waarvan er 23 *boswachter VPR* zijn), *veldmedewerkers* (10), en *medewerkers van buitencentra* (4). Voorbeelden van functies van de algemene staf zijn *medewerkers communicatie en marketing*. De locaties waarop de respondenten werkzaam zijn, zijn redelijk goed verspreid door het land. De meesten zijn werkzaam in district *Salland & Twente* (5), *Noord-Holland Noord* (5), en *Drenthe-West* (4). Uit drie districten was niemand vertegenwoordigd, zoals bijvoorbeeld uit het district *Maas, Dommel & Aa*.

3.5 Data analyse

Vanaf dit punt zullen worden beide enquêtes weer samen besproken worden, aangezien de verwerking voor beiden hetzelfde was. In deze paragraaf wordt behandeld welke stappen zijn genomen bij het verwerken van de gegevens uit de enquêtes.

3.5.1 Ordenen gegevens

Van de website www.enquetesmaken.com kon een Excel bestand gedownload worden met daarin alle ingevulde gegevens per enquête erin. Eerst werd er beoordeeld welke enquêtes volledig genoeg waren om deze mee te nemen in de verwerking. Enquêtes waarbij de persoonsgegevens ontbraken, of waarbij slechts 1 vraag niet goed was ingevuld, zijn wel meegenomen bij de verwerking. De respondenten die meerdere vragen niet hadden ingevuld zijn uitgesloten van verwerking. Ook waren niet alle vragen verplicht om in te vullen. Om bovenstaande redenen verschilt het aantal respondenten per vraag soms.

Vervolgens zijn de datasets opgeschoond. Dat wil zeggen dat alle antwoorden zijn nagegaan om te kijken of er ergens antwoorden dubbel stonden, onduidelijk waren, of simpelweg geen antwoord op de vraag waren. Soms was er bij een vraag geen antwoord gegeven, maar uit een antwoord op een andere vraag kon dit dan wel afgeleid worden. In deze (uitzonderlijke) gevallen is het antwoord aangepast. Alle antwoorden op een gesloten vraag zijn omgezet naar kortere antwoorden, of codes. Hierdoor waren de resultaten overzichtelijker.

Per vraag is een overzicht gemaakt van het aantal respondenten die de vraag beantwoord hebben, hoeveel antwoorden er te onderscheiden zijn en de verdeling van het aantal antwoorden in percentages en absolute getallen.

3.5.2 Analyse

Na het opschonen van de datasets zijn de antwoorden per vraag bestudeerd, en waar nodig in categorieën en thema's opgedeeld. Er is gebruik gemaakt van thema's en categorieën om de antwoorden overzichtelijker weer te kunnen geven, en makkelijker conclusies te kunnen trekken over een beknopt aantal antwoorden. Dit classificeren is twee keer gedaan, na de eerste keer zijn alle classificaties nog een keer nagegaan om een zo consequent mogelijke verdeling na te streven.

Vervolgens zijn alle gecodeerde gegevens van de zinzoeker-enquête ingevoerd in het programma IBM SPSS Statistics 22. De resultaten van de enquête voor de medewerkers van Staatsbosbeheer zijn niet statistisch geanalyseerd. Redenen hiervoor zijn dat het bij deze enquête vooral ging om de kwalitatieve antwoorden en een statistische analyse voor deze enquête niet noodzakelijk werd geacht.

Ten behoeve van bepaalde statistische tests zijn sommige vragen en antwoordcategorieën samengevoegd. Vanwege de nominale eigenschappen van een groot deel van de data, waren veel toetsen en analyses niet mogelijk. Uiteindelijk zijn er twee verschillende toetsen gebruikt: de Chi-kwadraat toets en de Spearman correlatie toets. De Chi-kwadraat toets kijkt of er verschil zit tussen twee of meerdere groepen in relatie tot een bepaalde variabele. In tegenstelling tot veel andere toetsen is de Chi-kwadraat toets wél betrouwbaar bij alleen nominale waarden. Ook de Spearman correlatie toets werkt met één nominale variabele en één ordinale variabele. Deze toets kijkt of er een samenhang is tussen twee variabelen, door elke waarde een bepaalde rang te geven. De Spearman correlatie toets is daarom ook geschikt voor niet-numerieke waarden (Field, 2009).

Bij beide toetsen is de sterkte van de samenhang beoordeeld met een Cramers V test. De Cramers V is een maat voor samenhang tussen nominale variabelen en kan tussen de 0 en de 1 liggen. Een waarde boven de 0.30 wordt als een sterk verband gezien (Botsch, 2011). Voor alle testen in dit onderzoek is gewerkt met een betrouwbaarheidsinterval van 5%, tenzij anders aangegeven. In het volgende hoofdstuk worden de resultaten besproken met, indien van toepassing, de gebruikte statistische toets.

4 Resultaten zingeving algemeen

In dit hoofdstuk worden de resultaten besproken aan de hand van de onderzoeksvragen. Onderzoeksvraag 1 tot en met 4 zullen behandeld worden in dit hoofdstuk; deze beschrijven het concept zingeving in het algemeen en de relatie hiervan met natuur. In het volgende hoofdstuk (Hoofdstuk 5) worden onderzoeksvraag 5 en 6 behandeld. Hier worden de resultaten besproken die gaan over de praktische toepassing van zingeving voor Staatsbosbeheer.

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden wordt gebruik gemaakt van de resultaten van de zinzoeker-enquête. Per paragraaf wordt benoemd welke enquêtevragen van toepassing zijn bij het beantwoorden van de onderzoeksvraag. Om snel te kunnen zien welke enquêtevraag van toepassing is, is gebruik gemaakt van een code. Vragen uit de enquête van de zinzoekers worden weergegeven met Z.1, Z.2 etc. (de Z staat voor zinzoeker-enquête, het getal voor de betreffende vraag uit de enquête). De vragen uit enquête voor medewerkers van Staatsbosbeheer worden weergegeven met S.1, S.2 etc.; deze komen pas in het volgende hoofdstuk aan bod. Het totale overzicht van de resultaten is te vinden in Bijlage D.

4.1 Wat wordt er bedoeld met zingeving?

Om te beoordelen wat het concept zingeving betekend voor verschillende mensen zijn er een gesloten vraag en een open vraag gesteld. Op de eerste enquêtevraag '*Wat is zingeving voor u?*' (Z.1) konden de respondenten kiezen uit 30 karakteristieken die volgens de literatuur met zingeving te maken hebben. Hierop konden de respondenten minimaal 3 en maximaal 5 karakteristieken kiezen. In totaal zijn er 2425 antwoorden gegeven door 540 respondenten (gemiddeld 4 karakteristieken per persoon).

De 30 karakteristieken zijn ingedeeld in 12 overkoepelende thema's op basis van overeenkomstige eigenschappen (in Figuur 9 wordt later verder toegelicht welke karakteristieken onder welk thema vallen). De thema's zijn te vinden in Tabel 6. De thema's zijn niet van gelijke grootte (variërend van 1 tot 8 karakteristieken per thema) en daarom is het absolute totaal niet volledig verklarend. Om de thema's toch met elkaar te kunnen vergelijken is er ook naar het gewogen gemiddelde gekeken: het totaal aantal antwoorden per thema gedeeld door het aantal karakteristieken per thema. De thema's in Tabel 6 zijn gesorteerd op het gewogen gemiddelde van het aantal gegeven antwoorden.

Tabel 6: Overzicht van de thema's die zingeving omschrijven volgens de respondenten. Weergegeven in gewogen gemiddelde van het aantal antwoorden, absoluut totaal en aantal karakteristieken per thema.

Thema	Gewogen gemiddelde	Absoluut totaal	Aantal karakteristieken per thema
Zijn	155	310	2
Verbinding (met wereld)	149	446	3
Kracht groter dan jezelf	80	159	2
Inspiratie	79	314	4
Persoonlijk	75	597	8
Vrijheid	70	140	2
Eerlijk	66	66	1
Levenspad	65	129	2
Acceptatie	61	61	1
Sociale verbinding	51	152	3
Begrip	35	35	1
Moraal	16	16	1
Totaal		2425	30

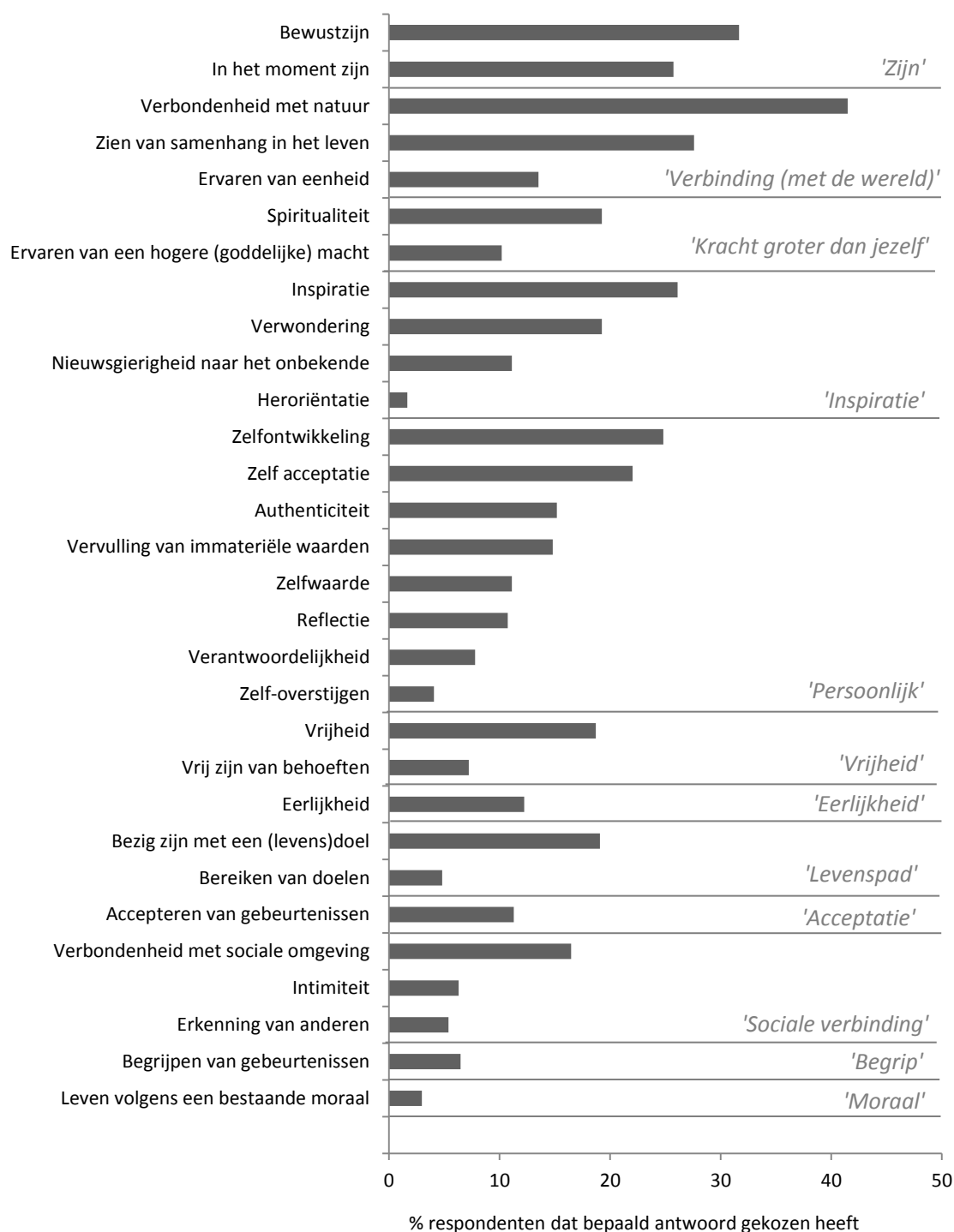
In de tabel is te zien dat de thema's *Zijn, Verbinding (met de wereld)* en *Kracht groter dan jezelf* gemiddeld het hoogst scoren. Dat deze thema's hoog scoren, wil zeggen dat alle karakteristieken binnen het thema gemiddeld gezien vaak gekozen worden. Wanneer er gekeken wordt naar het absolute totaal, is er te zien dat het thema *Persoonlijk* veruit het grootst is met bijna 600 gekozen antwoorden. Andere totaal hoog scorende thema's zijn *Verbinding (met de wereld)* en *Inspiratie*.

Wanneer er vervolgens naar de individuele karakteristieken wordt gekeken, zijn er enkele karakteristieken die er uit springen. In Figuur 10 is het percentage respondenten weergegeven dat voor een bepaalde karakteristiek heeft gekozen. Omdat de respondenten meerdere karakteristieken konden kiezen is het totale percentage meer dan 100%. De karakteristieken zijn ingedeeld per thema en gesorteerd op het gewogen gemiddelde per thema, beide zoals weergegeven in Tabel 6. In Figuur 10 is te zien dat de karakteristieken die het hoogst scoren *verbondenheid met natuur, bewustzijn* en *zien van samenhang in het leven* zijn (door resp. 41,5%, 31,7% en 27,6% van de respondenten gekozen). Deze 3 karakteristieken bevinden zich allen in de twee gemiddeld meest gekozen thema's.

Daarnaast hadden de respondenten de mogelijkheid een eigen omschrijving te geven van het concept zingeving als toevoeging op de 30 gegeven karakteristieken uit enquêtevraag 1 (Z.2). Wanneer er gekeken wordt naar de antwoorden op deze open vraag komen er verschillende thema's uit enquêtevraag 1 terug, maar ook nieuwe thema's. Uit de reacties van de 117 respondenten die op de vraag hadden gereageerd, waren 145 verschillende antwoorden te onderscheiden. Een nieuw thema dat relatief vaak genoemd werd is *Rust* (17 keer genoemd). Dit werd bijvoorbeeld door respondenten beschreven als "*Innerlijke rust vinden*" of "*Tijd nemen om niks te doen*". Een ander nieuw thema dat vaker voorkomt is *Geluk* (9 keer genoemd). Voorbeelden van antwoorden voor dit thema varieerden van "*Positief in het leven staan*" tot "*Bezig zijn met iets wat je gelukkig maakt*". Verder werden er thema's genoemd zoals *Acceptatie van het leven* (7 keer genoemd) en *Dankbaarheid* (6 keer genoemd).

Terugkerende thema's uit enquêtevraag 1 zijn *Levenspad, Sociale verbinding* en *Verbinding (met de wereld)* (resp. 35, 28 en 18 keer genoemd). Onder het thema *Levenspad* werden antwoorden gegeven als "*Je plek vinden in het universum*" en "*Doen wat er toe doet*". Het thema *Sociale verbinding* bestaat uit gegeven antwoorden als "*Voor elkaar klaarstaan*" en "*Liefde*". Voor het thema *Verbinding (met de wereld)* kwam het antwoord "*Zorgplicht voor aarde en mens*" vaker voor, evenals "*Onderdeel van de natuur zijn*".

Op basis van deze twee enquêtevragen kan dus gezegd worden dat er een aantal thema's en karakteristieken uitspringen die belangrijk worden geacht bij het beschrijven van het concept zingeving. Dat bijvoorbeeld het thema *Verbinding (met de wereld)* vaak gekozen is, evenals het karakteristiek *Verbondenheid met de natuur*, bevestigt aannames uit de literatuur. Ook bevestigt het al voorzichtig dat men inderdaad vindt dat zingeving en natuur een logische combinatie zijn.

Figuur 10: Karakteristieken die het begrip zingeving omschrijven. Weergegeven in percentage respondenten dat bepaalde karakteristiek heeft gekozen, n=540.

4.2 Wie zijn de zinzoekers en hoe belangrijk is zingeving in het dagelijks leven?

In deze paragraaf wordt besproken hoeveel respondenten zingeving belangrijk vinden in het leven, en hoeveel tijd ze hieraan besteden. Ook wordt er gekeken of bepaalde persoonskenmerken hier iets mee te maken hebben.

4.2.1 Belang van zingeving

Bij enquêtevraag 3 werd de respondenten gevraagd hoe belangrijk zingeving is voor hen in het dagelijks leven (Z.3). Hierop kon geantwoord worden met *onbelangrijk* tot *zeer belangrijk*, op een 5-punts likert schaal. Het merendeel van de respondenten antwoordde hierop dat zingeving *belangrijk* (35.3%) of *zeer belangrijk* (44.4%) is voor hen. Slechts een klein deel antwoordde met *onbelangrijk* of *enigszins belangrijk* (resp. 0.4% en 1.3%).

De focus van dit onderzoek vooral ligt op de mensen die zingeving belangrijk vinden in het leven. Met behulp van een Chi-kwadraat analyse in SPSS is daarom gekeken naar de verschillende persoonskenmerken van de respondenten (zoals besproken in paragraaf 3.3.1) en de mogelijke relatie hiervan met het wel of niet belangrijk vinden van zingeving in het leven. Hiervoor is de 5-punt likert schaal omgezet in 2 groepen: respondenten die zingeving niet of minder belangrijk vinden (antwoorden *onbelangrijk*, *enigszins belangrijk* en *redelijk belangrijk*), en de respondenten die zingeving wel belangrijk vinden (antwoorden *belangrijk* en *zeer belangrijk*). De reden dat de antwoordcategorieën in twee groepen zijn verdeeld is dat er bij de Chi-kwadraat toets maximaal 20% van de waarnemingen een verwacht aantal van kleiner dan 5 mag hebben per combinatie van factoren, om de analyse betrouwbaar te laten zijn (Field, 2009). Door het samenvoegen van de antwoordcategorieën wordt aan deze voorwaarde voldaan. Ook is de tweedeling tussen het wel en minder belangrijk vinden van zingeving zo duidelijker. De persoonskenmerken die zijn meegenomen in de analyse zijn: *geslacht*, *leeftijd*, *hoogst behaalde opleidingsniveau*, *huidige werksituatie*, *beroepssector*, *provincie*, *stad of dorp*, *levensbeschouwing vanuit opvoeding* en *huidige levensbeschouwing*.

Uit de Chi-kwadraat toets bleken drie persoonskenmerken significant samen te hangen met het belangrijk vinden van zingeving: *opleiding* (χ^2 (6), 13.03, $p < 0.05$), *levensbeschouwing vanuit opvoeding* (χ^2 (4), 23.56, $p < 0.001$) en *huidige levensbeschouwing* (χ^2 (5), 75.22, $p < 0.001$). De sterkte van de samenhang is beoordeeld met de Cramers V test. Deze was voor *opleiding* 0.155 ($p < 0.05$), voor *levensbeschouwing vanuit opvoeding* 0.209 ($p < 0.001$) en voor *huidige levensbeschouwing* 0.374 ($p < 0.001$). Een Cramers V waarde tussen de 0.10 en 0.19 is zwak, tussen de 0.20 en 0.29 gemiddeld, en boven de 0.30 spreekt men van sterk verband (Botsch, 2011). De huidige levensbeschouwing vertoont dus de sterkste samenhang met het belangrijk vinden van zingeving. Het persoonskenmerk *provincie* voldeed ondanks het samenvoegen van de antwoordcategorieën niet aan de voorwaarden van de Chi-kwadraat, en is daarom niet meegenomen in de test.

Wanneer er wordt gekeken naar de drie persoonskenmerken (*opleiding, levensbeschouwing vanuit opvoeding, huidige levensbeschouwing*) die significante verschillen vertonen in relatie tot het belangrijk vinden van zingeving, zijn inderdaad verschillen te zien wanneer er gekeken wordt naar de verschillende antwoorden. Deze verschillen zijn weergegeven in Tabel 7. Er is weergegeven per persoonskenmerk hoeveel procent van de respondenten voor een bepaald antwoord heeft gekozen, in relatie tot het belangrijk of minder belangrijk vinden van zingeving. De verschillen tussen de antwoorden binnen een persoonskenmerk zijn echter niet statistisch getest, maar geven wel overzichtelijk de verschillen weer binnen de persoonskenmerken. In de laatste kolom van de tabel geeft een negatief getal aan dat een antwoord vaker is gekozen door mensen die zingeving minder belangrijk vinden, een positief getal geeft aan dat een antwoord vaker is gekozen door mensen die zingeving wel belangrijk vinden.

Tabel 7: Het wel of niet belangrijk vinden van zingeving bekeken voor de significant samenhangende persoonskenmerken, weergegeven in percentages.

Significante persoonskenmerken		Zingeving is voor mij:		
		Belangrijk / Zeer belangrijk %	On- / Enigszins / Redelijk belangrijk %	Vershil in %
Opleiding	VMBO / MAVO	4.9	5.2	-0.3
	HAVO	4.6	10.4	-5.8
	VWO	3.0	2.6	0.4
	MBO	16.9	16.9	0.0
	HBO	41.4	27.3	14.2
	WO / Universiteit	26.9	32.5	-5.6
	Anders	2.3	5.2	-2.9
Levensbeschouwing vanuit opvoeding	Katholiek	30.7	28.2	2.5
	Protestants	28.1	14.1	14.0
	Niet verbonden aan religieuze traditie, wel spiritueel geïnteresseerd	12.3	6.4	5.9
	Niet gelovig	26.0	44.9	-18.8
	Anders	2.8	6.4	-3.6
Huidige levensbeschouwing	Katholiek	6.3	2.6	3.7
	Protestants	8.8	3.8	5.0
	Boeddhistisch	2.6	0.0	2.6
	Niet verbonden aan religieuze traditie, wel spiritueel geïnteresseerd	46.7	23.1	23.7
	Niet gelovig	25.1	67.9	-42.8
	Anders	10.5	2.6	7.9

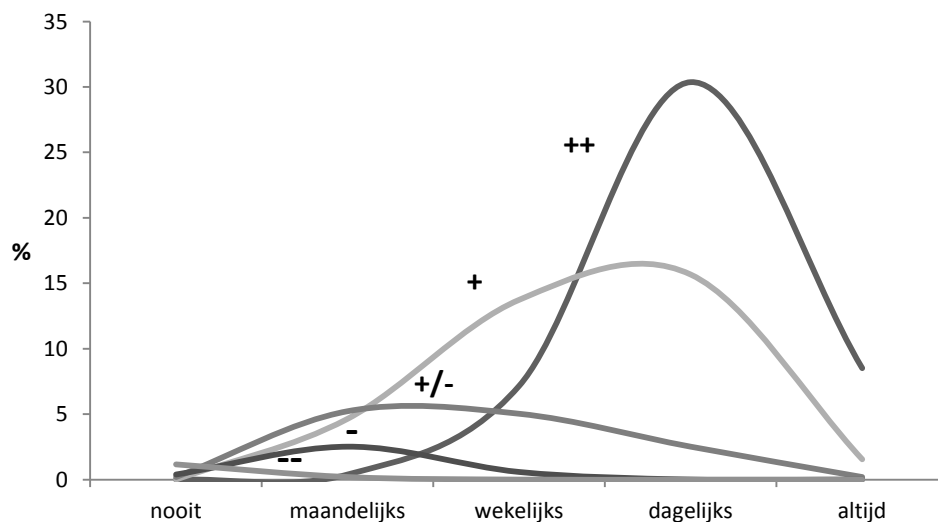
Zo is te zien dat bij het kenmerk *opleiding* de antwoorden *HAVO, HBO* en *WO / Universiteit* voor de grootste verschillen zorgen. Blijkbaar zijn mensen met een HBO opleiding over het algemeen meer geïnteresseerd in zingeving dan mensen die de HAVO of een universitaire opleiding als hoogste opleidingsniveau hebben aangegeven. Bij het persoonskenmerk *levensbeschouwing vanuit de opvoeding* zijn de antwoorden *protestants, niet verbonden aan religieuze traditie maar wel spiritueel geïnteresseerd* en *niet gelovig* verbonden met de grootste verschillen. Respondenten die een protestantse opvoeding hebben gehad vinden zingeving aanzienlijk vaker belangrijk dan respondenten die niet gelovig zijn opgevoed. Ook als er gekeken wordt naar de *huidige levensbeschouwing* zijn de grootste verschillen te zien bij de antwoorden *protestants, niet verbonden aan religieuze traditie maar wel spiritueel geïnteresseerd* en *niet gelovig*. Ook de respondenten die een andere levensbeschouwing hebben opgegeven bij *anders* zijn vaker wel dan niet geïnteresseerd in zingeving.

Blijkbaar spelen levensbeschouwing vanuit de opvoeding en de huidige levensbeschouwing dus een belangrijke rol bij het wel of minder belangrijk vinden van zingeving. Dit is wellicht te verklaren door het feit mensen die regelmatig met een bepaalde levensbeschouwing bezig zijn, vaker in aanraking komen met onderwerpen als zingeving. Dat opleiding ook als significant verschillend wordt aangetoond is interessant; zeker wanneer er gekeken wordt naar waar de grootste verschillen tussen de opleidingsniveaus zitten.

4.2.2 Tijdsbesteding aan zingeving

Nu er bekend is welke persoonskenmerken een significante rol spelen in het wel of niet belangrijk achten van zingeving, is het interessant om te kijken hoe vaak mensen zich daadwerkelijk met (denken over) zingeving bezig houden.

In Figuur 11 is te zien hoe vaak de verschillende respondenten zich met zingeving bezig houden, bekeken vanuit hoe belangrijk de respondenten zingeving vinden. Er is inderdaad te zien dat mensen die zingeving belangrijk vinden in het leven veel meer bezig zijn met zingeving dan mensen die zingeving redelijk of niet zo belangrijk vinden.

Figuur 11: De tijd die men spendeert aan (denken over) zingeving, tegenover het wel of niet belangrijk vinden van zingeving (zeer belangrijk ++, belangrijk +, redelijk belangrijk +/-, enigszins belangrijk -, onbelangrijk --), n=517.

Om te toetsen of er een significante samenhang is tussen het belangrijk vinden van zingeving en de tijd die men eraan besteedt is een Spearman correlatie test uitgevoerd. In deze correlatietest gelden geen voorwaarden voor een minimaal aantal antwoorden per combinatie van variabelen zoals bij de Chi-kwadraat test, dus daarom wordt hier weer uitgegaan van de 5-punt likert schaal. De test gaf inderdaad aan dat er sprake is van een significante samenhang, $r_s = .582$, p (one-tailed) < 0.001 . Een correlatie van .40 of hoger betekent dat er een sterke samenhang is (Botsch, 2011).

Ook is er getest of de persoonskenmerken een significante samenhang vertonen met hoe vaak men zich bezig houdt met (denken over) zingeving. Hierbij zijn de respondenten weer verdeeld in twee groepen. De eerste groep bestond uit de antwoorden *nooit* en *maandelijks*, de tweede groep bestond uit de antwoorden *wekelijks*, *dagelijks* en *altijd*. Uit de Chi-kwadraat toets bleek dat er een significante

samenhang was met drie persoonskenmerken: leeftijd (χ^2 (5), 12.11, $p < 0.05$), *levensbeschouwing vanuit opvoeding* (χ^2 (4), 19.29, $p < 0.001$) en de *huidige levensbeschouwing* (χ^2 (5), 50.89, $p < 0.001$). De sterkte van de samenhang op basis van Cramers V test was voor leeftijd 0.154 ($p < 0.05$), voor *levensbeschouwing vanuit opvoeding* 0.195 ($p < 0.001$) en voor de *huidige levensbeschouwing* 0.316 ($p < 0.001$). De sterkte van de samenhang tussen bovenstaande variabelen is respectievelijk zwak, gemiddeld en sterk (Botsch, 2011). Ook hier blijkt de huidige levensbeschouwing de sterkste samenhang te vertonen. De gegevens voor *provincie* en *opleiding* voldeden niet aan de voorwaarden van de Chi-kwadraat, en zijn daarom niet meegenomen in de test.

Wanneer er wordt gekeken naar de drie persoonskenmerken (*leeftijd*, *levensbeschouwing vanuit opvoeding* en *huidige levensbeschouwing*) die significante verschillen aantonen in relatie tot hoeveel tijd men besteed aan (denken over) zingeving, zijn een aantal verschillen op te merken. Deze verschillen zijn weergegeven in Tabel 8. Ook hier geldt dat er alleen is getest op significante verschillen tussen de persoonskenmerken en de tijdsbesteding aan zingeving, niet op verschillen binnen de persoonskenmerken. De verschillen tussen de categorieën binnen de persoonskenmerken zijn dus slechts aangegeven ter indicatie. Zo is er bijvoorbeeld in de tabel te zien dat wanneer er gekeken wordt naar *leeftijd*, de groep respondenten van *25 jaar of jonger* vaker niet met zingeving bezig is dan wel. Bij *levensbeschouwing vanuit opvoeding* is te zien dat respondenten met een *protestantse* opvoeding over het algemeen vaker bezig zijn met zingeving dan de respondenten die *niet gelovig* zijn opgevoed. Ook wanneer er gekeken wordt naar huidige levensbeschouwing zijn er verschillen te zien. Zo springt hier de groep met *niet gelovig* er uit met een verschil van 40%; deze respondenten zijn dus duidelijk minder vaak bezig met zingeving dan respondenten die *niet verbonden aan een religieuze traditie maar wel spiritueel geïnteresseerd* zijn.

Tabel 8: De tijdsbesteding aan zingeving bekeken voor de significant samenhangende persoonskenmerken, weergegeven in percentages.

Significante persoonskenmerken		Hoe vaak bent u bezig met zingeving?		
		Wekelijks / Dagelijks / Altijd %	Nooit / Maandelijks %	Vershil %
Leeftijd	25 of jonger	8.3	20.0	-11.7
	26-35	18.6	20.0	-1.4
	36-45	26.7	26.7	0.0
	46-55	24.6	16.0	8.6
	56-65	18.2	16.0	2.2
	66 of ouder	3.7	1.3	2.3
Levensbeschouwing vanuit opvoeding	Katholiek	30.6	26.7	4.0
	Protestants	27.2	13.3	13.9
	Niet verbonden aan religieuze traditie, wel spiritueel geïnteresseerd	12.4	6.7	5.8
	Niet gelovig	27.0	45.3	-18.4
	Anders	2.8	8.0	-5.2
Huidige levensbeschouwing	Katholiek	6.2	0.0	6.2
	Protestants	8.3	4.1	4.2
	Boeddhistisch	2.5	0.0	2.5
	Niet verbonden aan religieuze traditie, wel spiritueel geïnteresseerd	46.3	18.9	27.4
	Niet gelovig	27.0	67.6	-40.6
	Anders	9.7	9.5	0.2

Ook hier komt weer naar voren dat levensbeschouwing een grote rol speelt, ditmaal in de tijdsbesteding aan zingeving. Er was enigszins te verwachten dat wanneer men zingeving belangrijk vindt (4.2.1), hier ook regelmatig mee bezig is in het dagelijks leven. Nu er wordt gekeken naar tijdsbesteding aan zingeving, blijkt opleiding geen significante verschillen meer aan te tonen maar leeftijd daarentegen wel. Dat leeftijd hier wel voor significante verschillen zorgt, is wellicht te verklaren door prioriteiten die men stelt gedurende een leven; de meeste mensen beginnen pas op een latere leeftijd na te denken over zingevingsvragen.

4.2.3 Profielschets

Om te beoordelen of de respondenten in groepen in te delen zijn (op basis van de persoonskenmerken van de respondenten) is gekeken naar hoe belangrijk men zingeving vindt en hoe vaak men zich hiermee bezig houdt. Op basis van de antwoorden op enquêtevraag 3 en 4 zijn de respondenten handmatig geclassificeerd in drie groepen. Een clusteranalyse in SPSS zorgde niet voor eenduidige resultaten, dus daarom is er gekozen voor een handmatige clustering. De drie te onderscheiden groepen zijn: mensen die zingeving *belangrijk* vinden en er *regelmatig* aandacht aan besteden, mensen die zingeving *redelijk belangrijk* vinden en er *soms* aandacht aan besteden, en mensen die zingeving *niet zo belangrijk* vinden en er eigenlijk *nooit* mee bezig zijn. Hoe de clusters zijn ingedeeld is te zien in Tabel 9.

In de eerste groep bevinden zich de ‘*praktiserende*’ zinzokers (398); zij vinden zingeving *belangrijk* of *zeer belangrijk*, en zijn minstens *wekelijks* bezig met denken over zingeving. In de tweede groep bevinden zich de ‘*geïnteresseerde*’ zinzokers (94). In deze groep bevinden zich mensen die zingeving *belangrijk* vinden maar hier *nauwelijks* mee bezig zijn en mensen die zingeving *redelijk belangrijk* vinden en hier *nooit* tot *altijd* mee bezig zijn. Met andere woorden, de tweede groep mensen is geïnteresseerd in zingeving maar hier niet zo enthousiast mee bezig als de eerste groep. In de laatste groep bevinden zich de ‘*pragmatici*’ (25), mensen die zingeving *niet belangrijk* vinden en hier ook vrijwel *nooit* mee bezig zijn.

Tabel 9: Indeling van respondenten in groepen, op basis van hoe belangrijk men zingeving vindt, en hoe vaak men zich hiermee bezig houdt. In de tabel staat + voor de “praktiserende” zinzoker, +/- voor de ‘geïnteresseerde’ zinzoker, en – voor de ‘pragmatici’, n=517.

Indeling respondenten		Hoe vaak?		
		Nooit / Maandelijks	Wekelijks	Dagelijks / Altijd
Hoe belangrijk?	Onbelangrijk / Enigszins belangrijk	-	-	n.v.t.
	Redelijk belangrijk	+/-	+/-	+/-
	Belangrijk / Zeer belangrijk	+/-	+	+

Vervolgens is er gekeken naar de persoonskenmerken en de verschillen hierin tussen de groepen. Het gegeven provincie is hierbij niet meegenomen, omdat hierbij vooral de manier van verspreiden in terug te zien is.

De praktiserende zinzoeker

Wanneer er gekeken wordt naar de grootste groep, de praktiserende zinzoeker, ziet deze er als volgt uit. In deze groep bevinden zich voornamelijk vrouwen in de leeftijd van *36 tot 45 jaar oud*, meestal afkomstig uit een *stad*. De meesten hebben een *HBO opleiding* afgerond, en de meest voorkomende beroepssector in deze groep is de *gezondheidszorg*. Meer dan de helft is *protestants* of *katholiek* opgevoed, en tegenwoordig zijn de meesten *niet verbonden aan een religieuze traditie maar wel (spiritueel) geïnteresseerd*.

De geïnteresseerde zinzoeker

Op de tweede groep, met de meer passieve maar wel geïnteresseerde zinzoekers, zijn de volgende kenmerken op van toepassing. Deze groep bestaat voornamelijk uit *vrouwen* van tussen de *26 en 35 jaar oud*. Over het algemeen komen ze uit een *stad*. De meesten hebben een *opleiding op WO niveau* afgerond, en zijn nu werkzaam in de *gezondheidszorg* of in de *sector agrarisch, natuur en milieu*. Het grootste deel is *niet gelovig opgevoed*, en is nu nog steeds *niet gelovig*.

De pragmatici

De laatste (en veruit) kleinste groep respondenten bestaat uit mensen die weinig bezig zijn met en weinig waarde hechten aan zingeving. In deze groep bevinden zich voornamelijk vrouwen met leeftijd jonger dan 25 jaar of van 36 tot 55 jaar. Zij zijn even vaak woonachtig in een *stad* als in een *dorp*. Het opleidingsniveau varieert van *MBO tot aan WO*, en de meesten zijn nu werkzaam in de *gezondheidszorg* of in de *sector economie, commercieel, administratie of management*. Ook in deze groep zijn bijna alle mensen *niet gelovig opgevoed*, en zijn ze tegenwoordig ook *niet gelovig*.

Ondanks dat er niet statistisch is aangetoond dat er verschillende groepen mensen te onderscheiden zijn binnen dit onderzoek, laat de handmatige clustering toch wel duidelijk verschillen zijn. Vooral bij de persoonskenmerken die eerder al significant verschillend werden gevonden in voorgaande paragrafen. Zo blijkt dus dat het overgrote deel van de respondenten in dit onderzoek (actief) bezig is met zingeving en dat dit ook belangrijk wordt gevonden. Opvallend is dat deze grote groep mensen vrijwel allemaal een religieuze opvoeding hebben gehad en ook nu nog in 'iets' geloven. In de andere twee groepen is men over het algemeen niet gelovig opgevoed en dit is niet veranderd toen ze ouder werden. Verder valt op dat de praktiserende zinzoekers hoog opgeleid zijn, maar de geïnteresseerde zinzoekers zijn nog iets hoger opgeleid op WO niveau. Wat betreft leeftijd komt hier ook weer terug dat vooral de mensen rond de 40 jaar oud met zingeving bezig zijn, terwijl de iets jongere generatie minder actief bezig is met zingeving.

4.3 Wat is de relatie van natuur met zingeving?

In deze paragraaf wordt besproken wat voor rol de natuur kan spelen in het ervaren van zingeving. Om dit te kunnen beoordelen wordt gekeken naar hoe belangrijk natuur is voor de respondenten, hoe belangrijk natuur is in zingeving, en welke aspecten van natuurbeleving een rol kunnen spelen bij het ervaren van zingeving.

4.3.1 Betrokkenheid bij natuur

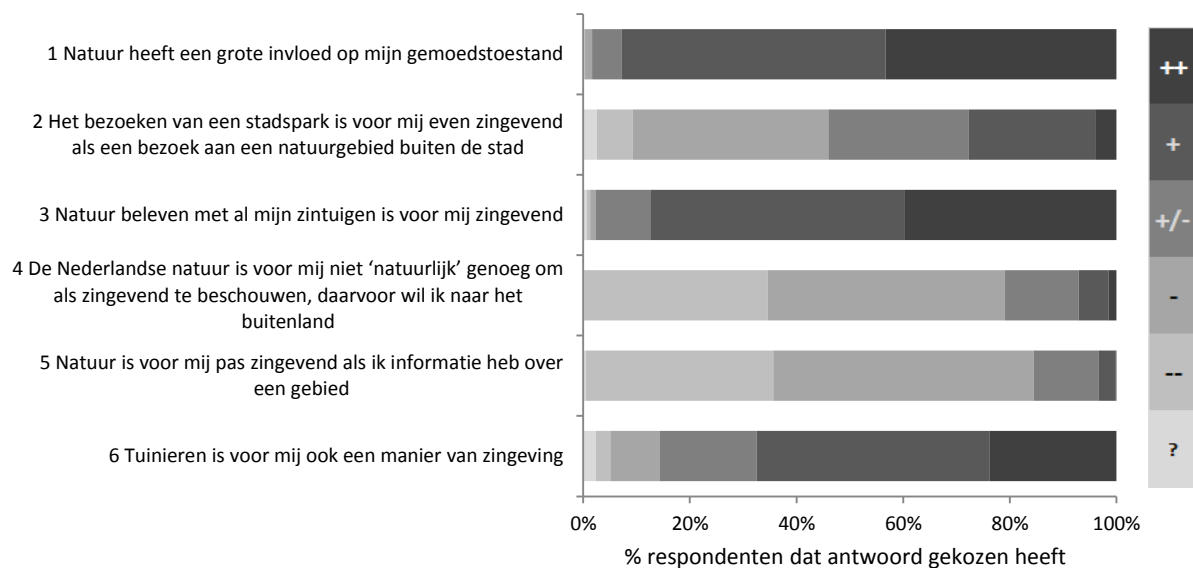
Op de vraag uit de enquête of men zich betrokken voelt bij de natuur, kon men antwoorden van *totaal niet betrokken* tot en met *heel erg betrokken*, op een 5-punt likert schaal (Z.5). Hierop gaf de overgrote meerderheid (89.8%) van de respondenten aan zich *betrokken* of *zeer betrokken* te voelen bij de natuur (n=550). Slechts 0.4% gaf aan zich *totaal niet betrokken* of *niet betrokken* te voelen bij de natuur.

Er is ook gevraagd hoe belangrijk de respondenten de rol van natuur in zingeving achten (Z6). Door 85.3% werd de rol van natuur in zingeving *belangrijk* of *zeer belangrijk* geacht. Geen van de respondenten gaf aan de rol van natuur onbelangrijk te vinden in zingeving, en slechts 10.7% gaf aan dit enigszins belangrijk te vinden. Bijna iedereen die de enquête heeft ingevuld vindt dus dat natuur erg belangrijk is, ook in combinatie met zingeving.

Met behulp van de Spearman correlatie test is gekeken of de mate van betrokkenheid bij de natuur significant zou correleren met het belangrijk vinden van natuur in zingeving. De test gaf als uitkomst dat er inderdaad een significante samenhang is, $r_s = .565$, p (one-tailed) < 0.001). Dit is een sterke correlatie (Botsch, 2011). Wanneer er gekeken wordt naar de groep respondenten die aangaven dat ze *zingeving belangrijk* of *zeer belangrijk* vonden in het leven (Z.3), voelt 91.7% zich *betrokken* of *heel erg betrokken* bij de natuur. Ook wanneer er gekeken wordt hoe deze groep mensen over de rol van natuur in zingeving denkt, vindt 90.5% deze rol *belangrijk* of *zeer belangrijk*. Met SPSS is gekeken of er een significant verband is tussen bovenstaande variabelen. Met de Spearman correlatie test wordt er inderdaad een samenhang gevonden ($r_s = .265$, p (one-tailed) < 0.001), wat betekent dat het een correlatie is van gemiddelde sterkte.

4.3.2 Natuurbeleving

Om te weten te komen hoe men denkt over natuurbeleving in het dagelijks leven, zijn er een aantal stellingen voorgelegd (Z.8). Er kon geantwoord kon worden met *helemaal mee oneens* tot en met *helemaal mee eens*, op een 5-punt likert schaal. In Figuur 12 is te zien hoe de respondenten geantwoord hebben op de verschillende stellingen (n = 550). De stellingen 1 en 3 gaan over persoonlijke en emotionele natuurbeleving, stelling 2 en 4 gaan over de locatie van natuurbeleving, en stelling 5 en 6 zijn aan activiteiten gerelateerd.

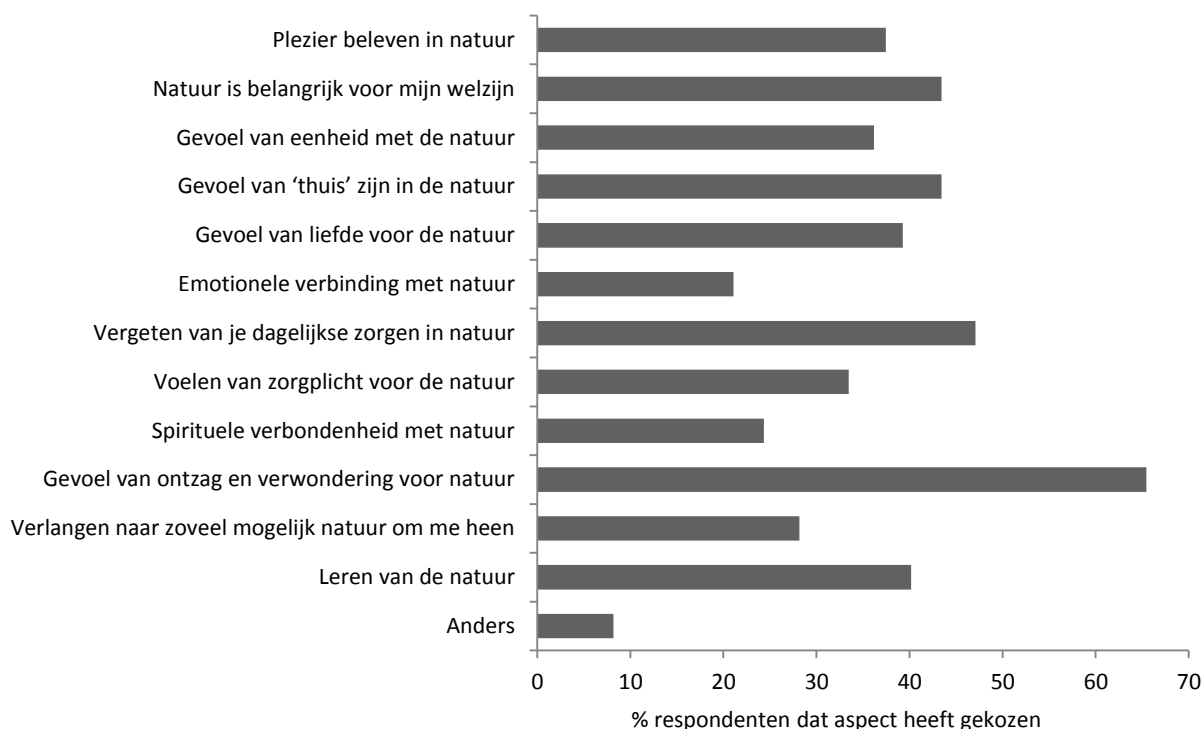

Figuur 12: Antwoorden op de zes stellingen over natuurbeleving in percentages (++ helemaal mee eens, + mee eens, +/- niet eens / niet oneens, - mee oneens, -- helemaal mee oneens, ? weet ik niet). n=550.

Over het algemeen lijken de respondenten grotendeels voor dezelfde antwoorden per stelling te kiezen, alleen bij stelling 2 lijken de meningen verdeeld. Zo is te zien dat de natuur blijkaar voor veel mensen belangrijk is op persoonlijk en emotioneel vlak, afgeleid uit stelling 1 en 3. Hier antwoordde respectievelijk 92.7% en 83.3% van de respondenten op de stelling met *mee eens* of *helemaal mee eens*. De mening bij de stellingen over de plaats van natuurbeleving is iets meer verdeeld. Zo vindt bijna de helft van de respondenten (43.5%) dat een stadspark niet even zingevend is als een natuurgebied, al vindt 27.6% dat het niet (zo veel) uitmaakt. Op de vraag of de Nederlandse natuur 'natuurlijk' genoeg is om als zingevend te beschouwen, antwoordt het merendeel (78.9%) positief. Slechts 7.1% is van mening dat de Nederlandse natuur niet natuurlijk genoeg is en zoeken zingeving liever op in het buitenland. Ook blijkt uit stelling 5 en 6 dat informatievoorziening of een georganiseerde activiteit niet per se nodig zijn om zingeving te ervaren. Zo is informatievoorziening bij een natuurgebied voor 84% van de respondenten niet nodig om een gevoel van zingeving te beleven, en ervaart 64.5% tuinieren ook als zingevend.

4.3.3 Zingevende aspecten van natuurbeleving

Om vervolgens te kunnen beoordelen welke aspecten van natuurbeleving een zingevende rol kunnen hebben voor mensen, is gebruik gemaakt van de LCN scale, oftewel de Love and Care for Nature schaal (Perkins, 2010). De respondenten konden zoveel antwoorden kiezen als ze wilden. Dit heeft geresulteerd in 550 respondenten die de vraag beantwoord hebben met gemiddeld 4.6 antwoorden per persoon. In Figuur 13 is een overzicht te zien van de gekozen antwoorden op de vraag 'Welke aspecten van natuurbeleving hebben voor u een zingevende rol (in de natuur)?' (Z.7). Het antwoord dat verreweg het meest gekozen is door de respondenten is *Gevoel van ontzag en verwondering voor de natuur*, namelijk 65.5% van de respondenten koos (onder andere) voor dit antwoord. Andere veel gekozen aspecten van natuurbeleving die een zingevende rol kunnen spelen zijn *Vergeten van dagelijkse zorgen in de natuur* (47.1%), *Gevoel van thuis zijn in de natuur* (43.5%) en *Natuur is belangrijk voor mijn welzijn* (43.5%).

Figuur 13: Aspecten van natuurbeleving die een zingevende rol hebben volgens de respondenten, n=550.

Ook konden respondenten een open antwoord geven op de vraag, weergegeven in Figuur 13 als *Anders*. Uit de gegeven antwoorden van 45 respondenten waren 57 verschillende antwoorden te onderscheiden, die weer zijn onderverdeeld in 17 thema's. De 3 thema's die het meest genoemd werden zijn *Rust* (16 keer genoemd), *Onderdeel zijn van de natuur* (12 keer genoemd) en *Schoonheid* (5 keer genoemd). Voorbeelden van specifieke antwoorden die zijn genoemd zijn bijvoorbeeld: "*Rust en troost, de natuur is onverschillig en dat is geruyststellend*" (ingedeeld bij thema's *Rust* en *Oordeelloos*), of "*Dieren, bomen, stenen zijn mijn vrienden en familieleden. We staan op gelijke voet en hebben elkaar nodig*" (ingedeeld bij thema *Onderdeel zijn van de natuur*). In Bijlage D is het volledige overzicht te vinden van de thema's.

Er zijn dus verschillende elementen van natuurbeleving die over het algemeen als zingend beschouwd worden, waarbij vooral het element van ontzag en verwondering voor de natuur eruit springt. Opvallend is ook dat er buiten de 12 gegeven elementen ook nog 17 andere thema's / elementen genoemd werden door de respondenten zelf. Dit laat zien dat mensen zich dus dermate verbonden voelen met de natuur en hier een eigen gevoel bij hebben, dat ze deze gevoelens ook zelf in eigen woorden kunnen uiten.

4.4 Wat voor soort activiteiten in de natuur worden als zingend beschouwd?

In deze paragraaf wordt besproken welke activiteiten in de natuur een zingevende werking kunnen hebben. De respondenten konden zelf uit een lijst activiteiten kiezen welke zij als zingend zouden kunnen ervaren, maar ook konden ze een eigen antwoord geven. Ook wordt er besproken wat de ervaring is met deelname aan zingevende activiteiten.

4.4.1 Soorten activiteiten

Om te kunnen beoordelen wat voor soort activiteiten in de natuur als zingend kunnen worden beschouwd, werd de respondenten gevraagd om voor 30 verschillende activiteiten te beoordelen of deze voor hen zingend zouden kunnen zijn (Z.9). Ook hier konden er zoveel mogelijk antwoorden gekozen

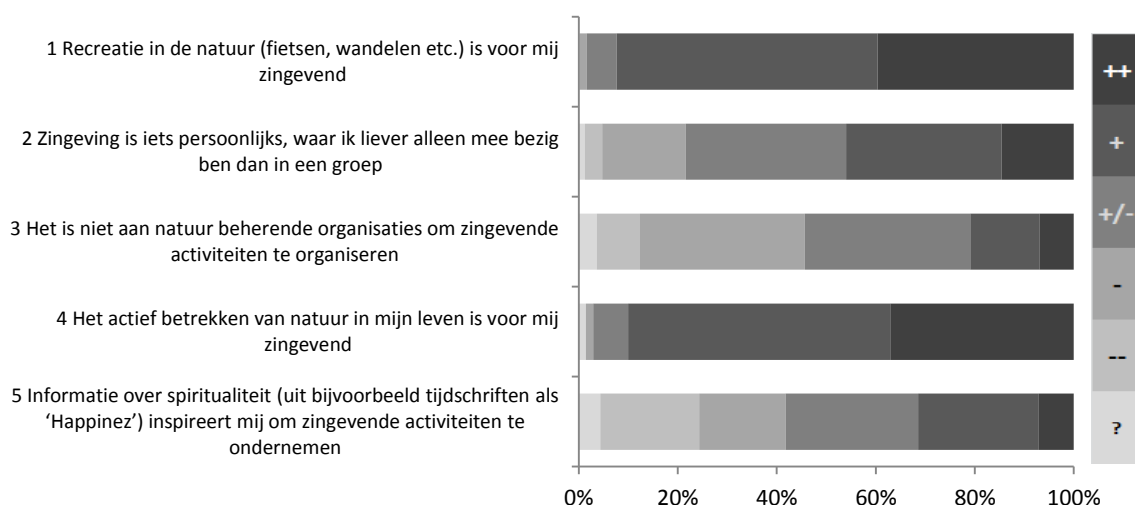
worden als men wilde. De vraag ‘Welke activiteiten in de natuur zouden voor u zingevend kunnen zijn?’ (Z.9) is door 549 respondenten beantwoord, en men koos gemiddeld voor 8 activiteiten per persoon. 13.4% van de respondenten heeft minstens de helft van alle activiteiten aangevinkt. De 5 meest gekozen activiteiten die zingevend zouden kunnen zijn waren *wandelen* (gekozen door 75.4% van de respondenten), *struinen* (52.1%), *fietsen* (51.2%), *wandelen met de hond* (40.4%) en een *stiltewandeling* (40.4%). Een volledig overzicht van de percentages gekozen activiteiten is te vinden in Bijlage D.

Ook konden respondenten zelf nog activiteiten noemen die voor hen zingevend zouden kunnen zijn. De open vraag ‘Heeft u (...) nog andere activiteiten die u als zingevend beschouwd?’ (Z.10) is beantwoord door 121 respondenten, en uit de antwoorden waren 143 activiteiten op te maken. De antwoorden waren onder te verdelen in 30 soorten activiteiten. De zes meest genoemde activiteiten waren *fotograferen* (25 keer genoemd), *zijn* (19 keer genoemd), *kijken naar dieren en mensen* (14 keer genoemd), *beleven* (7 keer genoemd) en *durven en ontdekken* (ook 7 keer genoemd), en *zwemmen* (7 keer genoemd). Sommige antwoorden duiden de activiteiten wat abstracter aan, zoals bijvoorbeeld *zijn* en *beleven*.

Het lijkt er dus op dat veel activiteiten als zingevend kunnen worden beschouwd; niet juist alleen de spirituele activiteiten. ‘Gewoon’ wandelen en fietsen is voor veel mensen al zingevend.

4.4.2 Mening over verschillende zingevende activiteiten

Ook over zingevende activiteiten werden verschillende stellingen voorgelegd (Z.11). Een overzicht van de antwoorden is te zien in Figuur 14. Zo blijkt uit stelling 1 dat de respondenten het er grotendeels mee eens zijn dat recreëren in de natuur zingevend is voor hen (92.4%), wat overeenkomt met de resultaten uit de vorige paragraaf. De meningen zijn meer verdeeld bij stelling 2: 46% geeft voorkeur aan individuele beleving van zingeving tegenover beleving in een groep, terwijl 20.4% het hier juist niet mee eens is. Als het gaat over wie de zingevende activiteiten zou moeten organiseren, is 20.1% van mening dat dit in ieder geval niet door natuurbeherende organisaties zou moeten gebeuren. De rest van de respondenten geeft aan hier neutraal (33.5%) of positief (42%) over te denken. Wanneer het gaat over het actief betrekken van de natuur in het leven, is 90% van mening dat dit voor hen zingevend is. Ten slotte zijn de meningen bij stelling 5 redelijk gelijk verdeeld; ongeveer evenveel mensen zijn het ermee eens als oneens (resp. 31.5% en 37.5%) dat informatie over spiritualiteit inspireert om zingevende activiteiten te ondernemen.

Figuur 14: Antwoorden op de vijf stellingen over zingevende activiteiten in procenten (++ helemaal mee eens, + mee eens, + / - niet eens / niet oneens, - mee oneens, -- helemaal mee oneens, ? weet ik niet), n=550.

4.4.3 Deelname aan zingevende activiteiten

Op de vraag of de respondenten ooit aan een georganiseerde zingevende activiteit hebben deelgenomen (Z.12), gaf het grootste deel aan dit (nog) nooit te hebben gedaan (65.8%, Z.12). Van de respondenten die wel hebben deelgenomen aan een georganiseerde zingevende activiteit (33.3%), gaf 91.2% aan dit als positief te hebben ervaren. De overige respondenten vonden het een matige (7.7%) of negatieve ervaring (1.1%).

Ook werd er gevraagd aan wat voor georganiseerde zingevende activiteiten de deelnemers dan hadden deelgenomen (Z.13). Bij deze vraag werd onderzocht aan wat voor activiteit men had deelgenomen, waar de activiteit plaatsvond, door wie of wat de activiteit georganiseerd werd en of er kosten aan de activiteit verbonden waren. Verder is er nog afgeleid uit de antwoorden wat de duur van de activiteit was, en of deze in Nederland plaatsvond of in het buitenland. Er is door 171 personen antwoord gegeven op deze vraag, waaruit 195 activiteiten af te leiden waren.

In totaal waren er 35 soorten activiteiten te onderscheiden. De vijf meest genoemde activiteiten waren *natuur (educatieve) excursies* (34 keer genoemd), *avond/nacht activiteiten* (22), *stiltewandelingen* (21), *meditatie* (14) en het *bijwonen van een ritueel of ceremonie* (13). Van de activiteiten vond 85.1% plaats in Nederland, 11.8% in het buitenland, en van de overige activiteiten was het niet duidelijk. De duur van de activiteiten besloeg merendeels een dag (74.4%), de overige activiteiten duurden langer dan een dag of vonden enkele keren plaats. De activiteiten werden veelal georganiseerd door 'groene' organisaties zoals Staatsbosbeheer, IVN, Natuurmonumenten en de Provinciale landschappen (37.1%). Andere organisatoren waren van spirituele aard (14.9%), de kerk (4.3%), particulieren (13.5%) of overige organisatoren (30.3%).

Ook uit deze resultaten blijkt weer dat zingevende activiteiten niet noodzakelijk spiritueel hoeven te zijn. Dat natuur(educatieve) excursies het vaakst genoemd worden door de respondenten laat zien dat het leren over de natuur ook zingevend kan zijn.

5 Resultaten zingeving en Staatsbosbeheer

In dit hoofdstuk worden de resultaten besproken van onderzoeksvraag 5 en 6, welke gaan over de praktische toepassing van zingeving en zingevende activiteiten voor Staatsbosbeheer. In dit hoofdstuk wordt vooral gebruik gemaakt van de enquête voor de medewerkers van Staatsbosbeheer, maar ook de enquête voor de zinzoekers komt hier weer aan bod.

Per paragraaf zal benoemd worden welke enquêtevragen van toepassing zijn bij het beantwoorden van de onderzoeksvragen. De vragen uit de enquête van de zinzoekers worden opnieuw weergegeven met codes als Z.1, Z.2 etc., en vragen uit de enquête van de medewerkers van Staatsbosbeheer worden weergegeven met S.1, S.2 etc. Het totale resultatenoverzicht van de enquête voor de medewerkers is te vinden in Bijlage F.

5.1 Wat zijn de ervaringen van Staatsbosbeheer met zingeving tot nu toe?

Voor deze onderzoeksvraag wordt naar beide enquêtes gekeken, om een beeld te schetsen vanuit het perspectief van de vraag én het aanbod. In deze paragraaf komt aan bod wat voor ervaring de medewerkers van Staatsbosbeheer hebben met zingeving, en hoe ze zelf denken over het (verder) integreren van zingeving in de organisatie. Ook worden de ervaringen die zinzoekers hebben met zingevende activiteiten van Staatsbosbeheer kort besproken.

5.5.1 Ervaring met zingeving door medewerkers van Staatsbosbeheer

Aan de medewerkers van Staatsbosbeheer is gevraagd of ze wel eens in aanraking zijn geweest met zingeving tijdens het werk en in welke vorm dit dan was. Van de 62 respondenten gaven 52 medewerkers aan ooit te maken hebben gehad zingeving tijdens het werk (S.1). Uit de toelichting die de werknemers op dit antwoord gaven (S.2), kunnen 6 verschillende categorieën afgeleid worden waarin de verschillende antwoorden te verdelen zijn. Deze categorieën zijn, samen met voorbeelden van gegeven antwoorden, te vinden in Tabel 10. In totaal hadden 52 medewerkers een toelichting gegeven, waaruit 117 verschillende antwoorden te onderscheiden waren.

Tabel 10: Ervaringen met zingeving door medewerkers van Staatsbosbeheer, met voorbeeldantwoorden

Ervaring met zingeving	Voorbeelden van antwoorden	Aantal antwoorden
Activiteiten door Staatsbosbeheer georganiseerd	Stiltewandelingen Bos, Bed & Breakfast	62
Vragen over gebruik terrein	Verzoek om graancirkels te mogen maken Verzoek van bedrijven om meditatie te mogen geven	18
Samenwerking met anderen	Schemeren in de slufte, i.s.m. Ecomare Texel NatuurWijs	15
Interne activiteiten	Workshop binnen Staatsbosbeheer, over het 'waarom' binnen organisaties Ontwikkelen van nieuwe producten en visies over zingeving en beleving	10
Het vinden van sporen	Het vinden van offerresten van een schaap, samen met kruizen en waxinelichtjes Lintjes aan bomen bij grafheuvel	4
Eigen deelname	Deelgenomen aan aardewandelingen, Nacht van de nacht excursie bijgewoond	3
Totaal		117

In de tabel is te zien dat de meeste medewerkers te maken hebben (gehad) met zingeving door middel van activiteiten die door Staatsbosbeheer zelf georganiseerd worden (62 keer genoemd). Verder wordt er verschillende keren verwezen naar een vraag over het gebruik van Staatsbosbeheer terrein voor spirituele activiteiten (18 keer), en een samenwerking tussen Staatsbosbeheer en een andere organisatie (15 keer).

Ook is het merendeel van de medewerkers van Staatsbosbeheer ooit gevraagd om zingevende activiteiten (mee) te organiseren (56.5%, S.3). In totaal is 42.1% ooit gevraagd door externe bedrijven, 35.1% door collega's, en 14% door externe particulieren. Wanneer er wordt gevraagd of de medewerkers vervolgens iets met deze vraag (of vragen) hebben gedaan (S.5), antwoordt het grootste deel dat ze deze hebben afgehandeld met succes (86.1%, n=36). Verder gaf 1 medewerker aan de vraag door te hebben gegeven aan een collega, 1 medewerker gaf aan er geen tijd voor te hebben, en 1 medewerker zag er het nut niet van in.

Als er vervolgens wordt gekeken naar voorbeelden van activiteiten waar om gevraagd werd (S.4), worden er vooral verzoeken genoemd van bedrijven of organisaties. Een antwoord dat vaker voorkwam was het organiseren van bijzondere bedrijfsuitjes en teambuildingsactiviteiten. Ook wordt er bijvoorbeeld al samengewerkt met verschillende bedrijven. Intern gaan de vragen die vaker voorkomen bijvoorbeeld over het (mee) organiseren van activiteiten rondom NatuurWijs, of het ontwikkelen van activiteiten of het ontwikkelen van een gezamenlijke visie rondom zingeving en beleving. Vragen van particulieren gingen over een overnachting in het bos, en het organiseren van een vollemaanwandeling.

Er is dus al redelijk wat ervaring met zingeving door de medewerkers die aan de enquête hebben deelgenomen, op verschillende wijzen. Er komen redelijk wat vragen naar en over zingeving voorbij; dat bevestigt de eerdere aanname aan het begin van het onderzoek. Ook blijkt het merendeel van de medewerkers die ergens voor gevraagd zijn de vraag zelf af te handelen, wat aangeeft dat de medewerkers zelf met het concept over weg lijken te kunnen.

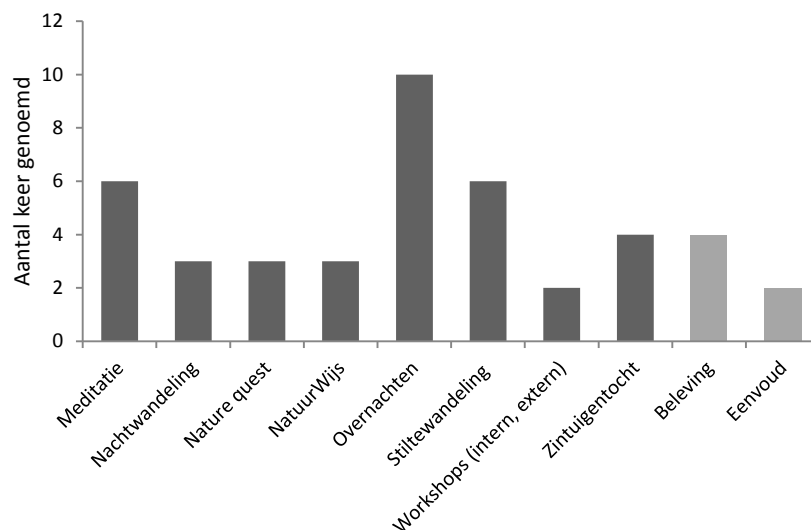
5.5.2 Ervaringen van zinzoekers met zingevende activiteiten van Staatsbosbeheer

Uit paragraaf 4.4.3, waar werd besproken aan wat voor soort zingevende activiteit(en) de respondenten al ooit hadden deelgenomen, bleek al dat veel activiteiten door natuurbeherende organisaties werden georganiseerd waaronder Staatsbosbeheer. In totaal gaven 22 personen aan ooit te hebben deelgenomen aan een zingevende activiteit georganiseerd door Staatsbosbeheer. Van deze 22 personen hadden de meesten (10) deelgenomen aan een *nacht-activiteit*, zoals een *vollemaanwandeling*. Slechts twee genoemde activiteiten waren van specifiek spirituele aard, dit waren een *meditatieve wandeling* en een *ceremonie bij een hunebed*. Verder werden er onder andere *natuurexcursies* en *wandelingen* genoemd als zingevende activiteit. Staatsbosbeheer lijkt dus al redelijk in beeld bij de zinzoekers met het huidige aanbod van activiteiten.

5.5.3 Ontwikkeling door de tijd heen

Er is gevraagd of de medewerkers een verschil zien in het aantal vragen naar zingevende activiteiten en / of de hoeveelheid tijd die ze eraan besteden, vergeleken met vijf jaar geleden (S.6). Van de 32 medewerkers die de vraag hadden beantwoord, antwoordde iets meer dan de helft dat ze een toename zagen (58.3%). Een kwart van de medewerkers gaf echter aan dat ze geen verschil zagen. De rest kon niet beoordelen of er sprake was van een verschil (11.1%). Bij de antwoordcategorie *anders* gaf een van de medewerkers aan dat hij niet zozeer een toename maar wel meer acceptatie ziet, door bijvoorbeeld de aandacht die er door de media aan geschonken wordt.

Vervolgens is er gevraagd naar wat voor activiteiten er tegenwoordig gevraagd wordt, die vijf jaar geleden nog niet aan bod kwamen (S.7). 25 medewerkers hebben deze vraag beantwoord, waaruit 47 antwoorden af te leiden zijn. De antwoorden zijn in te delen in twee soorten: *concrete activiteiten* en *thema's rondom activiteiten*. In totaal is er 36 maal een concrete activiteit benoemd, en 11 keer een thema. Een overzicht van de concrete activiteiten en thema's die meerdere keren genoemd zijn (≥ 2) is te vinden in Figuur 15. De activiteit die het vaakst genoemd werd, is *overnachten in de vrije natuur*, al dan niet in een arrangement zoals *Bos, Bed & Breakfast* (10 keer genoemd). Verder is er vaker gevraagd naar *meditatie* activiteiten (6), *stiltewandelingen* (6) en *zintuigentochten* (4). Thema's die vaker genoemd werden door de medewerkers in hun antwoorden zijn *beleving* (4) en *eenvoud* (2). Verder gaven enkele medewerkers bij deze vraag aan regelmatig verzoeken om terreingebruik voor spirituele activiteiten te krijgen.

Figuur 15: Soorten activiteiten en thema's waar tegenwoordig vaker naar gevraagd wordt dan vijf jaar geleden

5.5.4 Succes van al bestaande activiteiten

Staatsbosbeheer organiseert (en faciliteert) al verschillende activiteiten die als zingevend beschouwd kunnen worden. Voorbeelden hiervan zijn de stiltewandelingen, nachtwandelingen en Bos Bed & Breakfast.

Er is gevraagd aan de medewerkers of de huidige georganiseerde activiteiten goed bezocht worden (S.8). Ongeveer de helft van de medewerkers gaf aan niet te weten hoe het met de populariteit van de activiteiten gesteld is. Van de 62 medewerkers die de vraag beantwoord hadden geeft ongeveer 20% aan dat de activiteiten goed bezocht worden en ook vaak vol zijn. Aan de andere kant geeft 14.5% aan dat de activiteiten ondanks de interesse ervoor nooit vol zitten. Slechts enkelen zijn van mening dat er weinig interesse is voor de georganiseerde activiteiten. Ook hier konden de medewerkers voor de optie *anders* kiezen. Hier geven verschillende medewerkers aan dat het succes wisselend is per activiteit. Ook wordt er door een medewerker aangegeven dat de activiteiten (nog) niet erg succesvol zijn maar dat er zeker potentie in schuilt, en door een ander wordt aangegeven dat vooral het animo voor workshops en trainingen groeit.

Het succes van de activiteiten die Staatsbosbeheer momenteel al organiseert met elementen van zingeving lijkt nog een beetje onduidelijk bij de meeste medewerkers. Verder lijkt het erop dat er, ondanks dat er (nog) geen duidelijk beeld is van de populariteit, toch wel potentie in wordt gezien.

5.2 Haalbaarheid (meer) zingeving bij Staatsbosbeheer

In deze paragraaf wordt bekeken of het mogelijk zou zijn voor Staatsbosbeheer om meer te investeren in zingevende activiteiten. Hierbij wordt gekeken naar de mening van de medewerkers over het concept, maar ook naar de wensen van de zinzoekers. Er wordt onder andere gekeken naar het soort activiteiten waaraan mensen graag deel zouden nemen, maar ook naar de kosten hiervan.

5.2.1 De visie van de medewerkers van Staatsbosbeheer op zingeving

Na de inventarisatie van ervaringen van de medewerkers met zingeving, is gevraagd of ze van mening zijn dat zingevende activiteiten bij Staatsbosbeheer passen (S.9). Ook is gevraagd of ze denken dat het haalbaar is om (meer) activiteiten te organiseren (S.11). De medewerkers konden antwoorden met *ja*, *nee* of *weet ik niet*, maar uit de toelichting waar om werd gevraagd bij de vraag hier na (S.10) kon een genuanceerder antwoord afgeleid worden. Zodoende zijn er nog twee antwoordcategorieën aan vraag 9 toegevoegd bij het analyseren, namelijk '*ja, maar...*' en '*nee, maar...*'.

Het grootste deel van de medewerkers (90.3%) is het er mee eens dat zingevende activiteiten bij Staatsbosbeheer passen (S.9), al geeft bijna een derde hiervan wel aan dat het aan bepaalde voorwaarden moet voldoen (S.10). Redenen die genoemd worden door de voorstanders zijn bijvoorbeeld: *het past bij de organisatie, er moet voor alle groepen recreanten iets aan te bieden zijn, de combinatie van zingeving en natuur is heel logisch, en er zijn veel collega's met zingevende hobby's waarvan de talenten benut mogen worden*. Voorwaarden die genoemd worden door medewerkers die wel positief maar nog niet helemaal overtuigd zijn (antwoord *ja, maar...*), zijn bijvoorbeeld *dat het niet te zweverig moet worden, en dat het wel bij het imago van Staatsbosbeheer moet passen*. Ook wordt er aangegeven dat er waarschijnlijk vooral *interesse is rondom steden* (dus niet op het platteland). Ten slotte geven enkelen aan dat hoewel zingeving bij Staatsbosbeheer zal passen, de *activiteiten misschien beter aan derden overgelaten kunnen worden*. In totaal geven slechts 5 medewerkers aan dat ze zingeving niet bij Staatsbosbeheer vinden passen. Een reden die genoemd wordt is *dat de organisatie zich moet richten op het hoofddoel, namelijk beheren van de natuur*. Ook is iemand van mening *dat het slechts om een kleine groep geïnteresseerden gaat*.

Wanneer er vervolgens wordt gevraagd of de medewerkers denken dat het haalbaar is voor Staatsbosbeheer om (meer) zingevende activiteiten te organiseren (S.11), is het aandeel voorstanders iets minder groot (72.6%). Redenen die worden gegeven door medewerkers die denken dat het haalbaar is om meer zingevende activiteiten te organiseren zijn onder andere *dat er al verschillende activiteiten succesvol blijken, dat de gebieden van Staatsbosbeheer uiterst geschikt zijn voor dergelijke activiteiten, dat er ingespeeld kan worden op de huidige trend rondom zingeving, en dat er vele getalenteerde boswachters bij Staatsbosbeheer in dienst zijn*. Medewerkers die een antwoord in de categorie '*ja, maar...*' gaven, geven als redenen *dat er alleen activiteiten georganiseerd moeten worden wanneer er echt vraag naar is*, onder voorwaarden dat het *goed in de markt gezet moet worden*, en dat *het personeel er ook achter moet staan*. Medewerkers die denken dat het niet haalbaar is voor Staatsbosbeheer om (meer) zingevende activiteiten te organiseren (19.4%) geven hiervoor als redenen *dat het concept zich niet leent voor grootschaligheid*, dus dat het niet rendabel zal zijn. Ook wordt ook hier weer aangekaart *dat de organisatie beter overgelaten kan worden aan derden*.

Ten slotte is er gevraagd of de medewerkers interesse hebben om betrokken te zijn bij het bedenken, ontwikkelen en/of organiseren van zingevende activiteiten (S.13). Hierop antwoordde 43.5% met *ja*, 32.3% met *nee*, en de rest antwoordde met *misschien* (n=62).

Over het algemeen zijn de medewerkers dus van mening dat het concept zingeving goed bij een organisatie als Staatsbosbeheer past, maar er zijn bij sommigen nog twijfels over de praktische toepasbaarheid.

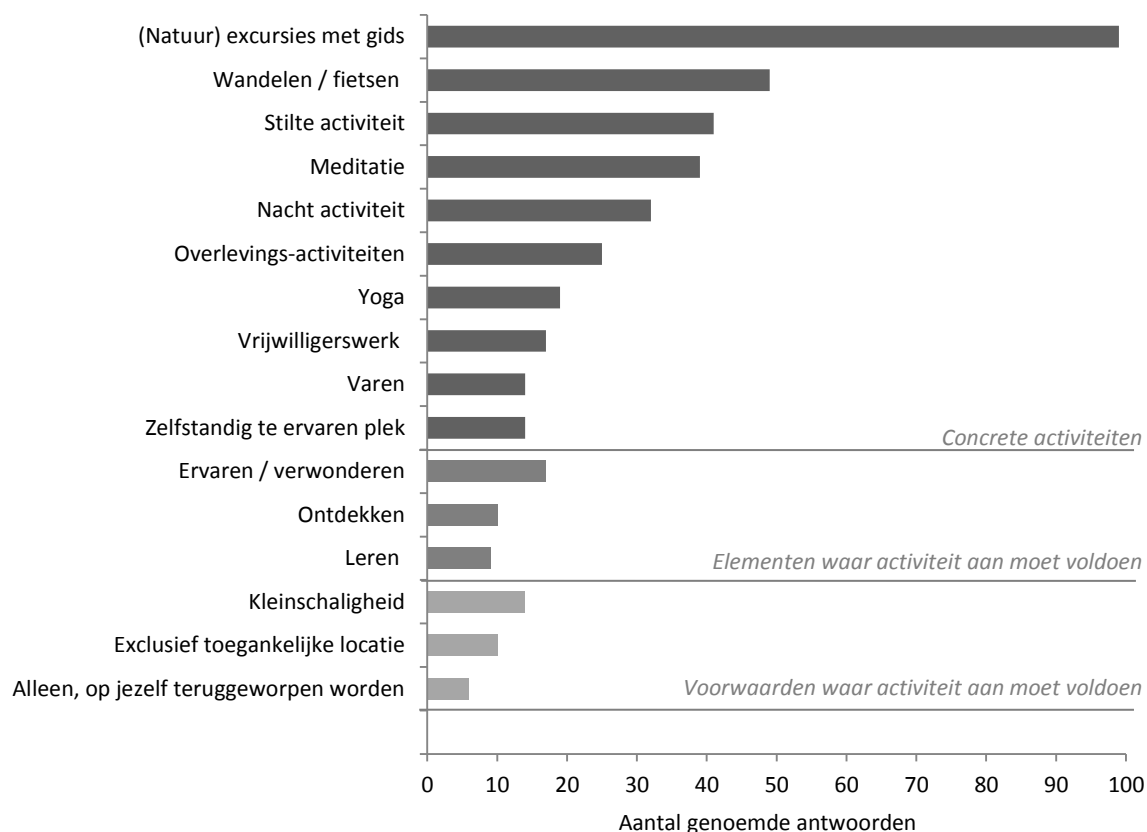
5.2.2 Bereidheid zinzoekers deelname aan zingevende activiteiten

Wat verder nog (mede) bepalend kan zijn voor Staatsbosbeheer om in de toekomst (meer) zingevende activiteiten te organiseren, is de interesse van het zinzoekende publiek. Als mensen aangeven zingeving belangrijk te vinden in hun leven (zie paragraaf 4.2), wil dat niet automatisch zeggen dat ze dan ook mee (willen) doen aan georganiseerde zingevende activiteiten.

Als mensen aangeven dat ze zingeving belangrijk vinden in het leven (Z.3) en aangeven er ook regelmatig mee bezig te zijn (Z.4), is het ook interessant om te kijken of ze ook daadwerkelijk aan georganiseerde zingevende activiteiten deelnemen (Z.12). Van de 438 respondenten die aangeven zingeving belangrijk of zeer belangrijk vinden, is 90.87% wekelijks of vaker bezig met zingeving, en heeft 38.39% ooit deelgenomen aan een zingevende activiteit. Om te bepalen of dit verband significant is, is de Chi-kwadraat toets gebruikt in SPSS. Hierbij bestaat de ene variabele uit respondenten die zingeving *belangrijk* en *zeer belangrijk* vonden én aangaven *wekelijks* of vaker hiermee bezig te zijn. De andere variabele benoemd of de respondenten ooit hebben deelgenomen aan een georganiseerde zingevende activiteit. De Chi-kwadraat toets geeft inderdaad een significant verband aan (χ^2 (1), 20.78, $p < 0.001$), al is dit verband van zwakke aard (Cramers V, 0.194, $p < 0.001$). Mensen die aangeven zingeving belangrijk te vinden en hier regelmatig mee bezig zijn, hebben dus significant vaker deelgenomen aan zingevende activiteiten dan respondenten die aangeven zingeving niet belangrijk te vinden.

In de enquête voor de zinzoekers is de respondenten ook gevraagd of ze geïnteresseerd zijn om deel te nemen aan georganiseerde zingevende activiteiten wanneer natuurbeherende organisaties deze zouden organiseren (Z.14). Hierop antwoordde het grootste deel van de respondenten met *misschien* (38.2%). De antwoorden *ja* en *nee* waren ongeveer even vaak gekozen (resp. 29.1% en 32.7%). Vervolgens konden de respondenten bij de volgende vraag aangeven aan wat voor zingevende activiteiten ze dan graag zouden willen deelnemen (Z.15). Deze vraag is door 270 respondenten beantwoord, en hieruit waren 547 antwoorden te herleiden. De gegeven antwoorden zijn onder te verdelen in drie categorieën: *concrete activiteiten*, *elementen waar activiteit aan moet voldoen*, en *voorwaarden waar de activiteit aan moet voldoen*. De 10 meest genoemde activiteiten, 3 meest genoemde elementen en 3 meest genoemde voorwaarden zijn weergegeven in Figuur 16.

De activiteit die verreweg het meest genoemd werd, is een (*natuur*)*excursie met gids* (99 keer genoemd). Hiermee wordt bedoeld dat de respondenten aangaven een excursie onder begeleiding te willen, veelal met natuureducatieve elementen in het antwoord. Een ander veel genoemd antwoord was *wandelen / fietsen* (49), hier werd begeleiding niet specifiek benoemd. Verder waren *stilte activiteiten*, *meditatie* en *nacht activiteiten* populaire antwoorden. Elementen die vaker genoemd werden waar een activiteit aan zou moeten voldoen zijn *ervaren / verwonderen* (17 keer genoemd), *ontdekken* (10) en *leren* (9). Voorwaarden waar de activiteiten aan zouden moeten voldoen volgens de respondenten zijn *kleinschaligheid* (14 keer genoemd), *exclusief toegankelijke locatie* (10) en *alleen op jezelf teruggeworpen worden* (6). Met *exclusief toegankelijke locatie* wordt bedoeld dat mensen graag willen deelnemen aan zingevende activiteiten als deze op locaties plaats zouden vinden, die normaal niet toegankelijk zijn voor vrije recreatie.

Figuur 16: Concrete activiteiten en elementen en voorwaarden waar een activiteit aan zou moeten voldoen, volgens de zinzzoekers, n=270.

De respondenten konden vervolgens, als ze hadden aangegeven niet of misschien te willen deelnemen aan zingevende activiteiten als deze door natuurbeherende organisaties georganiseerd zouden worden, aangeven waarom ze dan niet zouden willen deelnemen (Z.16). In totaal hebben 273 respondenten een antwoord gegeven op deze vraag, waaruit 379 antwoorden te herleiden waren. In grote lijnen waren de antwoorden op te delen in 7 thema's, deze zijn te vinden in Tabel 11. Het thema wat veruit het meest genoemd werd in de antwoorden is *Ik beleef zingeving (of zingevende activiteiten) liever alleen*. Antwoorden die onder dit thema vallen varieerden van een hekel hebben aan groepsactiviteiten, tot liever alleen met zingeving bezig zijn. Andere veel terugkerende thema's zijn *Praktische voorwaarden of belemmeringen* (met antwoorden zoals bijvoorbeeld tijdgebrek, of deelname afhankelijk van de kosten) en *Principieel / moreel bezwaar tegen zingevende activiteiten* (met antwoorden zoals bijvoorbeeld dat het niet te zweverig mag worden, of dat te geforceerd zingeving organiseren niet zingevend meer is).

Tabel 11: Redenen van zinzzoekers om niet deel te willen nemen aan georganiseerde zingevende activiteiten

Redenen om niet te willen deelnemen aan zingevende activiteiten	Aantal antwoorden
Ik beleef zingeving (of zingevende activiteiten) liever alleen	176
Praktische voorwaarden of belemmeringen	60
Principieel / moreel bezwaar tegen zingevende activiteiten	56
Zingevende activiteiten zijn niet voor terrein beherende organisaties	34
Te persoonlijk	32
Ik heb geen behoefte aan zingevende activiteiten	16
Zingeving niet per se in natuur	5
Totaal	379

Men staat dus in principe open voor deelname aan georganiseerde zingevende activiteiten, mits er aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan. De meeste mensen zijn zich redelijk bewust van wat zingend werkt voor hen, door bijvoorbeeld aan te geven dat ze liever alleen zinging beleven.

5.2.3 Bereidheid zinzoekers te betalen voor zingevende activiteiten

De respondenten werd ook gevraagd of ze bereid zouden zijn wat te betalen voor zingevende activiteiten (Z.17). Hierop antwoordde het grootste deel met *ja* (43.1%), de overige respondenten antwoordden met *nee* (29.1%) en *misschien* (27.8%). Vervolgens werd er gevraagd hoeveel ze dan zouden willen betalen voor een aantal activiteiten. Er werden vier verschillende zingevende activiteiten genoemd die momenteel al georganiseerd worden door Staatsbosbeheer: een vollemaanwandeling (duur: 3 uur), een zintuigentocht (2 uur), een retraite (3 dagen met overnachting) en een meditatieve natuurdag (6 uur). De genoemde activiteiten worden respectievelijk op de Veluwe, in Schoorl, op Terschelling en in de IJsselvallei georganiseerd. De daadwerkelijke prijs was niet vermeld in de enquête, maar is wel te vinden op de website van Staatsbosbeheer.

In totaal hebben er 318 mensen een bedrag genoemd voor een of meerdere activiteiten (ze hoefden geen bedrag voor alle activiteiten te noemen). In Tabel 12 is een overzicht te zien van de genoemde bedragen, plus de originele prijs van de activiteit. Ook is het laagst genoemde bedrag en het hoogst genoemde bedrag in de tabel weergegeven.

Tabel 12: De prijs die zinzoekers zouden willen betalen voor verschillende zingevende activiteiten

	Vollemaan- wandeling (3 uur)	Zintuigen- tocht (2 uur)	Retraite (3 dagen + overnachting)	Meditatieve natuurdag (6 uur)
Aantal gegeven antwoorden	196	172	264	278
Gemiddeld genoemde prijs	€ 14,-	€ 12,-	€ 150,-	€ 37.5
Laagst genoemde bedrag	€1.5	€2.5	€10,-	€5,-
Hoogst genoemde bedrag	€50,-	€30,-	€550,-	€200,-
Daadwerkelijke prijs	€12	€6	€420	€60

Uit de tabel blijkt dat de respondenten gemiddeld bereid zijn meer te betalen dan de werkelijke prijs voor de eerst twee activiteiten, de vollemaanwandeling en de zintuigentocht. Vooral bij de zintuigentocht is het verschil groot; gemiddeld zijn de respondenten bereid het dubbele bedrag te betalen dan wat er momenteel voor deze activiteit door Staatsbosbeheer gevraagd wordt. Voor activiteiten die wat langer duren, de retraite en de meditatieve natuurdag, worden gemiddeld beduidend lagere bedragen genoemd. Ook is het opvallend dat de genoemde bedragen sterk uiteenlopen.

De redenen die gegeven worden voor het niet willen betalen voor zingevende activiteiten (Z.19), komen veel overeen met de redenen waarom men niet wil deelnemen aan zingevende activiteiten (zie paragraaf 5.2.2). Thema's die het vaakst aan bod kwamen zijn *Ik heb geen behoefte aan zingevende activiteiten (of zinging)* (67 keer genoemd), *Principieel / moreel bezwaar tegen zingevende activiteiten* (41) en *Ik beleef zinging liever alleen / niet in een groep* (40). Een volledig overzicht van de thema's en antwoorden is te vinden in Bijlage C.

De mensen zijn dus zeker wel bereid om wat te betalen voor activiteiten die als zingend kunnen worden ervaren, maar vooral voor de laagdrempelige en wat kortere activiteiten. Een vollemaanwandeling is bijvoorbeeld makkelijker toegankelijk dan een retraiteweekend, bovendien duurt deze ook veel korter. Voor een activiteit die minstens een halve dag duurt en een meer 'spiritueel tintje' heeft dan de andere activiteiten, is wellicht toch een diepere interesse nodig voordat men deelneemt.

6 Discussie

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek besproken in het licht van de literatuur, en het biedt daarnaast ook een verkenning van de mogelijkheden voor zingevende activiteiten bij natuurbeherende organisaties. In het eerste deel worden de resultaten van het onderzoek vergeleken met het theoretisch kader; in hoeverre komen de gevonden resultaten overeen met wat er al bekend was? De resultaten van het onderzoek zijn al interessant en wetenswaardig op zich, maar om de resultaten toch in een grotere context te kunnen plaatsen worden deze waar mogelijk vergeleken met andere onderzoeken. In dit deel zal grotendeels de verdeling van de deelvragen aangehouden worden: 1) het concept zingeving, 2) het profiel van de zinzoeker, 3) de relatie van natuur met zingeving, 4) zingevende activiteiten in de natuur, en als laatste wordt er nog gesproken over 5) zingeving en de markt. Vervolgens wordt het praktische deel van de resultaten besproken, en wat deze resultaten zouden kunnen betekenen voor Staatsbosbeheer. Ten slotte zal er gereflecteerd worden op de gebruikte methodiek. Hier wordt onder andere worden ingegaan op de representativiteit van het onderzoek.

6.1 Resultaten

In deze paragraaf worden de resultaten van het onderzoek vergeleken met literatuur om te zien waar overeenkomsten zijn, of juist opvallende verschillen.

6.1.1 Het concept zingeving

Het concept zingeving bleek voorafgaand aan het onderzoek al een breed en moeilijk definieerbaar concept. Voor het definiëren van het begrip zingeving in de zinzoeker-enquête zijn dan ook voornamelijk karakteristieken gebruikt die afkomstig waren uit literatuur en die dus al bewezen gerelateerd zijn aan het concept. In de literatuur wordt niet aangegeven welke aspecten van zingeving het belangrijkste worden geacht, dat komt in dit onderzoek wel naar voren. De respondenten konden namelijk niet meer dan 5 karakteristieken kiezen. Daardoor werden de respondenten dus gedwongen alleen de voor hun belangrijkste karakteristieken van zingeving te kiezen. In deze zin draagt het bij aan de bestaande literatuur.

Ondanks dat het concept zingeving breed definieerbaar is, waren er enkele karakteristieken die opvallend vaker gekozen werden dan anderen. Zo geven de resultaten weer dat *verbondenheid met de natuur*, *bewustzijn* en *zien van samenhang in het leven* het vaakst gekozen werden als beschrijvende karakteristiek van zingeving. Dit geeft aan dat de natuur niet alleen op zich belangrijk is, maar dat ook juist verbondenheid met en het kunnen zien van samenhang in de natuur belangrijk zijn. Het zien van samenhang in het leven hangt op zijn beurt weer samen met het bewustzijn, wat deels mogelijk zal maken deze samenhang te zien of te voelen. De vijf meest gekozen thema's zijn, ongeacht of je het absolute totaal of het gewogen gemiddelde bekijkt: *zijn*, *verbinding met de wereld*, *kracht groter dan jezelf*, *inspiratie* en *persoonlijk* het grootst. Bij de karakteristieken van zingeving valt op dat persoonlijke ontwikkeling net buiten de top vijf van belangrijkste karakteristieken valt. Uit deze gegevens kan geconcludeerd worden dat het kunnen 'zijn' en het ervaren van verbinding met de (natuurlijke) omgeving over het algemeen zingevender worden gevonden dan transcendentie of de focus op jezelf. Wellicht heeft het eigenbelang en individualisme, dat in de afgelopen eeuw sterk benadrukt werd (Crescioni & Baumeister, 2013), tot op zekere hoogte plaats gemaakt voor een meer holistisch wereldbeeld waarin verbinding met en zorg voor de omgeving centraal staan. Zo omschrijft Hedlund-de Witt (2013) in haar

proefschrift hoe wereldbeelden in de Westerse wereld aan het veranderen zijn, naar een verbeterde levenskwaliteit in brede zin. Dit betekent dat levenskwaliteit niet meer alleen te maken heeft met materiële zekerheid en economische welvaart voor het individu, maar juist met verbinding met anderen en de omgeving. Als de meest gekozen karakteristieken voor zingeving in een groter perspectief bekeken worden, hangen deze natuurlijk allemaal samen. Zo zal persoonlijke ontwikkeling ervoor kunnen zorgen dat je meer bewust wordt van je omgeving, en meer in het moment kunt leven. Een gevoel van eenheid met de natuur en omgeving zal vervolgens hier weer een gevolg van kunnen zijn.

De karakteristieken die onderaan de lijst belandden waren: *heroriëntatie*, *leven volgens een bepaalde moraal* en *begrijpen van gebeurtenissen*. Dit laat zien dat het *leven volgens een bestaande moraal* niet als zingevend wordt gezien. Blijkbaar zit men niet meer te wachten op een kader met voorgeschreven regels, zoals bij de meeste religies het geval is, maar heeft men meer behoefte aan vrijheid als het gaat om het leven van je leven. Ook speelt het *begrijpen van gebeurtenissen* wellicht een minder grote rol in het leven tegenwoordig, en wordt er meer waarde gehecht aan gevoel dan rationeel verklaren. Waarom de *heroriëntatie* weinig gekozen is als omschrijving van het begrip zingeving is niet helemaal duidelijk. Misschien spreekt het woord te weinig tot de verbeelding, of wordt het woord niet begrepen in de context van dit onderzoek.

6.1.2 Profiel zinzoeker

De mensen die de zinzoeker-enquête hebben ingevuld vormen een gevarieerd publiek, met waarschijnlijk verschillende motieven om deel te nemen aan de enquête. Om te beoordelen of dit gevarieerde publiek onder te verdelen was in subgroepen (gebaseerd op interesse voor zingeving en persoonskenmerken), is een handmatige clustering toegepast.

Ten eerste is het interessant om naar de hele groep respondenten te kijken. Er waren enkele persoonskenmerken die duidelijk vaker voorkwamen dan de rest. Een hiervan was het aandeel vrouwen onder de respondenten; dit was namelijk bijna 85%. Dit geeft aan dat zingeving dus vooral onder vrouwen lijkt te leven, of dat vrouwen zich in ieder geval eerder geroepen voelen om een enquête over het onderwerp in te vullen. Verder valt het op dat wanneer er naar huidige levensbeschouwing gekeken wordt er geen moslims hebben gereageerd op de enquête, terwijl deze toch bijna 5% van de bevolking vertegenwoordigen (De Hart, 2014). Wellicht zijn moslims iets traditioneler in hun geloofsovertuiging en daardoor minder geïnteresseerd in zingeving als deze niet direct aan het geloof worden gelinkt. Ook valt op dat het merendeel van de respondenten aangeeft bij huidige levensbeschouwing niet gelinkt te zijn aan een religieuze groepering, maar wel spiritueel geïnteresseerd te zijn (41%). Deze levensbeschouwing is lastig te vergelijken met cijfers uit de literatuur, omdat het een relatief breed begrip is. Als er toch een vergelijking kan worden gemaakt, zal dit zijn met de 'ietsisten'. In een rapport van het SCP wordt een ietsist omschreven als iemand die *niet in een God gelooft die zich met ieder persoonlijk bezig houdt, maar wel in een of andere hogere macht*. Volgens dit rapport was 41% van de Nederlanders in 2008 een ietsist (De Hart, 2013).

Wanneer er gekeken wordt naar de handmatige clusters, valt op dat de grootste groep in dit onderzoek, de '*praktiserende zinzoeker*', ook meteen veruit het grootst is. Het is lastig om conclusies te trekken op basis van een handmatig cluster, waarbij alleen al de grootste groep uit 77% van de onderzoekspopulatie bestaat. Dit laat dus wel zien dat het overgrote deel een praktiserend zinzoeker is; de vooraf bepaalde doelgroep voor deze enquête. Ook waren er persoonskenmerken die duidelijk vaker voorkwamen binnen de groep '*praktiserende zinzoeker*' vergeleken met de andere twee groepen (de '*geïnteresseerde zinzokers*' en de '*pragmatici*') en hierdoor opvielen. Dit maakt deze groepsindeling toch betekenisvol.

Gebaseerd op recente rapporten van het Sociaal en Cultureel Planbureau over nieuwe spiritualiteit (De Hart, 2013, 2014) en berichtgeving over een nieuw onderzoek naar geloofsopvattingen in Nederland van Ipsos en Kieskompas (Van Beek, 2015), zijn overeenkomsten te vinden met het opgestelde profiel van de zinzoekers uit dit onderzoek. Zo tonen de rapporten van het SCP aan dat het vooral vrouwen zijn die geïnteresseerd zijn in de nieuwe spiritualiteit (overigens ook in 'oude religie'), werkzaam in de 'zachte' sectoren zoals in de zorg of cultuur, hoog opgeleid, woonachtig in een stedelijke omgeving, met een religieuze opvoeding (De Hart, 2013) en in de leeftijd van 35 en 44 jaar oud (De Hart, 2014). De leeftijd is hier gebaseerd op het aantal mensen dat zichzelf wel spiritueel maar niet religieus noemt. Als er wordt gekeken naar de grootste groep gelovigen (mensen die zichzelf spiritueel en / of religieus noemen), zijn de meesten in de leeftijdscategorie van 55 tot 70 jaar oud (De Hart, 2014). Het onderzoek van Ipsos en Kieskompas laat echter zien dat de grootste groep mensen die in God geloven de jongeren van 18 tot 34 jaar oud zijn (20%). De verklaring die hiervoor wordt gegeven door godsdienstpsycholoog Joke van Saane is dat de jongeren vaker voor een orthodoxer geloof kiezen (óf wel óf niet in God geloven), terwijl de ouderen juist meer opties open lijken te laten (Van Beek, 2015).

Bovenstaande demografische gegevens komen dus redelijk overeen met het profiel van de *praktiserende zinzoeker* uit dit onderzoek. Alleen het gegeven hoge opleiding wordt niet verder toegelicht in de rapportages van het SCP; de respondenten in dit onderzoek hebben veelal HBO of WO als hoogste opleidingsniveau, maar vooral de HBO-ers lijken geïnteresseerd in zingeving. Wat verder nog naar voren komt uit de onderzoeken van het SCP, is dat de grootste groep mensen die zich tegenwoordig spiritueel noemt een religieuze opvoeding heeft gehad (De Hart, 2013). Ook dit komt overeen met de resultaten uit dit onderzoek. Verder komt uit de resultaten van dit onderzoek niet erg duidelijk naar voren dat het vooral mensen uit een stedelijke omgeving zijn die geïnteresseerd zijn in zingeving, in tegenstelling tot wat het SCP aangeeft. Het aandeel mensen dat woonachtig is in een stad bij de praktiserende zinzoekers was ongeveer 60%; dit is gelijk aan de verhouding stad/dorp bewoners onder alle respondenten in dit onderzoek.

In de groep *geïnteresseerde zinzoekers* was het aandeel stedelingen juist iets hoger dan gemiddeld, namelijk 72%. Naar verhouding was het aandeel dorpelingen het hoogst in de groep *pragmatici*. Verder was opvallend dat de respondenten die ingedeeld zijn in deze twee groepen veelal aangaven dat ze niet gelovig zijn opgevoed en tegenwoordig ook niet gelovig zijn. Toch geeft de groep met geïnteresseerde zinzoekers aan wel interesse te hebben in zingeving en hier af en toe mee bezig te zijn. Ondanks dat de meesten in deze groep zichzelf als niet religieus beschouwen, zijn ze dus wel geïnteresseerd in zingeving. Dit toont aan dat zingeving en religie niet noodzakelijk samen hoeven te vallen, en dat mensen zonder religieuze achtergrond zich ook willen verdiepen in zingevingsvragen. Verder is het interessant, zoals hierboven al kort genoemd, dat de *praktiserende zinzoekers* voornamelijk op HBO niveau opgeleid zijn en de geïnteresseerde zinzoekers vooral op WO niveau. Wellicht zijn de hoogstopgeleiden iets nuchterder wanneer het gaat over zingeving en daarmee bezig zijn. Ten slotte is het nog interessant om te vermelden dat in verhouding, vergeleken met de andere twee groepen, de meeste jongeren in de groep *pragmatici* zitten (namelijk een kwart).

6.1.3 De relatie van natuur met zingeving

Dat er een relatie is tussen natuur en zingeving werd al enigszins verwacht naar aanleiding van de bestudeerde literatuur. Ook de resultaten van dit onderzoek tonen aan dat natuur een belangrijke rol speelt (of kan spelen) in het ervaren van zingeving. De belangrijkste zingevende aspecten van de natuur die uit de zinzoeker-enquête naar voren kwamen zijn volgens de respondenten voornamelijk het ervaren van *gevoelens van ontzag en verwondering, het vergeten van je dagelijkse zorgen, het is belangrijk voor het eigen welzijn, het gevoel van thuis zijn en het leren van de natuur*. Verder werden *rust, het onderdeel*

zijn van en *schoonheid* regelmatig genoemd als zingevende aspecten van de natuur. Eigenlijk komen alle genoemde elementen terug in de literatuur. Veel van deze kenmerken gelden als elementen van natuurbeleving én van een zingevende natuurervaring. Uit een groot onderzoek van Natuurmonumenten eind 2014 naar de wensen van natuurbezoekers, komen rust en schoonheid in de top drie van belangrijkste natuuraspecten naar boven (Natuurmonumenten, 2014). Dat onderzoek ging specifiek over natuurbeleving en recreatie, maar toont in zekere zin ook overeenkomsten met de zingevende kracht van natuur. Het gegeven dat men rust en schoonheid zowel recreatief als zingevend ervaart, toont aan dat er slechts een vage grens is tussen deze twee concepten. Hierover wordt verder gesproken in paragraaf 6.1.4.

Verder toont dit onderzoek aan dat de persoonlijke dimensie en de interactieve dimensie beide een rol kunnen spelen bij een zingevende ervaring in de natuur (zie ook De Pater (2006) en Van Trigt *et al.* (2003)). Zo kwam er bij de omschrijving van het concept zingeving al naar voren dat persoonlijke ontwikkeling redelijk vaak gekozen was, maar dat ook juist de verbinding met natuur en omgeving belangrijk werden geacht.

6.1.4 Zingevende activiteiten

Net zoals de betekenis van het begrip zingeving is het concept zingevende activiteit ook multi-interpretabel. Het is lastig om concreet te benoemen wat een zingevende activiteit is omdat het ervaren van zin een zeer subjectief gegeven is ('it is in the eye of the beholder'). Daarom is er altijd een persoonlijke invulling bij betrokken (Zylstra, 2014a). Toch geven de resultaten uit de zinzoeker-enquête een beeld van overeenkomende activiteiten die een zingevende werking hebben op veel personen.

Soort activiteiten

Wat opviel is dat de meeste respondenten de 'normale' recreatieve activiteiten als het meest zingevend beschouwden. Meer dan de helft gaf aan dat zij activiteiten als *wandelen*, *struinen* en *fietsen* als zingevend beschouwen. Ook waren *begeleide natuurexcursies* en *stilteactiviteiten* vaak genoemde antwoorden. Bij de open vragen naar zingevende activiteiten (reeds ervaren en gewenste activiteiten) kwamen *natuurexcursies*, *nachtactiviteiten*, *stilteactiviteiten* en *meditatie* het vaakst voor. Uit onderzoek van Henkens *et al.* (2012) blijkt dat wandelen en fietsen ook veruit de populairste recreatieve activiteiten zijn van de Nederlandse bevolking (resp. 59% en 52% gaat wel eens recreatief wandelen of fietsen). Vooral rustige bossen en agrarische gebieden worden hiervoor geschikt bevonden (Henkens *et al.*, 2012). Blijkbaar is het gewone recreëren ook zingevend voor de meeste mensen. Andere onderzoeken vonden eerder ook al dat relatief eenvoudige vormen van recreatie in natuur voor zingevende ervaringen kan zorgen (Chenowith & Gobster, 1990; Williams & Harvey, 2001).

Uit de grote natuur-enquête van Natuurmonumenten bleek ook dat wandelen en fietsen de populairste activiteiten waren in de natuur (Natuurmonumenten, 2014). Dit gegeven laat zien dat een activiteit die je graag onderneemt voorwaarden kan scheppen voor een zingevende ervaring en dat het daarbij niet om iets 'zweverigs' hoeft te gaan. Als je goed naar het woord recreatie kijkt geeft het eigenlijk ook al aan dat het om re-creëren gaat; verfrissen en herscheppen. In dit onderzoek gaf ruim 90% van de respondenten aan het eens te zijn met de stelling dat recreatie voor hen zingevend is, wat ook bijdraagt aan bovenstaand idee. Verder valt op dat begeleide natuurexcursies ook door veel mensen als zingevend worden ervaren; blijkbaar is het leren over de natuur ook zingevend voor velen.

Wanneer er gekeken wordt naar de activiteiten in de natuur die doorgaans meer met spiritualiteit of zingeving geassocieerd worden zoals *bidden*, *yoga*, *retraites* of *mindfulness*, belanden deze in de onderste helft van de lijst. Een uitzondering hierop is *meditatie*, dat wel door een derde van de respondenten werd

gekozen. Ook in de antwoorden op de open vraag over zingevende activiteiten komen relatief weinig specifiek spirituele activiteiten voor. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat de meeste mensen de natuur zelf al als zodanig zingevend beschouwen, dat de activiteit die daarin ondernomen wordt zelf niet erg relevant is. Of dat, zoals hierboven besproken, ontspanning en recreatie voor een meer open houding zorgt, wat een zingevende ervaring wellicht eerder toelaat.

Voorwaarden en elementen

In de zinzoeker-enquête werd niet specifiek gevraagd naar bepaalde voorwaarden en elementen waaraan zingevende activiteiten zouden moeten voldoen, maar toch is dit naar voren gekomen uit verschillende antwoorden. Zo zouden activiteiten *kleinschaligheid*, *exclusiviteit*, *momenten van alleen zijn* en elementen van *verwondering*, *ontdekken* en *leren* moeten bevatten.

(On)georganiseerd

In de literatuur zijn de meningen lichtelijk verdeeld over de voordelen van georganiseerde tegenover niet georganiseerde zingevende activiteiten. Zo wordt er aan de ene kant gesteld dat als de natuur het decor is voor een bijzondere ervaring, deze ervaring vooral wordt opgeroepen door gestructureerde activiteiten met een heldere doelstelling (zoals bergbeklimmen of hardlopen) (Csikszentmihalyi, 1988 in: Van Trigt *et al.*, 2003). Aan de andere kant geeft Zylstra (2014a) aan dat zingevende ervaringen in de natuur juist kunnen ontstaan door 'onverwachte aanrakingen met het ongewone'. Ook is het is waarschijnlijker dat men eerder een ervaring als zingevend beschouwt wanneer deze indrukwekkend is, zoals bijvoorbeeld een georganiseerde tocht in een regenwoud. Daarentegen zijn juist de spontane ongeplande activiteiten, zoals het spotten van een ree tijdens een wandeling door het bos, misschien wel veel waardevoller (Zylstra, 2014a). Voor die laatste activiteiten is namelijk niet betaald en waarschijnlijk is het ook lastig om precies dezelfde omstandigheden weer op te roepen. In het kader van verbinding met natuur voelen zijn activiteiten vaak niet de directe trigger voor zingevende ervaringen, zeker niet wanneer deze gestructureerd zijn en gebonden zijn aan tijd en een doel. De echte verbinding wordt juist beleefd in ongestructureerde momenten zonder beperkingen van tijd of gestelde doelen, welke vervolgens kunnen leiden tot het ervaren van een zingevende ervaring (Zylstra, 2014b). De respondenten geven ook hier aan soms bezwaar te hebben tegen het feit dat zingeving georganiseerd wordt, omdat dat volgens hen niet mogelijk is. Aan de andere kant lijken sommigen er geen probleem mee te hebben dat het een georganiseerde activiteit betreft, maar dan moet het wel kleinschalig opgezet zijn.

Groepsactiviteit of alleen

Er bestaat ook discussie over het wel dan niet alleen ondernemen van een zingevende activiteit. De meeste onderzoeken zijn gedaan naar activiteiten in groepsverband, waarbij bijvoorbeeld Fredrickson & Anderson (1999) als voordeel van een groepsactiviteit geven dat deelnemers steun aan elkaar kunnen geven. Ook Stringer & McAvoy (1992) geven aan dat het steunen van elkaar en het uitwisselen van gedachten een belangrijk element van de activiteit was, al gaven zij ook aan dat de mogelijkheid tot alleen zijn gedurende een activiteit ook belangrijk is (Stringer & McAvoy, 1992 in: Heintzman, 2009). Wellicht is een combinatie van eenzaamheid en sociale interactie daarom het meest optimaal (Heintzman, 2006). Het ligt er natuurlijk ook aan wat het doel van de activiteit is. Alleen zijn in de natuur kan rust, stilte, en ongestoorde momenten voor zelfreflectie bieden (Fox *et al.*, 1997 in: Heintzman, 2009). Maar als je meer op zoek bent naar het delen van ervaringen en emotionele steun, zal een groepsactiviteit meer gepast zijn (Fredrickson & Anderson, 1999). Uit de enquête in dit onderzoek kwam voornamelijk naar voren dat men het liefst alleen met zingeving bezig is, zonder anderen erbij. Als reden werd hiervoor gegeven dat zingeving te intiem en persoonlijk is om er met een groep mee bezig te zijn. Ook gaf men verschillende keren aan liever alleen in de natuur te zijn. Hier komt het element rust weer naar voren dat ook genoemd werd als zingevend aspect van natuurbeleving.

Als er gekeken wordt naar de context van de genoemde activiteiten in de enquête zouden de meeste activiteiten individueel ondernomen kunnen worden, maar een georganiseerde variant onder begeleiding zou een meerwaarde kunnen hebben. Zo zou je bijvoorbeeld zelfstandig een nachtwandeling kunnen ondernemen, maar begeleiding zou hierbij een toegevoegde waarde in veiligheid kunnen bieden door het groepsgevoel. Ook zou een dergelijke georganiseerde activiteit nieuwe kennis kunnen opleveren.

Oer-aspecten

Een ander aspect dat op verschillende manieren naar voren komt uit de resultaten, maar ook uit de literatuur, is het idee of gevoel dat men een oer-verbinding heeft met de natuur. Uit de resultaten van de zinzoeker-enquête kwam naar voren dat men (naast eerder genoemde activiteiten zoals stilte- en nachtactiviteiten) graag zou willen deelnemen aan activiteiten in de natuur die gerelateerd zijn aan *overleven*. Voorbeelden van activiteiten zijn het *zoeken van geneeskrachtige en eetbare planten*, *bushcraft* of *overnachten in de natuur*. Ook de resultaten van de enquête voor de medewerkers van Staatsbosbeheer lieten zien dat er met name vraag is naar overnachtingen in de natuur. Volgens Williams & Harvey (2001) is het herkennen van oerbeelden in de natuur een van de redenen waarom natuur een zingevende ervaring kan stimuleren. Verder wordt het verlangen naar oer-activiteiten ook bijgestaan door het verlangen naar eenvoud, back-to-basic en rust; termen die gedurende het onderzoek verschillende keren naar voren zijn gekomen. Ook dit hangt weer samen met het ideaal om puur en met zorg voor de omgeving te leven (zie o.a. Hedlund-de Witt, 2013).

Kosten

De meeste respondenten gaven aan bereid te zijn te betalen voor georganiseerde zingevende activiteiten, maar niet te veel. Vooral voor de langere en meer expliciet spirituele activiteiten hadden mensen duidelijk minder geld over dan voor de kortdurende, wellicht iets meer toegankelijke activiteiten. Het betalen voor zingevende activiteiten blijkt voor sommige respondenten een gevoelig onderwerp (*“Zingeving is niet te koop”, “Als er voor betaald moet worden is het niet zingend meer”*). Ook in de literatuur wordt er soms gewaarschuwd voor commercialisatie en oneerlijke bedoelingen van georganiseerde zingevende activiteiten (Hedlund-de Witt, 2013; De Pater, 2008). Wellicht is het zo dat de tegenstanders van betaalde zingevende activiteiten niet tegen de activiteiten op zich zijn, maar meer tegen de illusie die gewekt kan worden dat je moet betalen om zingeving te ervaren. Dit laatste is natuurlijk niet de bedoeling van dergelijke activiteiten, die wellicht een gevoel van zingeving kunnen stimuleren maar niet kunnen garanderen. Er wordt wat verder op dit onderwerp ingegaan in de volgende paragraaf (6.1.5).

Inspanning

Verder wordt er in de literatuur door verschillende onderzoeken aangegeven dat fysieke inspanningen in de natuur een aanleiding kunnen vormen voor zingevende ervaringen (Fredrickson & Anderson, 1999; Morse, 2013; Rammelt, 2012). Opvallend is dat dit gegeven niet (duidelijk) naar voren komt uit de resultaten van de zinzoeker-enquête. Fysieke uitdaging wordt nergens expliciet genoemd, hoewel sommige genoemde activiteiten (wandelen, fietsen) dat in zekere zin wel zouden kunnen zijn.

6.1.5 Het vermarkten van zingeving

In het Theoretisch kader werd al uitgebreid gesproken over de voor- en nadelen van het vermarkten van spirituele goederen en diensten (paragraaf 2.3). De focus van dit onderzoek was het verkennen van het concept *zingeving in de natuur*, maar het marktaspect daarvan maakt er ook deel van uit. Verschillende respondenten van de zinzoeker-enquête gaven aan dat het verkeerd voelde om geld te vragen voor zingevende activiteiten. Het lijkt ook te mooi om waar te zijn, dat je geluk of zingeving op deze manier zou kunnen 'kopen'. Aan de andere kant gaf McKee (2003) al aan dat de markt slechts inspeelt op de behoeften uit de samenleving. Het lijkt ook een beetje tegenstrijdig. Het verlangen naar zingeving in deze tijd is deels een protest tegen de economisering van de wereld; mensen verlangen naar een 'puur' bestaan. Dat er dan aan dit verlangen tegemoet wordt gekomen met het aanbieden van zingevende activiteiten (waar voor betaald moet worden), lijkt verkeerd.

Ondanks de, voornamelijk principiële, bezwaren tegen het vermarkten van zingeving zijn er ook een aantal voordelen te noemen. Zo zal bijvoorbeeld het draagvlak voor natuur groeien, als mensen zich op een diepe manier betrokken voelen bij de natuur. Ook zou het alleen meer goed zijn voor het welzijn van mensen als zij ergens terecht kunnen met hun behoeften aan zingeving. Aan de andere kant geven verschillende respondenten uit de zinzoeker-enquête aan dat natuur gratis en voor iedereen toegankelijk zou moeten zijn. De Nederlandse natuur wordt door veel mensen als een publiek goed gezien. Het is een van de taken van natuurbeherende organisaties om mensen de mogelijkheid te bieden te kunnen genieten van de natuur, maar het organiseren van activiteiten kost nu eenmaal geld. Daarom zou, vanuit een markteconomische blik, het organiseren van zingevende activiteiten alleen rendabel kunnen zijn als de deelnemers hiervoor betalen. Hoe langer en uitgebreider de activiteiten, hoe duurder deze dan ook zullen moeten zijn.

Blijkbaar is er interesse in zingeving en is er een vraag naar zingevende activiteiten; dan zou het toch alleen maar goed zijn om zingevende activiteiten aan te bieden? Dit onderzoek toont aan dat er inderdaad een markt is voor zingevende activiteiten in de natuur, alleen ligt de focus wellicht iets anders dan werd verwacht. De behoefte aan zingeving ligt volgens dit onderzoek namelijk niet zozeer op de expliciet spirituele activiteiten, maar meer op 'gewone' recreatieve activiteiten. Hierbij moet wel in het achterhoofd gehouden worden dat georganiseerde zingevende activiteiten in de natuur slechts een middel zullen zijn om persoonlijk zingeving te ervaren. Dergelijke activiteiten kunnen verwonderen, inspireren en informeren, maar het zin-geven zal men toch echt zelf moeten doen. Het is daarom belangrijk om zingevende activiteiten niet zozeer als zingevend te verkopen maar meer als *rustgevend* of *inspirerend* etc.. De focus ligt dan op het creëren en aanbieden van voorwaarden en omstandigheden waaronder mensen een zingevende ervaring zouden kunnen hebben, niet op de zingevende ervaring zelf. Voor de specifiek spirituele activiteiten zal ook wel een markt zijn, alleen is de doelgroep voor deze markt veel kleiner. Ook zijn deze specifieke activiteiten niet direct interessant voor Staatsbosbeheer, omdat het toch verder van de organisatie afstaat dan activiteiten rondom natuurbeleving.

6.2 Praktische mogelijkheden voor Staatsbosbeheer

In deze paragraaf worden verschillende aspecten van het organiseren van zingevende activiteiten besproken die Staatsbosbeheer zouden kunnen helpen bij het verder ontwikkelen van het concept binnen de organisatie.

6.2.1 Zingeving en Staatsbosbeheer: de huidige stand van zaken

Veel van de genoemde activiteiten in de zinzoeker-enquête zijn activiteiten worden momenteel al (met regelmaat) door Staatsbosbeheer georganiseerd. Vooral de nacht- en stilteactiviteiten zijn populair, niet alleen bij Staatsbosbeheer maar ook bij andere (natuurbeherende) organisaties. De medewerkers geven ook aan dat er vergeleken met vijf jaar geleden meer vraag is naar zulke activiteiten. Opvallend was wel dat de medewerkers het vaakst aangaven dat er tegenwoordig meer vraag is naar overnachten in de natuur, terwijl dit uit de zinzoeker-enquête niet nadrukkelijk naar voren kwam.

Veel van de activiteiten die Staatsbosbeheer momenteel al organiseert zijn niet duidelijk spirituele of zingevende activiteiten; zo worden deze ook niet gepromoot. Wel is er in veel activiteiten een focus op *beleven* en *ontdekken*; deze termen komen dan ook regelmatig terug in de aankondigingen en beschrijvingen van zulke activiteiten door Staatsbosbeheer. De zinzoekers geven aan dat juist de activiteiten zonder een ‘zingevend sausje’ een zingevende werking hebben. Toch lijken de medewerkers bij Staatsbosbeheer geen problemen op te merken over het gebruik van de term zingeving. Ook geven ze aan dat het onderwerp, ook binnen de organisatie, steeds meer leeft. Velen zijn het er dan ook mee eens dat zingeving bij Staatsbosbeheer als organisatie past. Ook denkt het merendeel van de medewerkers dat het praktisch en financieel haalbaar kan zijn om (meer) zingevende activiteiten te organiseren. Dit toont aan dat zeker een deel van de medewerkers affiniteit met het onderwerp heeft, en dit graag terug laat komen in het dagelijkse werk. Wel denken de meesten er redelijk nuchter en kritisch over na; zo moet het niet te zweverig worden en moet er alleen verder in geïnvesteerd worden als er echt vraag naar is.

Ondanks dat verschillende onderzoeken aangeven dat het niet noodzakelijk de activiteiten die doelen op zingeving zijn die voor zingevende ervaringen kunnen zorgen, kunnen de activiteiten wel meer begrip voor en betrokkenheid bij de natuur creëren (Morse, 2011; Williams & Harvey, 2001; Zylstra, 2014a). Op den duur zal betrokkenheid bij de natuur tot (meer) zingevende ervaringen in de natuur kunnen leiden, aldus Zylstra (2014a).

6.2.2 Dilemma's

Het (vaker) organiseren van zingevende activiteiten zal bij Staatsbosbeheer tot verschillende dilemma's kunnen leiden, zoals kleinschaligheid tegenover het kostendekkend kunnen zijn. De respondenten van de zinzoeker-enquête geven aan dat ze graag aan kleinschalige activiteiten deelnemen (omdat onder andere rust en stilte een belangrijke rol spelen), maar dat ze hier niet te veel voor willen betalen. Voor Staatsbosbeheer is het bijna onmogelijk, om vanuit een economisch perspectief, kleinschalige én goedkope activiteiten te organiseren. *“Voor exclusiviteit mag best wat meer betaald worden”*, geeft een van de medewerkers van Staatsbosbeheer aan, maar er wordt verwacht dat hierdoor wel een grote groep potentieel geïnteresseerde zinzoekers zal afvallen.

Verder gaven enkele zinzoekers aan dat het georganiseerde aspect ze tegenstond, maar dat ze wel interesse hadden in een zingevende wandelroute of een zelfstandig te bezoeken bijzondere locatie. Enkele medewerkers droegen dit ook aan als optie. Een argument voor een zelfstandig te bezoeken locatie of route zou zijn dat de medewerkers druk bezet zijn en het opzetten en organiseren van

activiteiten natuurlijk tijd kost. Het creëren van bijvoorbeeld stiltegebieden voor mensen, zou Staatsbosbeheer vanuit financieel perspectief alleen geld kosten en niets (direct) opleveren. De meerwaarde voor het aanleggen van zelfstandig te bezoeken bijzondere plekken zou dan vooral zitten in het toegankelijker maken van en het vergroten van het draagvlak voor de natuur.

Ook bleek uit de zinzoeker-enquête dat er slechts een kleine groep geïnteresseerden is in de duidelijk spirituele of zingevende activiteiten (zoals deelname aan een retraite), maar dat er dus wel zeker een interesse is. Omdat dit niet direct het domein van Staatsbosbeheer is zouden deze activiteiten wellicht beter aan derden overgelaten kunnen worden. Wel zouden de terreinen van Staatsbosbeheer hierin een accommoderende rol kunnen spelen, om toch deze kleine groep geïnteresseerden tegemoet te komen, en hierin zou voor Staatsbosbeheer ook een verdienmodel gelegen kunnen zijn.

6.2.3 Samenwerking met anderen

Momenteel vindt er al op verschillende wijzen samenwerking plaats tussen Staatsbosbeheer en andere bedrijven en organisaties op het gebied van zingevende activiteiten. Uit de medewerker-enquête kwamen al enkele vormen van samenwerking naar voren van Staatsbosbeheer met gespecialiseerde bedrijven, in bijvoorbeeld meditatie. Wellicht zit hier (nog) meer potentie in. Er werden verschillende argumenten aangedragen (uit beide enquêtes) voor het niet zelf organiseren van zingevende activiteiten door Staatsbosbeheer. Er werd bijvoorbeeld gezegd dat er al teveel andere organisaties zijn die soortgelijke activiteiten organiseren, of dat het misschien wat amateuristisch overkomt als boswachters plotseling zingevende activiteiten zouden organiseren. De focus op het mede organiseren van zingevende activiteiten zou dan bijvoorbeeld een betere optie zijn. De boswachter kan dan het natuuraspect van de activiteit begeleiden, en een specialist kan dan het aspect van zingeving of spiritualiteit begeleiden (dit gebeurt al op verschillende locaties). Een andere optie zou zijn om te focussen op het beschikbaar stellen van de gebieden voor organisaties die activiteiten willen organiseren, eventueel tegen een vergoeding.

In dit onderzoek is de huidige samenwerking tussen Staatsbosbeheer en andere organisaties niet specifiek onderzocht, dus de kennis hier over is beperkt. Er wordt echter verwacht dat hier meer potentie in zit voor de toekomst; een onderzoek naar de reeds bestaande vormen van samenwerking zou hierbij meer inzicht kunnen geven.

6.3 Reflectie op methodologie

In deze paragraaf wordt kort teruggeblikt op de gebruikte methodologie in dit onderzoek. Hierbij worden onder andere de representativiteit van beide enquêtes en de verspreiding van de enquêtes toegelicht. Ten slotte wordt er gekeken in hoeverre de resultaten uit dit onderzoek vertaalbaar zijn voor andere natuurbeherende organisaties in Nederland.

6.3.1 Representativiteit

Dit onderzoek geeft een verkennend beeld van wat mensen van het onderwerp *zingeving in de natuur* vinden, en wat natuurbeherende organisaties hierin de praktijk mee zou kunnen. Het onderzoek geeft hiermee een eerste indruk over de mogelijkheden voor georganiseerde zingevende activiteiten in de natuur. Hierbij moet in acht genomen worden dat de resultaten van dit onderzoek alleen voor de specifiek benaderde groep representatief zijn.

Representativiteit zinzoeker-enquête

Het doel was om een beeld te schetsen van de doelgroep van mensen die eventueel geïnteresseerd zouden zijn in deelname aan georganiseerde zingevende activiteiten. In totaal hadden er 600 mensen gereageerd op de enquête; de resultaten van dit onderzoek zijn daarom representatief voor een grote groep natuurliefhebbers en/of spirituele geïnteresseerden. Ondanks het grote aantal respondenten is het onderzoek niet representatief voor de gehele Nederlandse bevolking. Wel laat het aantal respondenten zien dat het onderwerp blijkbaar leeft in de geselecteerde doelgroepen.

De doelgroep voor de zinzoeker-enquête was van te voren lastig in te schatten, maar uiteindelijk is de enquête gericht verspreid onder natuurliefhebbers, spiritueel geïnteresseerden en neutralere groepen (groepen die niet specifiek met spiritualiteit of natuur te maken hebben). De resultaten uit deze enquête tonen een grote interesse in beide zingeving en natuur. Dit geeft deels aan dat waarschijnlijk alleen de mensen die geïnteresseerd waren in het onderwerp de enquête hebben ingevuld. De manier van verspreiden, via Facebook, ondersteunt deze verwachting ook. Mensen werden namelijk niet persoonlijk benaderd met de vraag om de enquête in te vullen; de enquête werd enkel zichtbaar gemaakt op verschillende manieren waardoor men zelf de keus had om deel te nemen of niet. Vanuit mijn eigen omgeving heb ik ook van verschillende mensen de reactie gehad dat ze niet wilden deelnemen aan dit onderzoek, omdat ze geen interesse hadden in het onderwerp en daardoor bang waren de resultaten negatief te beïnvloeden. Mensen die niet geïnteresseerd zijn in het onderwerp, en/of geen toegang hebben tot internet zijn hierdoor hoogstwaarschijnlijk uitgesloten van het onderzoek.

Representativiteit medewerker-enquête

Het doel van de enquête voor de medewerkers was om een beeld te schetsen van ontwikkelingen en activiteiten rondom zingeving die momenteel spelen binnen Staatsbosbeheer. Er werd verwacht dat de groep medewerkers binnen Staatsbosbeheer die het meest met (vragen naar) zingeving te maken zou hebben de boswachters VPR (Voorlichting, PR en Recreatie) zou zijn. Dit is uiteindelijk ook de grootste groep die heeft gereageerd; in totaal zijn er 144 boswachters VPR in dienst bij Staatsbosbeheer en hiervan heeft 15% gereageerd op de enquête. Er wordt verwacht dat er een belangrijk deel van de (voor dit onderzoek relevante) medewerkers bereikt is met de enquête; verschillende boswachters van wie al bekend was dat ze bezig zijn met zingevende activiteiten (via de website, of via hun eigen Twitter of Facebook-pagina) hebben namelijk gereageerd. De resultaten uit de enquête van de medewerkers kunnen dus als redelijk representatief beschouwd worden voor de medewerkers die betrokken en/of geïnteresseerd zijn in het onderwerp.

De verwachting was ook hier dat men de enquête niet zou invullen als men geen of weinig affiniteit met het onderwerp heeft en hier geen ervaring mee zou hebben vanuit het werk. Deze verwachting lijkt grotendeels waar te zijn, aangezien ruim 80% van de deelnemende medewerkers aangaf ooit in aanraking te zijn geweest met zingeving tijdens het werk.

6.3.2 Enquête-technisch

Bij het ontwerpen van de enquêtes is goed nagedacht over de verschillende thema's en vragen die daarin aan de orde zouden moeten komen. Ook door verschillende keren feedback te ontvangen van meerdere personen is geprobeerd een zo goed mogelijke enquête op te zetten. Toch waren er enkele factoren die het onderzoek beïnvloed kunnen hebben.

Voor beide enquêtes geldt dat deze zo kort mogelijk zijn gemaakt, om de bereidheid tot invullen zo groot mogelijk te houden. De enquête voor de zinzoekers was iets langer dan die voor de medewerkers, omdat bij deze enquête ook de betekenis van het begrip zingeving verkend moest worden (wat bij de medewerker-enquête minder van belang was). Ongeveer 8% van de mensen die de zinzoeker-enquête is begonnen, heeft de enquête voortijdig afgebroken, bij de medewerker-enquête was dit 17%.

Verder gaven de respondenten in beide enquêtes aan dat sommige begrippen en vragen multi-interpretabel waren. Dit maakte de vragen daardoor soms lastig in te vullen. Aan de ene kant is geprobeerd de respondenten zo min mogelijk te sturen in het geven van een bepaald antwoord, maar aan de andere kant kunnen vaag gestelde vragen ten nadele zijn voor de interpretatie van de antwoorden. Zo werd er geen definitie gegeven van het begrip zingeving, wat als hinderlijk werd ervaren door sommige respondenten. Ook is er geen definitie van natuur gegeven, waardoor er wellicht geen eenduidig beeld is van hoe de respondenten het begrip natuur geïnterpreteerd hebben tijdens het invullen van de enquête.

Bij de zinzoeker-enquête gaf het noemen van Staatsbosbeheer aanleiding tot bepaalde opmerkingen bij de respondenten. Een van de respondenten merkte op dat ze bang was dat het onderzoek een 'verborgen agenda' had. Verder uitten sommigen zich negatief over de manieren van geld verdienen door Staatsbosbeheer, zoals met de jacht of met het organiseren van zingevende activiteiten. Ondanks deze – overigens spaarzame – reacties, heeft het specifiek vernoemen van Staatsbosbeheer als natuurbeherende organisatie wel voor duidelijkheid gezorgd tijdens het invullen van de enquête.

Ook had het gebruik van een likert schaal gevolgen voor de statistische analyse. Zo bestaat er nog altijd discussie over of er parametrische of non-parametrische toetsen gebruikt mogen worden voor een likert schaal. Voor de zekerheid zijn daarom in dit onderzoek alleen non-parametrische toetsen gebruikt (Field, 2009). Verder had de vraagstelling als gevolg dat sommige vragen lastig statistisch te analyseren waren, aangezien vrijwel alle antwoorden van nominale of ordinale aard waren. Dit maakte de keuze voor een statistische analyse beperkt (tot bijvoorbeeld de Chi-kwadraat toets of de Spearman correlatie toets).

6.3.3 Vertaalbaarheid resultaten voor andere organisaties

Waarschijnlijk komt de vraag naar zingevende activiteiten niet alleen voor bij Staatsbosbeheer, maar ook bij andere natuurbeherende organisaties. In dit onderzoek is Staatsbosbeheer als casestudy gekozen, omdat de aanleiding van dit onderzoek gedeeltelijk vanuit Staatsbosbeheer kwam. De resultaten van dit onderzoek zouden echter ook representatief en bruikbaar kunnen zijn voor andere natuurbeherende organisaties; de resultaten gelden namelijk niet alleen voor natuurgebieden van Staatsbosbeheer maar voor alle natuur in Nederland. Er is niet bekend in hoeverre bijvoorbeeld de Provinciale landschappen en Natuurmonumenten bezig zijn met het concept zingeving. Er wordt verwacht dat zij, net zoals Staatsbosbeheer, ook vragen zullen krijgen van externen over het accommoderen of faciliteren van zingevende activiteiten. Het zal afhangen van de kerndoelen binnen een organisatie of zingeving uiteindelijk aandacht zal krijgen. Toch wordt er verwacht dat het concept zingeving een plaats kan vinden binnen elke natuurbeherende organisatie; zeker nu de resultaten uit dit onderzoek aantonen dat het merendeel van de mensen toch vooral behoefte heeft aan laagdrempelige activiteiten die tot een zingevende ervaring kunnen leiden. Ook de voorwaarden die worden genoemd in dit onderzoek voor een zingevende activiteit of ervaring (zoals bijvoorbeeld rust en kleinschaligheid) kunnen breed toepasbaar zijn in de praktijk. Hierbij telt ook mee dat de resultaten uit dit onderzoek gedeeltelijk overeenkomen met de resultaten uit de Grote Natuur Enquête van Natuurmonumenten. Om met meer zekerheid te kunnen zeggen of het concept zingeving ook bij andere organisaties past zou verder onderzoek gedaan moeten worden; dit onderzoek zou hierbij als leidraad kunnen dienen.

7 Conclusie

Aan het begin van dit onderzoek werd de vraag *‘Wat voor rol speelt de Nederlandse natuur in de hedendaagse zoektocht naar zingeving, en hoe kan Staatsbosbeheer hierop inspelen?’* gesteld. Op basis van de verkregen resultaten uit de enquêtes en literatuurstudie kan het volgende worden geconcludeerd.

De Nederlandse natuur speelt een grote rol in de zoektocht naar zingeving. Al moet er misschien niet gesproken worden van een zoektocht; het *ervaren* van zingeving is misschien een betere verwoording. Zowel zingeving als natuur worden als een belangrijk deel van het leven geacht door de mensen die hebben deelgenomen aan dit onderzoek. De meeste mensen voelen zich vooral erg betrokken bij de natuur, ook degenen die aangeven zingeving niet zo belangrijk te vinden. Het merendeel geeft aan minstens dagelijks met (denken over) zingeving bezig te zijn. De grote respons op de zinzoeker-enquête geeft ook al aan dat het onderwerp blijkbaar leeft in bepaalde groepen. De natuur heeft vooral een zingevende werking doordat ze ontzag en verwondering oproept en de dagelijkse zorgen doet vergeten. Ook zijn rust, zich onderdeel voelen van iets groters en schoonheid belangrijke factoren in een zingevende natuurbeleving. Activiteiten die als zingevend worden ervaren zijn vooral de ‘gewone’ recreatieve activiteiten zoals wandelen, fietsen en natuurexcursies; er lijkt een vage grens te zijn tussen zingeving en recreatie. Zingevende activiteiten hoeven dus niet per se spiritueel of ‘zweverig’ te zijn. Wel moeten deze activiteiten bij voorkeur elementen van leren, ontdekken en verwonderen bevatten. Iets meer dan de helft van de respondenten heeft misschien of zeker interesse om deel te nemen aan georganiseerde zingevende activiteiten, wanneer deze door natuurbeherende organisaties worden georganiseerd. Deze moeten dan wel aan bepaalde voorwaarden voldoen, zoals kleinschaligheid en exclusiviteit. Ook zijn veel mensen best wel bereid wat te betalen voor de activiteiten, maar dan vooral voor de korte en laagdrempelige activiteiten. Er werden verschillende redenen aangedragen voor het niet willen deelnemen of betalen voor zingevende activiteiten in de natuur, waarbij vooral elementen als rust en kleinschaligheid terugkwamen. Ook geeft men soms aan principiële of morele bezwaren tegen georganiseerde zingeving te hebben.

Het onderwerp zingeving leeft ook bij Staatsbosbeheer; veel medewerkers geven aan ervaring en / of affiniteit met zingeving te hebben. Zij zijn het er over het algemeen over eens dat het concept zingeving bij Staatsbosbeheer als organisatie past en dat er zeker mogelijkheden liggen voor het verder ontwikkelen van zingevende activiteiten. De boodschap was hier wel dat er vooral gebruikt gemaakt moet worden van de mogelijkheden die er al zijn; er moet niet teveel extra tijd in gaan zitten.

Voor natuurbeherende organisaties als Staatsbosbeheer is vooral een ondersteunende rol in het aanbod van zingevende activiteiten weggelegd. De organisatie biedt momenteel al verschillende activiteiten aan die als zingevend kunnen worden ervaren, of die elementen van zingeving bevatten zoals verwondering. Het zingevende aspect wordt hierbij lang niet altijd benadrukt; de (bijzondere) natuurbeleving speelt hier de hoofdrol. Er is slechts een kleine groep mensen geïnteresseerd in meer spirituele activiteiten, zoals meditatiedagen of natuurretraites. Het zou daarom niet verstandig zijn om een nieuw concept bij Staatsbosbeheer te introduceren, zoals de *zingevingsarrangementen* waar eerder over gesproken werd. Er is duidelijk animo voor zingevende activiteiten, maar dan moet de zingeving niet te geforceerd benadrukt worden; ze moet als een natuurlijk proces worden ervaren. Ook hier geldt dus dat er vooral gebruik gemaakt moet worden van de mogelijkheden die er momenteel al zijn. Eventueel kunnen de mogelijkheden voor samenwerking met externe organisaties en facilitatie van activiteiten nog verder uitgezocht worden.

In dit rapport werd al eerder aangegeven dat er een link was tussen verbinding met de natuur, zingeving in de natuur, en milieubewust gedrag. Dit onderzoek toont aan dat veel mensen aangeven zingeving belangrijk te vinden én aangeven zich betrokken te voelen bij natuur. Dit indiceert dat het wellicht een goede tactiek is voor natuurbeherende organisaties om meer in te spelen op het zingevende aspect van natuur, om zo meer mensen betrokken te maken bij het beschermen van de aarde. Natuurbeherende organisaties zullen dus vooral de vraag naar zingeving tegemoet kunnen komen met het meest waardevolle wat zij te bieden hebben: de natuur.

8 Aanbevelingen

Tot slot worden hier aanbevelingen voor verder onderzoek gedaan en de praktische mogelijkheden voor Staatsbosbeheer toegelicht. Overigens zijn de resultaten ook voor andere natuurbeherende organisaties relevant.

Staatsbosbeheer en andere natuurbeherende organisaties

De resultaten van dit onderzoek tonen aan dat er vanuit de onderzoekspopulatie in ieder geval een interesse in zingeving en een vraag naar zingevende activiteiten is. Het blijkt dat verschillende activiteiten die momenteel al door Staatsbosbeheer georganiseerd worden als zingend worden ervaren. Gebaseerd op de resultaten uit dit onderzoek wordt daarom geadviseerd aan Staatsbosbeheer om door te gaan met het aanbieden van activiteiten zoals dit nu al gebeurt (en dan met name de nacht- en stilteactiviteiten). Waar er een duidelijke vraag komt naar meer spiritueel gerichte zingevende activiteiten kunnen er mogelijkheden voor samenwerking met gespecialiseerde bedrijven of organisaties bekeken worden. Het zal niet de taak van Staatsbosbeheer zijn om een actieve rol aan te nemen in het organiseren van (nieuwe) zingevende activiteiten, in verband met bijvoorbeeld beperkte tijd van het personeel. Maar de organisatie kan wel open staan voor mogelijkheden tot samenwerking met externe bedrijven, facilitatie van activiteiten en het beschikbaar stellen van natuurgebieden (tegen een vergoeding). Wanneer er toch zelf activiteiten georganiseerd worden, zou het raadzaam zijn hierbij gebruik te maken van de talenten en interesses van de huidige medewerkers op het gebied van zingeving. Verschillende medewerkers gaven in de enquête aan hiervoor open te staan; wanneer de medewerkers zelf al geïnteresseerd zijn in het onderwerp is de kans het grootst dat een zingevende activiteit als oprecht wordt ervaren.

Verder wordt Staatsbosbeheer geadviseerd om bij bestaande en eventuele nieuwe activiteiten niet te veel te focussen op het concept zingeving, maar juist elementen hiervan te benoemen zoals *verwonderen* of *verbinden*. Op deze manier wordt er niet een verwachting gecreëerd dat de activiteit per definitie gaat zorgen voor het ervaren van zin in het leven, maar krijgt het een meer ongedwongen karakter.

Wellicht zou Staatsbosbeheer niet hoeven focussen op de activiteiten zelf, maar meer op de voorwaarden en elementen die het ervaren van zingeving kunnen stimuleren. Hierbij zou de organisatie zich bijvoorbeeld (meer) kunnen richten op zelfstandig begaanbare plekken, zoals struingebieden of blote voeten paden. Mogelijk is het een idee om bepaalde plekken in het richten als stiltegebieden voor meditatie, of om plekken aan te stellen in natuurgebieden waar men 's nachts echt de duisternis kan beleven.

Verder onderzoek

Dit onderzoek geeft een redelijk beeld van waar er kansen en mogelijkheden liggen voor natuurbeherende organisaties op het gebied van zingeving. Toch zou er meer onderzoek gedaan kunnen worden naar de specifieke kansen in de markt van zingeving, om te bepalen waar er mogelijkheden zijn voor samenwerkingen tussen natuurbeheerders en aanbieders van spirituele activiteiten. Vanuit wetenschappelijk oogpunt zou het interessant zijn om verder onderzoek te doen naar zingeving en bijvoorbeeld de relatie hiervan met recreatie, of milieubewust gedrag. Ook zou het interessant zijn om te kijken naar het concept zingeving los van natuur; als de natuur niet als zingend wordt ervaren wat dan wel?

9 Referentielijst

- Achterberg, W. (1992). Humanisme zonder arrogantie: modern humanisme en ecocentrisme. Inaugurale rede. Wageningen: Universiteit Wageningen.
- Alexa (2014). Top sites in the Netherlands. Geraadpleegd op 12 november 2014, van <http://www.alexa.com/topsites/countries/NL>
- Alma, H. A. (2008). Self-development as a spiritual process: The role of empathy and imagination in finding spiritual orientation. *Pastoral Psychology*, 57(1-2), 59-63.
- Araujo, L. (2007). Markets, market-making and marketing. *Marketing Theory*, 7(3), 211-226.
- Ashley, P. (2007). Toward an understanding and definition of wilderness spirituality. *Australian Geographer*, 38(1), 53-69.
- Atchley, R. C. (1997). Everyday mysticism: Spiritual development in later adulthood. *Journal of Adult Development*, 4(2), 123-134.
- Aupers, S. & Houtman, D. (2006). Beyond the spiritual supermarket: The social and public significance of new age spirituality. *Journal of Contemporary Religion*, 21(2), 201-222.
- Aupers, S., Houtman, D. & Tak, I. (2003). 'Gewoon worden wie je bent': Over authenticiteit en anti-institutionalisme. *Sociologische gids*, 50(2), 203-222.
- Baarda, D., De Goede, M. & Teunissen, J. (2005). Basisboek kwalitatief onderzoek. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek. Groningen: Wolters Noordhoff.
- Balmford, A. & Cowling, R. M. (2006). Fusion or failure? The future of conservation biology. *Conservation Biology*, 20(3), 692-695.
- Baltar, F. & Brunet, I. (2012). Social research 2.0: Virtual snowball sampling method using Facebook. *Internet Research*, 22(1), 57-74.
- Becker, J., De Hart, J. & Arnts, L. (2006). Godsdienstige veranderingen in Nederland: Verschuivingen in de binding met de kerken en de christelijke traditie. Werkdocument 128. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Becker, J. W., De Hart, J. & Mens, J. (1997). Secularisatie en alternatieve zingeving in Nederland. *Sociale en culturele studies*, 24. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Berghuijs, J. (2008). Spiritueel ondernemen: Een onderzoek naar de commercialisering van spiritualiteit in populaire tijdschriften. *Nederlandsch Theologisch tijdschrift*, 62(3), 225-240.
- Bernts, A. P. J., Dekker, G. & De Hart, J. (2007). God in Nederland, 1996-2006. Utrecht: Ten Have.
- Besecke, K. (2001). Speaking of meaning in modernity: Reflexive spirituality as a cultural resource. *Sociology of Religion*, 62(3), 365-381.
- Bhutta, C. B. (2012). Not by the book: Facebook as a sampling frame. *Sociological Methods & Research*, 41(1), 57-88.
- Boeve, L. (1996). De godsdienst van de markt: Religie in de postmoderne cultuur. *Wereld en Zending: Tijdschrift voor Missiologie*, 25(1), 38-47.
- Bouckaert, L. (2007). Spirituality in economics, 11-25. In: Bouckaert, L. & Zsolnai, L., *Spirituality as a public good*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant. Geraadpleegd op Google books.
- Bratman, G. N., Hamilton, J. P. & Daily, G. C. (2012). The impacts of nature experience on human cognitive function and mental health. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1249(1), 118-136.
- Broek, M. C. (2008). Lopend op een zandpad...: over de zinbevorderende werking van de natuur en hoe die in te zetten in de praktijk van de humanistische geestelijke begeleiding [student MSc thesis]. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek.
- Buijs, A. (2009). Public natures: Social representations of nature and local practices [PhD dissertatie]. Wageningen: Wageningen Universiteit.
- Burrell, M. J. (1999). Personal meaning, drug use, and addiction: An evolutionary constructivist perspective. *Journal of Constructivist Psychology*, 12(1), 41-63.
- CBS (2009). Religie aan het begin van de 21e eeuw. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS (2014). Centraal Bureau voor de Statistiek: Statline. Geraadpleegd op 17-11-2014, van <http://statline.cbs.nl/statweb/>

CBS, PBL & Wageningen Universiteit (2014). Compendium voor de leefomgeving: Ledenaantal particuliere natuur- en milieuorganisaties 1989 – 2013. Geraadpleegd op 16 december 2014, van <http://www.compendiumvoordeleefomgeving.nl/indicatoren/nl1281-Ledenaantal-particuliere-natuur--en-milieu-organisaties.html?i=19-21>

Chenoweth, R. E. & Gobster, P. H. (1990). The nature and ecology of aesthetic experiences in the landscape. *Landscape Journal*, 9(1), 1-8.

Crescioni, A. W. & Baumeister, R. F. (2013). The four needs for meaning, the value gap, and how (and whether) society can fill the void. In: Hicks, J. A. & Routledge, C. (eds.). *The experience of meaning in life: Classical perspectives, emerging themes, and controversies* (3-15). Dordrecht: Springer.

Davis, J. (1998). The transpersonal dimensions of ecopsychology: Nature, nonduality, and spiritual practice. *The Humanistic Psychologist*, 26(1-3), 69-100.

Dawson, L. L. (1998). Anti-modernism, modernism, and postmodernism: Struggling with the cultural significance of new religious movements. *Sociology of Religion*, 59(2), 131-156.

De Hart, J. (2013). *Zwevende gelovigen. Oude religie en nieuwe spiritualiteit*. Den Haag: Sociaal & Cultureel Planbureau.

De Hart, J. (2014). *Geloven binnen en buiten verband*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

De Pater, C. (2006). *Hart voor het bos: De diepere drijfveren van bosbeheerders beschreven als dynamisch spiritueel proces* [student MSc thesis]. Nijmegen: Radboud Universiteit.

De Pater, C., Scherer-Rath, M. & Mertens, F. (2008). Forest managers' spiritual concerns. *Journal of Empirical Theology*, 21(2008), 109-132.

Debats, D. L. (1996). Meaning in life: Clinical relevance and predictive power. *British Journal of Clinical Psychology*, 35(4), 503-516.

Debats, D. L., Van der Lubbe, P. M. & Wezeman, F. R. (1993). On the psychometric properties of the Life Regard Index (LRI): A measure of meaningful life: An evaluation in three independent samples based on the Dutch version. *Personality and individual differences*, 14(2), 337-345.

Dekker, G. (2004, 18 maart). Ego-religie verdringt godsdienst. *Trouw, de Verdieping / PODIUM*, 14.

Dutcher, D. D., Finley, J. C., Luloff, A. & Johnson, J. B. (2007). Connectivity with nature as a measure of environmental values. *Environment and Behavior*, 39(4), 474-493.

Eurostat (2014). Internet use and activities. Geraadpleegd op 12 november 2014, van <http://ec.europa.eu/eurostat>

Field, A. P. (2009). *Discovering statistics using SPSS: and sex and drugs and rock 'n' roll* (derde editie). Verenigd Koninkrijk, Londen: Sage publications.

Frankl, V. E. (1962). *Man's Search for Meaning: An Introduction to Logotherapy*. Versie 2006. Verenigde Staten, Boston: Beacon Press.

Frantz, C., Mayer, F. S., Norton, C. & Rock, M. (2005). There is no "I" in nature: The influence of self-awareness on connectedness to nature. *Journal of Environmental Psychology*, 25(4), 427-436.

Fredrickson, L. M. & Anderson, D. H. (1999). A qualitative exploration of the wilderness experience as a source of spiritual inspiration. *Journal of Environmental Psychology*, 19(1), 21-39.

Fresco, L. O. (1998, 21 december). *Schaduwdenkers & lichtzoekers*. *NRC Handelsblad*, 21.

Gude, R. (2014, 29 maart). Dan maak je maar zin: Denker des vaderlands René Gude wil dat we weer aan zingeving gaan doen. *Trouw, Letter & Geest*, 5-8.

Hardré, P. L., Crowson, H. M. & Xie, K. (2012). Examining contexts-of-use for web-based and paper-based questionnaires. *Educational and Psychological Measurement*, 72(6), 1015-1038.

Havik, G. (2011). *Spiritual experiences in Dutch natural environments: A matter of perspective* [student MSc thesis]. Wageningen: Wageningen Universiteit.

- Hayslett, M. M. & Wildemuth, B. M. (2005). Pixels or pencils? The relative effectiveness of Web-based versus paper surveys. *Library & Information Science Research*, 26(1), 73-93.
- Hedlund-de Witt, A. (2013). Worldviews and the transformation to sustainable societies: An exploration of the cultural and psychological dimensions of our global environmental challenges [PhD Dissertatie]. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.
- Heintzman, P. (2009). Nature-based recreation and spirituality: A complex relationship. *Leisure Sciences*, 32(1), 72-89.
- Heintzman, P. & Mannell, R. C. (2003). Spiritual functions of leisure and spiritual well-being: Coping with time pressure. *Leisure sciences*, 25(2-3), 207-230.
- Henkens, R., Broekmeyer, M., Schotman, A., Goossen, C. & Pouwels, R. (2012). Recreatie en natuur: Kennis over effecten, kwetsbaarheid, handelingsperspectieven en monitoring van recreatie in Natura 2000-gebieden. Alterra rapport 2334.
- Hicks, J. A. & Routledge, C. (2013). Introduction. In: The experience of meaning in life: Classical perspectives, emerging themes, and controversies, ix-xii. Dordrecht: Springer.
- Hogeschool voor Geesteswetenschappen Utrecht (2014). Zingeving & spiritualiteit. Geraadpleegd op 2 april 2014, van <http://www.hgu.nl/opleiding/zingeving-en-spiritualiteit/>
- Hoogstra-Klein, M. A. (2013). How do forest markets work? Exploring a practice perspective. In: Arts, B. *et al.* (eds). *Forest and Nature Governance: A practice based approach*, 151-167. Dordrecht: Springer.
- Horlings, L. G., Remmers, G. G. A. & Fiers, M. (2009). Bezieling: de X-factor in Gebiedsontwikkeling. Tilburg: Telos.
- Houtman, D. (2008). God in Nederland 1996-2006. *Religie & samenleving*, 3(1), 17-35.
- Houtman, D., Aupers, S. & Heelas, P. (2009). Christian religiosity and new age spirituality: A cross-cultural comparison. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 48(1), 169-179.
- Inglehart, R. F. (2008). Changing values among Western publics from 1970 to 2006. *West European Politics*, 31(1-2), 130-146.
- Johnson, B. (2002). On the spiritual benefits of wilderness. *International Journal of Wilderness*, 8(3), 28-32.
- Johnson, R.B. & Onwuegbuzie, A.J. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational researcher*, 33(7), 14-26.
- Kamer van Koophandel (2015). Handelsregister. Geraadpleegd op 7 januari 2015, van <http://www.kvk.nl/zoeken/handelsregister/>
- King, L. A., Hicks, J. A., Krull, J. L. & Del Gaiso, A. K. (2006). Positive affect and the experience of meaning in life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(1), 179.
- Klap - van Strien, E. K. (2005). Recente trends in opleiden en leren in arbeidsorganisaties met aandacht voor zingeving en bezieling. Open Universiteit Nederland / Ruud de Moor Centrum.
- Kloek, M. E. (2009). Spirituele ervaringen in Museumpark Orientalis [student MSc thesis]. Wageningen: Wageningen Universiteit.
- Kregting, J. & Bernts, T. (2003). Spiritualiteit in Nederland (Vol. 505). Nijmegen: KAKSI Onderzoek en advies over religie en samenleving.
- Leopold, A. (1933). The conservation ethic. *Journal of Forestry*, 31(6), 634-643.
- Marler, P. L. & Hadaway, C. K. (2002). "Being religious" or "Being spiritual" in America: A zero-sum proposition? *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41(2), 289-300.
- McDonald, M. G., Wearing, S. & Ponting, J. (2009). The nature of peak experience in wilderness. *The Humanistic Psychologist*, 37(4), 370-385.
- McKee, D. (2003). Spirituality and marketing. In: Giacalone, A. & Jurkiewicz, C. L. (2013). *Handbook of workplace spirituality and organizational performance*, New York: M. E. Sharpe Inc., 57-75. Geraadpleegd op Google books.
- Mittelstaedt, J. D. (2002). A framework for understanding the relationships between religions and markets. *Journal of Macromarketing*, 22(1), 6-18.
- Morgan, J. & Farsides, T. (2009). Measuring meaning in life. *Journal of Happiness Studies*, 10(2), 197-214.

- Morse, M. (2011). River experience: A phenomenological description of meaningful experiences on a wilderness river journey [PhD dissertatie]. Tasmanië, Hobart: University of Tasmania.
- Murthy, D. (2008). Digital ethnography an examination of the use of new technologies for social research. *Sociology*, 42(5), 837-855.
- Newport, F. (2010). In U.S., Increasing Number Have No Religious Identity, Gallup Online. Van: <http://www.gallup.com/poll/128276/Increasing-Number-No-Religious-Identity.aspx>
- Perkins, H. E. (2010). Measuring love and care for nature. *Journal of Environmental Psychology*, 30(4), 455-463.
- Phan, P. C. (2003). Multiple religious belonging: Opportunities and challenges for theology and church. *Theological Studies*, 64(3), 495-519.
- Rammelt, S. (2012). Expeditie zingeving [student MSc thesis]. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek.
- Ribberink, E. & Houtman, D. (2010). Te ongelovig om atheïst te zijn: Over de-privatisering van ongeloof. *Religie & samenleving*, 5(3), 209-226.
- Roof, W. C. (1998). Modernity, the religious, and the spiritual. *The annals of the American academy of political and social science*, 211-224.
- Ryff, C. D. & Singer, B. (1998). The contours of positive human health. *Psychological Inquiry*, 9(1), 1-28.
- Schlegel, R. J., Hicks, J. A., Arndt, J. & King, L. A. (2009). Thine own self: True self-concept accessibility and meaning in life. *Journal of personality and social psychology*, 96(2), 473.
- Schroeder, H. W. (1992, April). The spiritual aspect of nature: A perspective from depth psychology. In: *Proceedings of the 1991 Northeastern Recreation Research Symposium*, 25-30.
- Smith, L. (2007). A qualitative analysis of profound wildlife encounters [PhD dissertatie]. Australië, Melbourne: Monash University.
- Staatsbosbeheer (2014). Jaarstukken 2013 [jaarverslag]. Driebergen: Staatsbosbeheer.
- Staatsbosbeheer (2015). Over Staatsbosbeheer, visie en missie. Geraadpleegd op 19 januari 2015, van <http://www.staatsbosbeheer.nl/Over%20Staatsbosbeheer/Visie%20en%20missie.aspx>
- Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S. & Kaler, M. (2006). The meaning in life questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of Counseling Psychology*, 53(1), 80.
- Stoeten, C. (2011). Welbevinden, zingeving, spiritualiteit, levensbeschouwing, en religie in de verslavingszorg [student MSc thesis]. Enschede: Universiteit Twente.
- Swan, J. A. (2010). Transpersonal psychology and the ecological conscience. *Journal of Transpersonal Psychology*, 42(1), 2.
- Talbot, J. F. & Kaplan, S. (1986). Perspectives on wilderness: Re-examining the value of extended wilderness experiences. *Journal of environmental psychology*, 6(3), 177-188.
- Taylor, B. (2001a). Earth and nature-based spirituality (part I): From deep ecology to radical environmentalism. *Religion*, 31(2), 175-193.
- Taylor, B. (2001b). Earth and nature-based spirituality (Part II): From earth first! and bioregionalism to scientific paganism and the new age. *Religion*, 31(3), 225-245.
- Ter Borg, M. (1994, 5 november). De democratisering van de zingeving. *Trouw, Letter & Geest*, 17.
- Ter Borg, M. (2008). Non-institutional religion in modern society. *Implicit Religion*, 11(2), 127-141.
- Tieleman, R. (z.d.). Humanistisch verbond: Ontzuiling. Geraadpleegd op 20 januari 2015, van <http://www.humanistischecanon.nl/ontzuiling>
- Touwen, L. J., De Jong, J. & Griffins, R. T. (2009b). Economische Theorie. Hoofdstuk 2 : Vraag en aanbod. Geraadpleegd op 24 april 2014, van <http://www.let.leidenuniv.nl/history/RES/Eco/hoofdstuk02/evhw02.html>
- Touwen, L. J., De Jong, J. & Griffiths, R. T. (2009a). Economische Theorie. Hoofdstuk 1 : Basisbegrippen. Geraadpleegd op 24 april 2014, van <http://www.let.leidenuniv.nl/history/RES/Eco/hoofdstuk01/evhw01.html>
- Vachon, M. L. (2008, August). Meaning, spirituality, and wellness in cancer survivors. In: *Seminars in Oncology Nursing*, 24(3), 218-225.
- Van Beek, M. (2015, 16 januari). Onderzoek religie & spiritualiteit: We zoeken naar eigen antwoorden op onze vragen. *Trouw*, 8-9.

- Van Bommel, S., Aarts, M. & Turnhout, E. (2006). Over betrokkenheid van burgers en hun perspectieven op natuur. Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu. WOT-rapport, 21. Wageningen.
- Van Dale (2015). van Dale Online Woordenboek. Geraadpleegd op 19 januari 2015, van <http://www.vandale.nl/opzoeken>
- Van den Born, R. J., Lenders, R. H., Groot, W. T. D. & Huijsman, E. (2001). The new biophilia: an exploration of visions of nature in Western countries. *Environmental Conservation*, 28(01), 65-75.
- Van der Waal, M., Hovinga, D., Wals, A. & Van Koppen, C. (2012). Toen ik er meer over ging weten werd het leuk: onderzoek naar de meerwaarde van het educatieve natuurbelevingsprogramma 'NatuurWijs' in vergelijking met regulier natuuronderwijs. Wageningen: Wageningen Universiteit.
- Van Harskamp, A. (2000). Het nieuw-religieuze verlangen. Kampen: Kok.
- Van Trigt, A.A. (2002). Hogere sferen: Belevingsonderzoek naar spirituele waarde van bomen en bos [student MSc thesis]. Wageningen: Wageningen Universiteit.
- Van Trigt, A.A., Van Koppen, C. & Schanz, H. (2003). Spirituele waarden van natuur. Een analyse van de ervaring van spiritualiteit in relatie tot bomen en bos. *Landschap*, 20(3), 155-163.
- White, L. (1967). The historical roots of our ecologic crisis. *Science*, 155(3767), 1203-1207.
- Williams, K. & Harvey, D. (2001). Transcendent experience in forest environments. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 249-260.
- Wong, P. T. (1997). Meaning-centered counseling: A cognitive-behavioral approach to logotherapy. *International Forum for Logotherapy*, 20, 85-94.
- York, M. (2001). New Age commodification and appropriation of spirituality. *Journal of Contemporary Religion*, 16(3), 361-372.
- Zelenski, J. M. & Nisbet, E. K. (2014). Happiness and feeling connected: The distinct role of nature relatedness. *Environment and Behavior*, 46(1), 3-23.
- Zinnbauer, B. J., Pargament, K. I., Cole, B., Rye, M. S., Butter, E. M., Belavich, T. G. & Kadar, J. L. (1997). Religion and spirituality: Unfuzzifying the fuzzy. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 549-564.
- Zondag, H. J. (2013). Expressive individualism and religion in the Netherlands. *Social Compass*, 60(1), 41-58.
- Zylstra, M. J. (2014a). Exploring meaningful nature experience, connectedness with nature and the revitalization of transformative education for sustainability [PhD dissertatie]. Zuid Afrika, Stellenbosch: Stellenbosch University.
- Zylstra, M. J., Knight, A. T., Esler, K. J., & Le Grange, L. (2014b). Connectedness as a core conservation concern: An interdisciplinary review of theory and a call for practice. *Springer Science Reviews*, 2(1-2), 119-143.

10 Bijlagen

Bijlage A Voorbeeldberichten verspreiding enquête voor de zinzoekers op social media	87
Bijlage B Verspreiding enquête voor de zinzoekers	89
Bijlage C Enquête voor de zinzoekers	91
Bijlage D Resultaten van de enquête voor de zinzoekers	99
Bijlage E Enquête voor de medewerkers van Staatsbosbeheer	119
Bijlage F Resultaten van de enquête voor de medewerkers Staatsbosbeheer	123

Bijlage A

Voorbeeldberichten verspreiding enquête voor de zinzzoekers op social media

Voorbeeld van bericht wat door Staatsbosbeheer op Facebook werd geplaatst.

Voorbeeld van bericht wat door VVV Breda op Twitter werd geplaatst.

Bijlage B

Verspreiding enquête voor de zinzoekers

Datum	Verspreid via	Naam	Groepsgrootte / Aantal volgers	Korte uitleg
do 3 juli	<i>Enquête online</i>			
	Facebook	Eigen pagina	321	Persoonlijke Facebook pagina
		Hands on Dreams platform	125	Initiatief van Wageningse studenten, platform voor inspiratie en dromen.
		Wageningen student plaza	11 701	Groep voor en door studenten in Wageningen waarop alles geadverteerd wordt wat van toepassing kan zijn voor studenten.
		Droevendaal	1 618	Groep voor bewoners van Droevendaal, studentenhuysvesting van woonstichting Idealis in Wageningen
di 8 juli	Facebook	Eigentijdse Jongeren (groep)	161	Groep voor spirituele jongeren van 18 tot en met 39 die verbinding met zichzelf en de wereld zoeken.
	Website	De Amelander	n.v.t.	Nieuwssite voor Ameland
	Website	NRIT media	n.v.t.	Website van Nederlands Research Instituut voor Recreatie en Toerisme
wo 9 juli	Facebook	Spiritueel netwerk Nederland	9 997	Groep waar spiritueel geïnteresseerden ervaringen, activiteiten en wijsheden delen
	Facebook	Spirituele ondernemers	2 927	Groep waar spirituele ondernemers adverteren met activiteiten en bedrijven
do 10 juli	Facebook	Mieke Ansems	216	Persoonlijke pagina, Mieke is werkzaam bij NatuurCollege en Menzis
vr 11 juli	Facebook	Anne Leeftang	388	Persoonlijke pagina, Anne is o.a. werkzaam bij NatuurCollege en Fête la Nature
	Facebook	NatuurCollege	354	Officiële pagina van NatuurCollege
zo 13 juli	Facebook	Staatsbosbeheer	41 054	Officiële pagina van Staatsbosbeheer
wo 16 juli	Facebook	Tom van de Beek	Onbekend	Persoonlijke pagina, Tom is 'ecopreneur' en o.a. werkzaam bij NatuurCollege
do 17 juli	Facebook	Annick Hedlundt-de Wit	Onbekend	Persoonlijke pagina, Annick is o.a. werkzaam bij NatuurCollege en TU Delft
vr 18 juli	Facebook	Froukje Janssen	1 693	Persoonlijke pagina, Froukje is o.a. werkzaam bij NatuurCollege
	Twitter	VVV Breda	2396	Twitter pagina van het toeristenbureau van Breda
vr 22 juli	Twitter	Koorddanser	3 557	Twitter pagina van de grootste spirituele agenda van Nederland
	Facebook	Koorddanser	1 097	Officiële pagina van de grootste spirituele agenda van Nederland
ma 25 juli	<i>Enquête gesloten</i>			

Uitleg: In deze tabel is een overzicht weergegeven van wanneer en door wie de zinzoeker-enquête verspreid is (voor zover bekend). In de kolom *Datum* staat wanneer de enquête op het betreffende medium is geplaatst; ook in de tijd na plaatsing is de enquête toegankelijk gebleven vanaf deze plek. In de kolom *Verspreid via* staat via welk medium de enquête is gedeeld of geplaatst. In de kolom *Naam* staat de naam of titel van het betreffende medium vermeld. In de kolom *Groepsgrootte / Aantal volgers* staat het (in theorie) aantal bereikte personen per medium (peildatum: 14 november 2014). Het aantal bereikte personen verschilt per soort pagina op Facebook. Zo is de groepsgrootte op iemands persoonlijke pagina het aantal 'vrienden' van een bepaalde persoon; zonder toestemming van de eigenaar van de pagina kan iemand anders deze niet zomaar volgen. In een groep op Facebook moet je meestal om toestemming vragen om lid te worden bij de beheerder. Dan zijn er ook nog de officiële pagina's van bedrijven en organisaties, waarbij geïnteresseerde personen deze pagina's kunnen 'liken' en daarmee de pagina volgen, zonder toestemming van de beheerder. Ook op Twitter wordt er met het principe van volgen gewerkt.

Bijlage C

Enquête voor de zinzoekers

Wat geeft uw leven zin?

Zingeving in de Nederlandse natuur

Pagina 1: Introductie

Beste lezer,

Vragen naar zin en betekenis spelen bij veel mensen. Maar wat is zingeving? Wat is het dat uw leven betekenis geeft? En waar vind je zingeving? Het lijkt alsof steeds meer mensen de natuur opzoeken voor 'zingevende activiteiten', van yogasessies en rituelen in de natuur, tot stiltewandelingen en survivaltochten.

Ik ben Lieke Verhoeven, masterstudent Bos en Natuurbeheer aan Wageningen Universiteit. Ik ben momenteel bezig met mijn afstudeeronderzoek naar 'Zingeving in de Nederlandse natuur', en ik vraag 10 minuten van uw tijd om mij te helpen!

Het doel van mijn onderzoek is inzicht te krijgen in het begrip zingeving, in de relatie van zingeving met natuur, en uw ideeën hierover. Ook ben ik benieuwd of natuurbeherende organisaties, zoals Staatsbosbeheer, kunnen inspelen op de vraag naar zingeving met bijvoorbeeld het organiseren en faciliteren van zingevende activiteiten.

Met behulp van deze enquête probeer ik een beeld te krijgen van de wensen van mogelijke 'zinzoekers'. De enquête bestaat uit 31 vragen, en de resultaten worden natuurlijk anoniem behandeld.

Als u vragen of opmerkingen heeft kunt u deze aan het eind van de enquête achterlaten, of u kunt een mail sturen naar lieke.verhoeven@wur.nl.

Alvast ontzettend bedankt!

Lieke Verhoeven

Pagina 2: Zingeving

Zingeving is een breed begrip, dat ieder mens op zijn of haar eigen manier interpreteert. Andere veelgebruikte en gerelateerde termen zijn bijvoorbeeld bezieling, zinbevordering, zinvinding, bezinning, zin-ervaring, lichtzoeken, betekenis, levensvragen etc. De eigenschappen lijken min of meer hetzelfde te zijn.

Vraag 1

Wat is zingeving voor u? Kies de belangrijkste elementen, die voor u het meest verbonden zijn met zingeving. *

Kies minimaal 3 en maximaal 5 elementen

☐ Zien van samenhang in het leven	☐ Zelf-overstijgen	☐ Heroriëntatie
☐ Zelf acceptatie	☐ Inspiratie	☐ Bewustzijn
☐ Verbondenheid met sociale omgeving	☐ Leven volgens een bestaande moraal	☐ Eerlijkheid
☐ Zelfontwikkeling	☐ Authenticiteit	☐ Verwondering
☐ Ervaren van een hogere (goddelijke) macht	☐ Spiritualiteit	☐ Ervaren van eenheid
☐ Vervulling van immateriële waarden	☐ Erkenning van anderen	☐ Reflectie
☐ Verantwoordelijkheid	☐ Bezig zijn met een (levens)doel	☐ Vrijheid
☐ Bereiken van doelen	☐ Begrijpen van gebeurtenissen	☐ In het moment zijn
☐ Vrij zijn van behoeften	☐ Verbondenheid met natuur	☐ Accepteren van gebeurtenissen
☐ Nieuwsgierigheid naar het onbekende	☐ Zelfwaarde	☐ Intimiteit

Vraag 2

Heeft u, in aanvulling op vraag 1, zelf nog aanvullende beschrijvingen voor het begrip zingeving?

Vraag 3

Hoe belangrijk acht u zingeving (of zingevingsvragen) in uw leven? *

onbelangrijk	enigszins belangrijk	redelijk belangrijk	belangrijk	zeer belangrijk	weet ik niet
-	☐	☐	☐	☐	☐

Vraag 4

Hoe vaak houdt u zich bezig met (denken over) zingeving in uw leven? *

nooit	maandelijks	wekelijks	dagelijks	altijd	weet ik niet
-	☐	☐	☐	☐	☐

Pagina 3: Rol van natuur in zingeving

Vraag 5

Hoe betrokken voelt u zich bij de natuur? *

totaal niet betrokken	niet betrokken	redelijk betrokken	betrokken	heel erg betrokken	weet ik niet
-	☐	☐	☐	☐	☐

Vraag 6

Hoe belangrijk acht u de rol van natuur in zingeving? *

onbelangrijk	enigszins belangrijk	redelijk belangrijk	belangrijk	zeer belangrijk	weet ik niet
-	☐	☐	☐	☐	☐

Vraag 7**Welke aspecten van natuurbeleving hebben, voor u, een zingevende rol (in de natuur)? ***

Er zijn meerdere antwoorden mogelijk

☐ Plezier beleven in natuur	☐ Voelen van zorgplicht voor de natuur
☐ Natuur is belangrijk voor mijn welzijn	☐ Spirituele verbondenheid met natuur
☐ Gevoel van eenheid met de natuur	☐ Gevoel van ontzag en verwondering voor natuur
☐ Gevoel van 'thuis' zijn in de natuur	☐ Verlangen naar zoveel mogelijk natuur om me heen
☐ Gevoel van liefde voor de natuur	☐ Leren van de natuur
☐ Emotionele verbinding met natuur	☐ Geen van bovenstaande aspecten
☐ Vergeten van je dagelijkse zorgen in natuur	
☐ Anders, namelijk	

Vraag 8**In hoeverre bent u het eens met onderstaande uitspraken? ***

	helemaal mee oneens	mee oneens	niet eens / niet oneens	mee eens	helemaal mee eens	weet ik niet
Natuur heeft een grote invloed op mijn gemoedstoestand	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het bezoeken van een stadspark is voor mij even zingend als een bezoek aan een natuurgebied buiten de stad	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Natuur beleven met al mijn zintuigen is voor mij zingend	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De Nederlandse natuur is voor mij niet 'natuurlijk' genoeg om als zingend te beschouwen, daarvoor wil ik naar het buitenland	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Natuur is voor mij pas zingend als ik informatie heb over een gebied	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tuinieren is voor mij ook een manier van zinging	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Pagina 4: Zingevende activiteiten

Vraag 9

Welke activiteiten in de natuur zouden voor u zingend kunnen zijn?

Er zijn meerdere antwoorden mogelijk

☐ Wandelen met de hond	☐ Bloten voeten pad lopen	☐ Bushcraft
☐ Fietsen	☐ Natuur excursies	☐ (Wild)kamperen
☐ Picknicken	☐ Vrijwilligerswerk doen	☐ Zintuigentocht
☐ Paardrijden	☐ Mediteren	☐ Zien hoe kinderen in de natuur spelen en ontdekken
☐ Nachtwandeling	☐ Vogels spotten	☐ Natuurretraites
☐ Yoga	☐ Muziek luisteren	☐ Stiltewandeling
☐ Sporten	☐ Wandelen	☐ Uitvoeren van rituelen in de natuur
☐ Lezen	☐ Survival activiteiten	☐ Duisternis wandeling
☐ Struinen	☐ Varen	☐ Bidden
☐ Schilderen of tekenen	☐ Mindfulness	☐ Gesprekken voeren

Vraag 10

Heeft u, in aanvulling op vraag 9, nog andere activiteiten in de natuur die u als zingend beschouwd?

Vraag 11

In hoeverre bent u het eens met onderstaande uitspraken? *

	helemaal mee oneens	mee oneens	niet eens / niet oneens	mee eens	helemaal mee eens	weet ik niet
Recreatie in de natuur (fietsen, wandelen etc.) is voor mij zingend	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Zingeving is iets persoonlijks, waar ik liever alleen mee bezig ben dan in een groep	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het is niet aan natuur beherende organisaties om zingevende activiteiten te organiseren	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het actief betrekken van natuur in mijn leven is voor mij zingend	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Informatie over spiritualiteit (uit bijvoorbeeld tijdschriften als 'Happinez') inspireert mij om zingevende activiteiten te ondernemen	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Pagina 5: Georganiseerde zingevende activiteiten

Vraag 12

Heeft u wel eens deelgenomen aan een georganiseerde zingevende activiteit in de natuur, en hoe heeft u dit ervaren? *

- ☐ Ja, het was een positieve ervaring
- ☐ Ja, het was een matige ervaring
- ☐ Ja, het was een negatieve ervaring
- ☐ Nee, nooit aan een georganiseerde zingevende activiteit deelgenomen (ga door naar vraag 14)
- ☐ Anders, namelijk

Vraag 13

Indien 'ja' geantwoord bij vraag 12:

Aan wat voor georganiseerde zingevende activiteit(en) in de natuur heeft u deelgenomen, waar vond(en) deze plaats, door wie was het georganiseerd, en indien van toepassing hoeveel heeft u hiervoor betaald?

Soort activiteit?	
Plaats?	
Organisator?	
Kosten?	

Vraag 14

Zou u geïnteresseerd zijn om deel te nemen aan zingevende activiteiten wanneer natuur beherende organisaties, zoals Staatsbosbeheer, deze zou organiseren of faciliteren? *

- ☐ Ja
- ☐ Nee (ga door naar vraag 16)
- ☐ Misschien (ga door naar vraag 15 en 16)

Vraag 15

Indien 'ja' of 'misschien' geantwoord bij vraag 14:

Aan wat voor zingevende activiteiten zou u dan graag willen deelnemen, wanneer deze georganiseerd worden door natuur beherende organisaties?

Vraag 16

Indien 'nee' of 'misschien' geantwoord bij vraag 14:

Wat is voor u de reden dat u niet zou willen deelnemen aan zingevende activiteiten, wanneer natuur beherende organisaties deze zouden organiseren?

Vraag 17

Zou u bereid zijn om te betalen voor zingevende activiteiten als natuur beherende organisaties, zoals Staatsbosbeheer, deze zouden organiseren? *

- ☐ Ja
- ☐ Nee (ga door naar vraag 19)
- ☐ Misschien (ga door naar vraag 18 en 19)

Vraag 18

Indien u 'ja' of 'misschien' heeft geantwoord bij vraag 17:

Hoeveel zou u dan bijvoorbeeld willen betalen voor de volgende zingevende (groeps-) activiteiten?

bedrag in €

Volle maan wandeling (± 3 uur)	
Zintuigentocht (± 2 uur)	
Natuurretraite (3 dagen + overnachting)	
Meditatieve natuurdag (± 6 uur)	

Vraag 19

Indien u 'nee' heeft geantwoord bij vraag 17:

Waarom zou u niet willen betalen voor zingevende activiteiten?

Pagina 6: Persoonsgegevens**Vraag 20**

Wat is uw geslacht? *

Maak een keuze...

Vraag 21

Wat is uw leeftijd? *

jaar

Vraag 22

Wat is uw hoogst behaalde opleidingsniveau? *

Afgerond of momenteel mee bezig

- ☐ VMBO / MAVO
- ☐ HAVO
- ☐ VWO
- ☐ MBO
- ☐ HBO
- ☐ WO / Universiteit
- ☐ Anders, namelijk

Vraag 23**Wat is uw huidige werksituatie? ***

- ☐ Student
- ☐ Werkend
- ☐ Werkloos
- ☐ Gepensioneerd
- ☐ Anders, namelijk

Vraag 24**In welke beroepssector bent u werkzaam (geweest), of in welke sector studeert u? ***

- ☐ Onderwijs
- ☐ Taal, geschiedenis, cultuur, communicatie, kunst
- ☐ Economie, commercieel, administratie, management
- ☐ Juridisch, bestuurlijk, openbare orde en veiligheid
- ☐ Wiskunde, natuurwetenschappen en informatica
- ☐ Techniek
- ☐ Agrarisch, natuur en milieu
- ☐ Gezondheidszorg
- ☐ Verzorging, sociale dienstverlening en sociaal wetenschappelijk onderzoek
- ☐ Horeca, toerisme, recreatie, transport, logistiek
- ☐ Niet van toepassing

Vraag 25**Wat is uw huidige woonplaats? *****Vraag 26****Wat is de levensbeschouwing die u vanuit uw opvoeding heeft meegekregen? ***

- ☐ Katholiek
- ☐ Boeddhistisch
- ☐ Protestants
- ☐ Hindoeistaans
- ☐ Joods
- ☐ Niet verbonden aan religieuze traditie, maar wel (spiritueel) geïnteresseerd
- ☐ Islamitisch
- ☐ Niet gelovig
- ☐ Anders, namelijk

Vraag 27**Wat is uw huidige levensbeschouwing? ***

- ☐ Katholiek
- ☐ Boeddhistisch
- ☐ Protestants
- ☐ Hindoeistaans
- ☐ Joods
- ☐ Niet verbonden aan religieuze traditie, maar wel (spiritueel) geïnteresseerd
- ☐ Islamitisch
- ☐ Niet gelovig
- ☐ Anders, namelijk

Pagina 7: Vervolgonderzoek

Vraag 28

Zou ik u naar aanleiding van deze enquête eventueel mogen benaderen voor een interview? *

Voor na de zomervakantie zoek ik nog een aantal mensen om persoonlijk te interviewen. Het doel is om dieper inzicht te krijgen in de mogelijkheden en ideeën van zingeving in de natuur.

- ☐ Ja
- ☐ Nee

Vraag 29

Heeft u interesse om in de toekomst mee te werken aan een mogelijk vervolgonderzoek? *

- ☐ Ja
- ☐ Nee

Vraag 30

Wilt u na afloop van mijn onderzoek eenmalig een bericht ontvangen over de resultaten van deze enquête? *

- ☐ Ja
- ☐ Nee

Vraag 31

Indien u bij een van bovenstaande vragen 'ja' heeft geantwoord, kunt u hier uw e-mail adres achterlaten.

Uw e-mail adres wordt alléén gebruikt voor de vragen waarop u 'ja' heeft geantwoord.

Indien u nog vragen of opmerkingen heeft over deze enquête, kunt u deze hier achterlaten

Pagina 8: Einde

Dit is het einde van de enquête. Indien u uw contactgegevens heeft achtergelaten kan het zijn dat ik binnenkort contact met u op neem.

Ontzettend bedankt voor uw deelname!

*pas na het verder klikken op het groene pijltje is de enquête afgerond!

Bijlage D

Resultaten van de enquête voor de zinzoekers

Pagina 2: Zingeving

Vraag 1

Wat is zingeving voor u? Kies de belangrijkste elementen, die voor u het meest verbonden zijn met zingeving. Kies minimaal 3 en maximaal 5 elementen. (n = 540)

Opmerking: er waren 10 respondenten die niet aan de gestelde voorwaarden hadden voldaan (minder dan 3 antwoorden gegeven), deze antwoorden zijn niet meegenomen in dit overzicht.

Elementen van zingeving	Aantal	%
Verbondenheid met natuur	224	41.5
Bewustzijn	171	31.7
Zien van samenhang in het leven	149	27.6
Inspiratie	141	26.1
In het moment zijn	139	25.7
Zelfontwikkeling	134	24.8
Zelf acceptatie	119	22.0
Spiritualiteit	104	19.3
Verwondering	104	19.3
Bezig zijn met een (levens)doel	103	19.1
Vrijheid	101	18.7
Verbondenheid met sociale omgeving	89	16.5
Authenticiteit	82	15.2
Vervulling van immateriële waarden	80	14.8
Ervaren van eenheid	73	13.5
Eerlijkheid	66	12.2
Accepteren van gebeurtenissen	61	11.3
Nieuwsgierigheid naar het onbekende	60	11.1
Zelfwaarde	60	11.1
Reflectie	58	10.7
Ervaren van een hogere (goddelijke) macht	55	10.2
Verantwoordelijkheid	42	7.8
Vrij zijn van behoeften	39	7.2
Begrijpen van gebeurtenissen	35	6.5
Intimiteit	34	6.3
Erkenning van anderen	29	5.4
Bereiken van doelen	26	4.8
Zelf-overstijgen	22	4.1
Leven volgens een bestaande moraal	16	3.0
Totaal	2416	447.41

Vraag 2**Heeft u, in aanvulling op vraag 1, zelf nog aanvullende beschrijvingen voor het begrip zingeving? (n=145)**

Opmerking: * Deze categorieën kwamen niet voor in enquêtevraag 1.

Thema	Omschrijving	Aantal
Levenspad	Doen wat er toe doet / nut heeft	11
	Eigen levenspad leiden	7
	Plek vinden in leven / universum	5
	Betekenis geven	5
	Dromen	3
	Bezig zijn met levensvragen	4
	Totaal	35
Sociale verbinding	Voor elkaar klaarstaan / helpen	10
	Samenzijn	8
	Liefde	8
	Communicatie	2
	Totaal	28
Verbinding (met wereld)	Zorgplicht voor aarde en mens	5
	Onderdeel van natuur zijn	5
	Schoonheid van aarde aanvaren/beseffen	4
	Eenheid	4
	Totaal	18
Rust *	Rust / stilstaan bij het moment	16
	Balans	1
	Totaal	17
Zijn	(Bewust) zijn	9
	Meegaan in de flow van het leven	1
	Totaal	10
Geluk*	Doen wat je gelukkig maakt	5
	Fijn voelen/ geluk ervaren/ genieten	4
	Totaal	9
Hogere macht	Verbondenheid met god	2
	Leven naar gods wil	1
	Totaal	3
Overigen	Acceptatie van leven	7
	Dankbaarheid	6
	Begrip , oordeelloos, openheid	5
	Veiligheid	2
	Creativiteit	2
	Mooie beelden	1

Vraag 3**Hoe belangrijk acht u zingeving (of zingevingsvragen) in uw leven? (n=550)**

	Aantal	%
Onbelangrijk	2	1.27
Enigszins belangrijk	7	4.36
Redelijk belangrijk	24	14.36
Belangrijk	79	35.27
Zeer belangrijk	194	44.36
Weet ik niet	244	0.36
Totaal	550	100%

Vraag 4**Hoe vaak houdt u zich bezig met (denken over) zingeving in uw leven? (n=550)**

	Aantal	%
Nooit	33	1.64
Maandelijks	9	12.18
Wekelijks	67	24.91
Dagelijks	137	45.64
Altijd	251	9.64
Weet ik niet	53	6.00
Totaal	550	100%

Pagina 3: Rol van natuur in zingeving**Vraag 5****Hoe betrokken voelt u zich bij de natuur? (n=550)**

	Aantal	%
Totaal niet betrokken	1	0.18
Niet betrokken	1	0.18
Redelijk betrokken	54	9.82
Betrokken	202	36.73
Heel erg betrokken	292	53.09
Weet ik niet	0	0
Totaal	550	100%

Vraag 6**Hoe belangrijk acht u de rol van natuur in zingeving? (n=550)**

	Aantal	%
Onbelangrijk	0	0
Enigszins belangrijk	17	3.09
Redelijk belangrijk	59	10.73
Belangrijk	181	32.91
Zeer belangrijk	288	52.36
Weet ik niet	5	0.91
Totaal	550	100%

Vraag 7

Welke aspecten van natuurbeleving hebben, voor u, een zingevende rol (in de natuur)? Er zijn meerdere antwoorden mogelijk. (n=550)

Aspecten van natuurbeleving	Aantal	%
Gevoel van ontzag en verwondering voor natuur	360	65.45
Vergeten van je dagelijkse zorgen in natuur	259	47.09
Natuur is belangrijk voor mijn welzijn	239	43.45
Gevoel van 'thuis' zijn in de natuur	239	43.45
Leren van de natuur	221	40.18
Gevoel van liefde voor de natuur	216	39.27
Plezier beleven in natuur	206	37.45
Gevoel van eenheid met de natuur	199	36.18
Voelen van zorgplicht voor de natuur	184	33.45
Verlangen naar zoveel mogelijk natuur om me heen	155	28.18
Spirituele verbondenheid met natuur	134	24.36
Emotionele verbinding met natuur	116	21.09
Anders	45	8.18
Geen van bovenstaande aspecten	0	0.00
Totaal	2573	467.82

Gemiddeld 4.6 antwoorden per persoon.

Antwoorden bij anders	Aantal
Rust	16
Onderdeel zijn van	12
Schoonheid	5
Inspiratie	3
Reflectie	3
Aarden	2
Verwondering en ontzag	2
Oordeelloos	2
Oncontroleerbaar	2
Nieuwe energie	2
Duurzaamheid	2
Ander bewustzijn	1
Genieten	1
Kennis delen	1
Vrijheid	1
Helend	1
Levensbehoefte	1
Totaal	57

Vraag 8**In hoeverre bent u het eens met onderstaande uitspraken? (n=550)**

Stelling	Weet ik niet %	Hele- maal mee oneens %	Mee oneens %	Niet eens / niet oneens %	Mee eens %	Hele- maal mee eens %
1. Natuur heeft een grote invloed op mijn gemoedstoestand	0.18	0.18	1.27	5.64	49.45	43.27
2. Het bezoeken van een stadspark is voor mij even zingevend als een bezoek aan een natuurgebied buiten de stad	2.55	6.73	36.73	26.36	23.82	3.82
3. Natuur beleven met al mijn zintuigen is voor mij zingevend	0.73	0.55	1.09	10.36	47.45	39.82
4. De Nederlandse natuur is voor mij niet 'natuurlijk' genoeg om als zingevend te beschouwen, daarvoor wil ik naar het buitenland	0.18	34.36	44.55	13.82	5.64	1.45
5. Natuur is voor mij pas zingevend als ik informatie heb over een gebied	0.55	35.09	48.91	12.18	3.09	0.18
6. Tuinieren is voor mij ook een manier van zingeving	2.36	2.73	9.27	18.18	43.64	23.82

Vraag 9

Welke activiteiten in de natuur zouden voor u zingevend kunnen zijn? Er zijn meerdere antwoorden mogelijk. (n=549)

Activiteit	Aantal keer gekozen	%
Wandelen	414	75.41
Struinen	286	52.09
Fietsen	281	51.18
Wandelen met de hond	222	40.44
Stiltewandeling	222	40.44
(Wild)kamperen	205	37.34
Natuur excursies	202	36.79
Bloten voeten pad lopen	197	35.88
Zien hoe kinderen in de natuur spelen en ontdekken	195	35.52
Nachtwandeling	188	34.24
Mediteren	182	33.15
Picknicken	176	32.06
Vogels spotten	166	30.24
Varen	165	30.05
Gesprekken voeren	164	29.87
Lezen	162	29.51
Mindfulness	150	27.32
Vrijwilligerswerk doen	127	23.13
Duisternis wandeling	123	22.40
Natuurretraites	118	21.49
Yoga	113	20.58
Sporten	112	20.40
Zintuigentocht	112	20.40
Schilderen of tekenen	101	18.40
Uitvoeren van rituelen in de natuur	81	14.75
Paardrijden	73	13.30
Survival activiteiten	62	11.29
Muziek luisteren	56	10.20
Bushcraft	43	7.83
Bidden	39	7.10
Totaal	4737	862.84

Gemiddeld aantal antwoorden per persoon 8.6.

Vraag 10**Heeft u, in aanvulling op vraag 9, nog andere activiteiten in de natuur die u als zingevend beschouwt?**

(n=121)

Activiteit	Aantal keer genoemd
Fotograferen	25
Zijn	19
Kijken (naar dieren/mensen)	14
Beleven	7
Durven en ontdekken	7
Zwemmen	7
Schrijven	6
Zitten / genieten	5
Voedsel verzamelen/eten	5
(Gezamenlijke) milieu acties	4
Kind gerelateerd (leren, vertellen, samen ontdekken in de natuur)	4
Liefhebben	4
Energie voelen	4
Werken in de natuur	3
Informatie	3
Sporten	3
Jutten / dingen verzamelen	3
Muziek maken	3
Filosoferen / discusseren	2
Kampvuur	2
Naar verhalen luisteren / verhalen bedenken	2
Pelgrimeren / hiken	2
Vissen	2
Tuinieren	1
Creatief	1
Leren van de natuur	1
Medicijn wandeling	1
Reizen	1
Wolken kijken	1
Coachen / dingen leren aan anderen	1
Totaal	143

Vraag 11

In hoeverre bent u het eens met onderstaande uitspraken? (n=550)

Stelling	Weet ik niet %	Helemaal mee oneens %	Mee oneens %	Niet eens / niet oneens %	Mee eens %	Helemaal mee eens %
1. Recreatie in de natuur (fietsen, wandelen etc.) is voor mij zingevend	0.18	0.00	1.45	6.00	52.73	39.64
2. Zingeving is iets persoonlijks, waar ik liever alleen mee bezig ben dan in een groep	1.27	3.45	16.91	32.36	31.45	14.55
3. Het is niet aan natuurbeherende organisaties om zingevende activiteiten te organiseren	3.64	8.73	33.27	33.45	14.00	6.91
4. Het actief betrekken van natuur in mijn leven is voor mij zingevend	1.45	0.00	1.45	7.09	52.91	37.09
5. Informatie over spiritualiteit (uit bijvoorbeeld tijdschriften als 'Happinez') inspireert mij om zingevende activiteiten te ondernemen	4.36	20.00	17.45	26.73	24.36	7.09

Vraag 12

Heeft u wel eens deelgenomen aan een georganiseerde zingevende activiteit in de natuur, en hoe heeft u dit ervaren? (n=546)

Ervaring	Aantal	%
Ja, het was een positieve ervaring	166	30.40
Ja, het was een matige ervaring	14	2.56
Ja, het was een negatieve ervaring	2	0.37
Nee, nooit aan een georganiseerde zingevende activiteit deelgenomen	359	65.75
Anders	5	0.92
Totaal	546	100

Vraag 13

Indien 'ja' geantwoord bij vraag 12: Aan wat voor georganiseerde zingevende activiteit(en) heeft u deelgenomen, waar vond(en) deze plaats, door wie was het georganiseerd, en indien van toepassing hoeveel heeft u hiervoor betaald? (n=170)

Opmerking: Om een duidelijker beeld te creëren zijn de antwoorden op deze vraag opgesplitst, en verdeeld in de volgende categorieën: soort activiteit, duur van activiteit, plaats van activiteit en het soort organisatie.

Soort activiteit	Aantal keer genoemd
Natuur excursie	34
Avond/nacht activiteit (vooral wandeling)	22
Stiltewandeling	21
Meditatie	14
Ritueel / ceremonie	13
Bijzondere wandeling (zintuigen, spiritueel, natuur beleving)	12
Retraite	8
Workshop / cursus (natuur en/of spiritualiteit gerelateerd)	7
Varen	6
Natuurfeest / festival	6
Yoga	5
Vrijwilligerswerk	5
Eetbare planten en kruiden zoeken	4
Natuur quest	3
Spirituele activiteiten (energie voelen, bomen knuffelen)	3
Sport	3
Verhalen vertellen / luisteren	3
Gewoon wandelen	3
Oosterse sporten	2
Dauwtrappen	2
Fotografie	2
Mindfulness	2
Kinderactiviteit	2
Kamperen in de vrije natuur	2
Bloten voeten pad	1
Eten	1
Lezing volgen	1
Natuurcoaching geven	1
Met paard en wagen mee	1
Segway	1
Kunst beleven	1
Beeldhouwen	1
Bezinning	1
Dansen	1
Bushcraft	1
Totaal	195

Duur van activiteit	Aantal	%
Dagactiviteiten	145	74.36
Meerdaags (week, weekend)	31	15.90
Regelmatig	11	5.64
Cursus	8	4.10
Totaal	195	100%

Plaats van activiteit	Aantal	%
Nederland	166	85.13
Buitenland	23	11.79
Onbekend	6	3.08
Totaal	195	100%

Soort organisatie			Aantal	%
Natuur-gerelateerd	Staatsbosbeheer	23	61	37.01
	IVN	18		
	Overige organisaties (zoals Vogelbescherming, Vlinderstichting etc.)	16		
	Natuurmonumenten	13		
	Provinciale landschappen	7		
Spiritueel gerelateerd			31	14.90
Particulier			28	13.46
Kerk			9	4.33
Overig			63	30.29
Totaal			208	100%

Vraag 14

Zou u geïnteresseerd zijn om deel te nemen aan georganiseerde zingende activiteiten wanneer natuurbeherende organisaties, zoals Staatsbosbeheer, deze zou organiseren of faciliteren? (n=550)

	Aantal	%
Ja	160	29.09
Nee	180	32.72
Misschien	210	38.18
Totaal	550	100%

Vraag 15

Indien 'ja' of 'misschien' geantwoord bij vraag 14: Aan wat voor zingevende activiteiten zou u dan graag willen deelnemen, wanneer deze georganiseerd worden door natuurbeherende organisaties? (n=270)

Opmerking: De antwoorden op deze vraag zijn verdeeld in 3 categorieën: concrete activiteit, voorwaarden waar de activiteit aan moet voldoen, en elementen die de activiteit moet bevatten. Totaal aantal gegeven antwoorden: 547.

Activiteit	Aantal keer genoemd
(Natuur) excursies met gids	99
Wandelen / fietsen (zonder begeleiding specifiek te benoemen)	49
Stilte wandeling / activiteit	41
Meditatie	39
Nacht wandeling / activiteit	32
Overleven (bushcraft, eetbare/geneeskachtige planten, survival)	25
Yoga	19
Vrijwilligerswerk (opruimen, beheer, monitoring)	17
Varen / kanoen	14
Zelfstandig te bewandelen pad / te ervaren plek	14
Mindfulness	13
Zintuigen wandeling	12
Creatief (schilderen, schrijven, fotograferen)	12
Retraites	11
Overig spiritueel (aura's zien, energie, kracht voelen)	10
Kind gerelateerde activiteiten	10
Wild kamperen	9
Sport	8
Rituelen / ceremonies	3
Paardrijden	3
Eten	3
Oosterse sport (zonder yoga)	3
Lezing	3
Cursussen	2
Nature quest	2
Dansen	2
Filosofische wandeling	2
Dauwtrappen	2
Muir track	1
Meerdaagse tocht met boswachter	1
Bezinningsdag	1
Muziek maken	1
Wandelen met opdrachten	1
Totaal	464

Voorwaarden waar activiteit aan moet voldoen	Aantal keer genoemd
Kleinschalig, of 1 op 1	14
Normaal niet toegankelijk	10
Alleen, op jezelf teruggeworpen worden	6
Niet te zweverig	4
Met hond	2
Rolstoel toegankelijk	1
Totaal	46

Elementen waar activiteit aan moet voldoen	Aantal keer genoemd
Ervaren / verwonderen / bewustzijn	17
Ontdekken	10
Leren	9
Milieu / duurzaamheid gerelateerde activiteiten	6
Historie (natuur, mythen, geesten)	4
Totaal	37

Vraag 16

Indien 'nee' of 'misschien' geantwoord bij vraag 14: Wat is voor u de reden dat u niet zou willen deelnemen aan zingevende activiteiten, wanneer natuurbeherende organisaties deze zouden organiseren? (n=273)

Thema	Genoemde reden	Aantal
Ik beleef zingeving (of zingevende activiteiten) liever alleen	Ik beleef zingeving liever alleen	131
	Ik ben liever alleen in de natuur	29
	Ik doe zingevende activiteiten liever alleen	16
	Totaal	176
Praktische voorwaarden of belemmeringen	Tijdgebrek	13
	Ligt aan prijs	12
	Ligt aan locatie	11
	Zingeving kan je niet plannen / vastleggen	9
	Ligt aan soort activiteit	6
	Practische beperkingen (rolstoel, ziek)	6
	Mits kinderen mee kunnen doen	2
	Onwetende van activiteit	1
	Totaal	60
Principieel / moreel bezwaar tegen zingevende activiteiten	Te geforceerd / gemaakt is niet zingevend meer	20
	Niet te zweverig	13
	Bang voor publiek wat erop af komt	9
	Bang voor verkeerde motieven (geld)	8
	Bang voor amateurs	4
	Bang dat het iets religieus wordt	2
	Totaal	56
Zingevende activiteiten zijn niet voor terrein beherende organisaties	Staatbosbeheer zou alleen moeten faciliteren	18
	Alleen educatieve activiteiten, waarbij kennis over natuur gedeeld wordt	9
	Genoeg andere organisaties die zingevende activiteiten organiseren	6
	Wel interesse in een plek, niet in de activiteiten	1
	Totaal	34
Te persoonlijk	Te persoonlijk voor georganiseerde activiteit	29
	Te intiem	3
	Totaal	32
Ik heb geen behoefte aan zingevende activiteiten	Geen behoefte aan zingevende activiteiten/zingeving	12
	Ziet potentie voor anderen, maar niet voor zichzelf	4
	Totaal	16
Zingeving niet perse in natuur	Andere dingen zijn zingevender voor mij	4
	Zingeving staat los van natuur	1
	Totaal	5

Vraag 17

Zou u bereid zijn om te betalen voor zingevende activiteiten als natuurbeherende organisaties, zoals Staatsbosbeheer, deze zouden organiseren? (n=550)

	Aantal	%
Ja	237	43.09
Nee	160	29.09
Misschien	153	27.82
Totaal	550	100%

Vraag 18

Indien u 'ja' of 'misschien' heeft geantwoord bij vraag 17: Hoeveel zou u dan bijvoorbeeld willen betalen voor de volgende zingevende (groeps-) activiteiten?

Uitleg tabel: Men kon voor de verschillende activiteiten een bedrag noemen wat ze zouden willen betalen. Hiervan is een gemiddelde berekend. Er is ook gekeken naar hoeveel procent van de respondenten onder of boven de originele kostenprijs van de activiteit zaten. Hiervoor is originele kostenprijs van de activiteit genomen plus 25% en min 25%. De originele kostenprijs was niet vermeld in de enquête.

	Vollemaan- wandeling (3 uur)	Zintuigen- tocht (2 uur)	Retraite (3 dagen + overnachting)	Meditatieve natuurdag (6 uur)
N	196	172	264	278
Gemiddeld genoemde prijs	€ 14.14	€ 12.01	€ 150.26	€ 37.35
Originele prijs	€12	€6	€420	€60
< 75% van prijs	18.88%	7.56%	95.83%	62.23%
ongeveer genoemde prijs	59.18%	16.28%	3.79%	32.73%
> 125% genoemde prijs	21.94%	76.16%	0.38%	5.04%

Vraag 19

Indien u 'nee' heeft geantwoord bij vraag 17: Waarom zou u niet willen betalen voor zingevende activiteiten? (n=165)

Thema	Genoemde reden	Aantal
Ik heb geen behoefte aan zingevende activiteiten (of zingeving)	Ik zou niet meedoen	27
	Soortgelijke activiteiten kan ik zelf gratis of goedkoper organiseren	15
	Geen zin in georganiseerde zingeving	10
	Geen activiteiten nodig, de natuur is voldoende	5
	Liever vrijwilliger zijn en zo natuur betalen	5
	Geen behoefte aan zingeving	4
	Is alleen maar tegengevallen tot nu toe	1
	Totaal	67
Principieel / moreel bezwaar tegen zingevende activiteiten	Zingeving kan niet georganiseerd worden	12
	Te persoonlijk voor georganiseerde activiteit	11
	Er mag niet verdiend worden aan zingeving	11
	Angst voor commercialisatie	5
	Te geforceerd is niet zingend meer	2
	Totaal	41
Ik beleef zingeving liever alleen / niet in een groep	Geen groepsactiviteiten	16
	Ik ben liever alleen (of organiseer zelf activiteiten)	14
	Zingevende activiteiten liever alleen beleven	7
	Ik ben liever alleen in de natuur	3
	Totaal	40
Zingevende activiteiten zijn niet voor terreinbeherende organisaties	Natuur is voor iedereen en gratis	13
	Bang voor amateurs	3
	Niet te zweverig	3
	Staatsbosbeheer zou alleen moeten faciliteren	3
	Genoeg andere organisaties die zingevende activiteiten organiseren	3
	Ik ben al donateur / lid	3
	Bang voor verkeerde motieven (geld)	2
	Geld moet besteed worden aan beheer niet aan zingeving	2
	Zingeving staat los van natuur	1
	Totaal	33
Praktische voorwaarden of belemmeringen	Ligt aan de prijs	10
	Ik heb geen/beperkt budget	8
	Ligt aan soort activiteit	4
	ik verdien er zelf mee	3
	Liever vrijwillige bijdrage achteraf	3
	Tijdgebrek	2
	Praktische beperkingen (rolstoel, ziek)	1
	Totaal	31

Pagina 6: Persoonsgegevens

Vraag 20

Wat is uw geslacht? (n=544)

Geslacht	Aantal	%
Man	89	16.36
vrouw	455	83.64
Totaal	544	100%

Vraag 21

Wat is uw leeftijd? (n=542)

Leeftijd	Aantal	%
25 jaar of jonger	52	9.59
26 - 35	100	18.45
36 - 45	142	26.20
46 - 55	131	24.17
56 - 65	97	17.90
65 jaar of ouder	20	3.69
Totaal	542	100%

Gemiddelde leeftijd: 43 jaar en 8 maanden

Jongste deelnemer: 18 jaar

Oudste deelnemer: 81

Vraag 22

Wat is uw hoogst behaalde opleidingsniveau? (n=541)

Opleidingsniveau	Aantal	%
VMBO / MAVO	26	4.81
HAVO	33	6.10
VWO	16	2.96
MBO	93	17.19
HBO	210	38.82
WO / Universiteit	149	27.54
Anders	14	2.59
Totaal	541	100%

Antwoorden bij anders	Aantal
MULO	3
HBO +	3
post HBO	3
PHD	2
MMS	1
Het leven	1
LBO	1

Vraag 23**Wat is uw huidige werksituatie? (n=541)**

Werksituatie	Aantal	%
Student	44	8.13
Werkend	373	68.95
Werkloos	41	7.58
Gepensioneerd	35	6.47
Anders	48	8.87
Totaal	541	100%

Antwoorden bij anders	Aantal
Huisvrouw/man	15
Afgekeurd	7
Arbeidsongeschikt	6
Vrijwilliger	6
WAO	6
WIA	4
Chronisch ziek	2
Mantelzorger	1
Wajong	1

Vraag 24**In welke beroepssector bent u werkzaam (geweest)? (n=542)**

Beroepssector	Aantal	%
Gezondheidszorg	126	23.25
Agrarisch, natuur en milieu	72	13.28
Economie, commercieel, administratie, management	68	12.55
Onderwijs	65	11.99
Taal, geschiedenis, cultuur, communicatie, kunst	61	11.25
Verzoring, sociale dienstverlening en sociaal wetenschappelijk onderzoek	42	7.75
Juridisch, bestuurlijk, openbare orde en veiligheid	22	4.06
Horeca, toerisme, recreatie, transport, logistiek	16	2.95
Techniek	13	2.40
Wiskunde, natuurwetenschappen en informatica	12	2.21
Niet van toepassing	45	8.30
Totaal	542	100%

Vraag 25**Wat is uw huidige woonplaats? (n=528)**

Opmerking: De respondenten is enkel gevraagd naar woonplaats, deze is vervolgens ingedeeld per provincie en in stad of dorp.

Provincie	Aantal	%
Gelderland	102	19.32
Zuid Holland	86	16.29
Noord Holland	83	15.72
Brabant	66	12.50
Utrecht	63	11.93
Overijssel	30	5.68
Groningen	24	4.55
Drenthe	22	4.17
Friesland	17	3.22
Flevoland	13	2.46
Limburg	9	1.70
Zeeland	4	0.76
Buitenland	9	1.70
Totaal	528	100%

Buitenland	Aantal
Belgie	4
Duitsland	2
Tunesie	1
Spanje	1
Portugal	1

Woonsituatie	Aantal	%
Dorp	193	37.70
Stad	319	62.30
Totaal	512	100%

Vraag 26**Wat is de levensbeschouwing die u vanuit uw opvoeding heeft meegekregen? (n=540)**

Levensbeschouwing vanuit opvoeding	Aantal	%
Katholiek	164	30.37
Niet gelovig	160	29.63
Protestants	136	25.19
Niet verbonden aan religieuze traditie, wel spiritueel geïnteresseerd	60	11.11
Joods	0	0
Islamitisch	0	0
Boeddhistisch	0	0
Hindoeïstisch	0	0
Anders	20	3.70
Totaal	540	100%

Antwoorden bij andere levensbeschouwing	Aantal
Nederlands hervormd	6
Christelijk	4
Humanistisch	3
Apostolisch Genootschap	2
Antroposofisch	1
Atheïst	1
Christelijk gereformeerd	1
Communistisch	1
Gereformeerd	1
Half Israëlijsch, niet joods	1
Holistisch	1
Ieder in zijn/haar waarde laten.	1
Jehovah's Getuigen	1
Oud katholiek	1
Remonstrant	1
Spiritueel humanisme	1
Universeel	1
Vegetariër	1
Zevende dags Adventist	1

Vraag 27

Wat is uw huidige levensbeschouwing? (n=539)

Huidige levensbeschouwing	Aantal	%
Niet verbonden aan religieuze traditie, wel spiritueel geïnteresseerd	223	41.37
Niet gelovig	184	34.14
Protestants	41	7.61
Katholiek	29	5.38
Boeddhistisch	11	2.04
Joods	0	0
Islamitisch	0	0
Hindoeïstisch	0	0
Anders	51	9.46
Totaal	539	100%

Antwoorden bij andere levensbeschouwing	Aantal
Christen	4
Humanist	4
Wicca	4
Atheïst	3
Sjamanistisch	3
Vrijzinnig	3
Antroposofisch	2
Natuur religie	2
Paganistisch	2
Zwevend	2
Agnost	1
Communistisch	1
Druïdisme	1
Gnostica	1
Hedendaags spiritueel	1
Hermetica	1
Ieder in zijn waarde laten.	1
Jehovah's Getuigen	1
Keltische natuurspiritualiteit	1
Pantheïstisch	1
Priesteres van de Godin	1
Rooms katholiek en hervormd	1
Spiritualist Church	1
Theosoof	1
Universeel	1
Utilitarist	1
Vegetariër	1
Verwondering en openheid leven in de breedste zin van het woord te aanschouwen	1
We are one,verbonden met alles	1
Wereldreligieus	1
Witchcraft	1
Zevende dags Adventist	1

Pagina 7: Vervolgonderzoek

Vraag 28

Zou ik u naar aanleiding van deze enquête eventueel mogen benaderen voor een interview?

Vraag 29

Heeft u interesse om in de toekomst mee te werken aan een mogelijk vervolgonderzoek?

Vraag 30

Wilt u na afloop van mijn onderzoek eenmalig een bericht ontvangen over de resultaten van deze enquête?

	Ja	Nee / geen antwoord
Vraag 28	239	311
Vraag 29	349	201
Vraag 30	399	151

Bijlage E

Enquête voor de medewerkers van Staatsbosbeheer

WAGENINGEN UR
For quality of life

Zingeving in de Nederlandse natuur, vragenlijst voor medewerkers van Staatsbosbeheer

Pagina 1: Introductie

Beste medewerk(st)er van Staatsbosbeheer,

Ik ben Lieke Verhoeven, MSc student Bos en Natuurbeheer aan Wageningen Universiteit. Ik ben momenteel bezig met mijn afstudeeronderzoek naar 'Zingeving in de Nederlandse natuur' voor Staatsbosbeheer, en wordt hierin mede begeleid door Matthijs Schouten.

Zingeving is een veelomvattend begrip. Het lijkt alsof steeds meer mensen de natuur op te zoeken voor 'zingevende activiteiten', van yogasessies en rituelen tot stilte wandelingen en survivals. Het doel van mijn onderzoek is om te achterhalen of er inderdaad (een groeiende) behoefte aan zingeving in de natuur is en of Staatsbosbeheer met het activiteiten hierop meer zou kunnen inspelen.

Ik ben daarom benieuwd naar uw ervaringen met vragen naar zingeving in uw werk, en hoop dat u deze met mij wilt delen door middel van een korte enquête. De enquête bestaat uit 14 vragen, en zal ongeveer 10 minuten van uw tijd kosten. De resultaten worden natuurlijk anoniem behandeld. Het invullen van de enquête is van groot belang voor mijn onderzoek, maar natuurlijk ook voor Staatsbosbeheer!

Voor verdere vragen kunt u altijd mailen naar lieke.verhoeven@wur.nl.

Alvast bedankt.

Vriendelijke groeten,
Lieke Verhoeven

Pagina 2: Zingeving en uw ervaring (1)

Zingeving is een breed en vaag begrip, andere veelgebruikte termen zijn bijvoorbeeld bezieling, zinbevordering, zinvinding, bezinning, zin-ervaring, lichtzoeken, levensvragen etc. Hoewel er veel verschillende benamingen zijn, is de betekenis van bovenstaande begrippen min of meer hetzelfde.

Voorbeelden van zingevende activiteiten die Staatsbosbeheer momenteel al aanbied (buiten de 'normale' recreatieve activiteiten om) zijn bijvoorbeeld Bos Bed & Breakfast, meditatieve natuurdag, volle maan wandeling, zintuigtocht, en sagen & legendes van de Veluwe.

Vraag 1

Heeft u tijdens uw werk wel eens te maken gehad met zingeving en/of zingevende activiteiten? *

Dit kan breed opgevat worden: van het organiseren van activiteiten zoals hierboven genoemd, tot het bijwonen van workshops of lezingen, of misschien wel het vinden van sporen van rituelen in het bos.

☐ Ja (ga door naar vraag 2)

☐ Nee (ga door naar vraag 3 op de volgende pagina)

Vraag 2

Indien 'ja' geantwoord bij vraag 1: In welke vorm, en hoe zag dit eruit?

Pagina 3: Zingeving en uw ervaring (2)**Vraag 3**

Bent u wel eens gevraagd, door collega's binnen Staatsbosbeheer en/of door externen, om zingevende activiteiten (mee) te organiseren? *

Er zijn meerdere antwoorden mogelijk

- ☐ Ja, door collega's
- ☐ Ja, door een extern bedrijf of externe organisatie
- ☐ Ja, door een (groep) particulier(en)
- ☐ Nee (ga door naar vraag 8 op de volgende pagina)
- ☐ Anders, namelijk

Vraag 4

Indien 'ja' geantwoord bij vraag 3: Om wat voor activiteit(en) ging het hier?

Voorbeelden van activiteiten zijn bijvoorbeeld bushcraft, meditatieve natuurwandelingen, rituelen in de natuur, wildkamperen enzovoorts. Maar het kunnen natuurlijk ook andere activiteiten zijn, als u denkt dat het om zingevende activiteiten gaat kunt u het hieronder noemen.

Vraag 5

Vervolg vraag 3 en 4: Bent u toen op deze vraag ingegaan, en heeft het resultaat opgeleverd?

- ☐ Ja, ik heb de betreffende vraag zelfstandig afgehandeld met succes
- ☐ Ja, ik heb de betreffende vraag door-gecommuniceerd naar anderen en er vervolgens werk van gemaakt
- ☐ Nee, ik had geen tijd
- ☐ Nee, ik zag het nut er niet van in
- ☐ Anders, namelijk

Vraag 6

Ziet u een verschil in het aantal vragen naar zingevende activiteiten en/of de hoeveelheid tijd die u eraan besteed, vergeleken met 5 jaar geleden? *

- ☐ Ja, ik zie een toename
- ☐ Ja, ik zie een afname
- ☐ Nee, ik zie geen verschil
- ☐ Ik weet het niet

Vraag 7

Wat voor verzoeken voor zingevende activiteiten krijgt u tegenwoordig binnen, die u 5 jaar geleden nog niet kreeg?

Pagina 4: Zingevende activiteiten en Staatsbosbeheer

Vraag 8

Ziet u veel bezoekers op zingevende activiteiten afkomen die momenteel al worden georganiseerd?

- ☐ Ja, de activiteiten worden druk bezocht en zitten vaak vol
- ☐ Ja, er is (veel) animo voor de activiteiten maar ze zitten nooit vol
- ☐ Nee, er lijkt weinig interesse voor de georganiseerde activiteiten te zijn
- ☐ Ik weet het niet
- ☐ Anders, namelijk

Vraag 9

Denkt u dat zingevende activiteiten passen bij Staatsbosbeheer? *

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet

Vraag 10

Wat is de reden voor uw keuze bij vraag 9?

Vraag 11

Denkt u dat het (praktisch, financieel etc.) haalbaar kan zijn voor Staatsbosbeheer om (meer) zingevende activiteiten te organiseren? *

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet

Vraag 12

Wat is de reden voor uw keuze bij vraag 11?

Vraag 13

Zou u zelf betrokken willen zijn bij het bedenken, ontwikkelen en/of organiseren van mogelijke zingevende activiteiten? *

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Misschien

Pagina 5: Algemene gegevens en vervolgonderzoek**Vraag 14**

Algemene gegevens *

Vrouw/man	
Leeftijd	
Functie binnen Staatsbosbeheer	
Aantal jaren ervaring	
District	

Vraag 15

Zou ik naar aanleiding van deze enquête contact met u op mogen nemen voor een interview? *

Het interview zal waarschijnlijk eind augustus of in september plaatsvinden, afhankelijk van wanneer het u uitkomt. Het doel van het interview is om opties en ideeën te bespreken, om zo een dieper inzicht te krijgen in de mogelijkheden en het animo binnen Staatsbosbeheer. Ik heb dan de resultaten van mijn andere enquête binnen, en een beter inzicht in de vraag naar zingevende activiteiten vanuit de samenleving.

- ☐ Ja
- ☐ Nee

Vraag 16

Indien u mee zou willen werken aan de interviews, kunt u hier uw naam en e-mail adres achter laten. Ik neem dan contact met u op.

Ja' geantwoord bij vraag 15: U kunt hier uw naam en e-mail adres achterlaten, dan neem ik contact met u op.

Naam	
E-mail	

Vraag 17

Als u graag op de hoogte wordt gehouden van mijn onderzoek, kunt u hier uw e-mailadres achterlaten

De ingevoerde e-mail adressen van deze vraag worden gescheiden gehouden van vraag 16

Als u verder nog vragen of opmerkingen heeft, kunt u ze hier kwijt.

Pagina 6

Dit is het einde van de enquête. Ontzettend bedankt voor uw deelname! Indien u uw contactgegevens heeft achtergelaten neem ik zo spoedig mogelijk contact met uw op.

*pas na het verder klikken op het groene pijltje is de enquête afgerond!

Bijlage F

Resultaten van de enquête voor de medewerkers van Staatsbosbeheer

Pagina 2: Zingeving en uw ervaring

Vraag 1

Heeft u tijdens uw werk wel eens te maken gehad met zingeving en/of zingevende activiteiten? (n=62)

	Aantal	%
Ja	52	83.87
Nee	10	16.13
Totaal	62	100%

Vraag 2

Indien 'ja' geantwoord bij vraag 1: In welke vorm, en hoe zag dit eruit? (n=52)

Soort ervaring	Aantal	%
Activiteiten door Staatsbosbeheer (mede) georganiseerd	62	114.81
Vragen over gebruik terrein	18	33.33
Samenwerkingen met andere bedrijven	15	27.78
Interne activiteiten	10	18.52
Vinden van sporen	4	7.41
Zelf deelgenomen aan activiteiten	3	5.56
Onbekend	5	9.26
Totaal	117	216.67

Pagina 3: Zingeving en uw ervaring

Vraag 3

Bent u wel eens gevraagd, door collega's binnen Staatsbosbeheer en/of door externen, om zingevende activiteiten (mee) te organiseren? *Er zijn meerdere antwoorden mogelijk.* (n=62)

	Aantal	%
Ja, door collega's	20	32.26
Ja, door een extern bedrijf of externe organisatie	24	38.71
Ja, door een (groep) particulier(en)	8	12.90
Nee	27	43.55
Anders	5	8.06
Totaal	84	135.48%

Vraag 4**Vervolg vraag 3: Om wat voor zingevende activiteiten ging het hier? (n=22)**

Vraag door	Soort vraag	Aantal	
Extern bedrijf / externe organisatie	Bedrijfsuitje	3	
	Spirituele activiteiten	3	
	Overige activiteiten (stiltewandeling, excursies)	4	
		Totaal	10
Collega's	Opzetten / Ontwikkelen zingevende activiteiten	6	
	Natuurwijs	3	
		Totaal	9
Particulieren	Bijzondere activiteiten (vollemaandwandeling, overnachting in het bos)	3	
		Totaal	3
		Totaal	22

Vraag 5**Vervolg vraag 3 en 4: Bent u toen op deze vraag (of vragen) ingegaan, en heeft het resultaat opgeleverd? (n=36)**

Reactie op vraag	Aantal	%
Ja, ik heb de betreffende vraag zelfstandig afgehandeld met succes	31	86.11
Ja, ik heb de betreffende vraag door-gecommuniceerd naar anderen en die hebben het verder opgepakt	1	2.78
Nee, ik had geen tijd	1	2.78
Nee, ik zag er het nut niet van in	1	2.78
Anders (activiteiten waren al opgestart, soms wel soms niet)	2	5.56
	Totaal	36
		100%

Vraag 6**Ziet u een verschil in het aantal vragen naar zingevende activiteiten en/of de hoeveelheid tijd die u eraan besteedt, vergeleken met 5 jaar geleden? (n=36)**

Verskil	Aantal	%
Ja, ik zie een toename	21	58.33
Ja, ik zie een afname	0	0.00
Nee, ik zie geen verschil	9	25.00
Ik weet het niet	4	11.11
Anders (geen toename in activiteiten, wel meer acceptatie; sta er wel voor open, maar steeds minder tijd)	2	5.56
Totaal	36	100%

Vraag 7

Wat voor verzoeken voor zingevende activiteiten worden er tegenwoordig aan u gericht, die 5 jaar geleden nog niet aan bod kwamen? (n=25)

Opmerking: Niet alle antwoorden bestonden uit concrete activiteiten, soms werden er ook antwoorden gegeven waaruit een bepaald thema naar voren kwam. Daarom zijn de antwoorden op deze vraag in twee tabellen ingedeeld: een met de activiteiten, en een met de thema's.

Soort activiteit	Aantal
Overnachten in de natuur	7
Meditatie	5
Stiltewandeling	5
Zintuigentocht	4
Nachtwandeling	3
Nature quest	3
Natuurwijs	3
Workshops (intern en extern)	2
Bushcraft / survival	1
Creatieve activiteiten	1
Muirtrack	1
Yoga	1
Totaal	36

Thema's	Aantal
Beleving	4
Eenvoud	2
(Snelle) kennis	1
Bijzonder	1
Ruimte	1
Rust	1
Speelsheid	1
Totaal	11

Pagina 4: Zingevende activiteiten en Staatsbosbeheer

Vraag 8

Ziet u veel bezoekers op zingevende activiteiten afkomen die momenteel al worden georganiseerd? (n=62)

Populariteit activiteiten	Aantal	%
Ja, de activiteiten worden druk bezocht en zitten vaak vol	13	20.97
Ja, er is (veel) animo voor de activiteiten maar ze zitten nooit vol	9	14.52
Nee, er lijkt weinig interesse voor de georganiseerde activiteiten te zijn	4	6.45
Weet ik niet	30	48.39
Anders	6	9.68
Totaal	62	100%

Vraag 9**Denkt u dat zingevende activiteiten passen bij Staatsbosbeheer? (n=62)**

	Aantal	%
Ja	53	85.48
Nee	3	4.84
Weet ik niet	6	9.68
Totaal	62	100%

Vraag 10**Kunt u uw keuze bij vraag 9 toelichten? (n=58)**

Opmerking: Wanneer er naar vraag 9 en 10 samen gekeken wordt, valt op te merken dat er verschillende nuances zijn in het antwoorden met ja of nee. Daarom zijn de antwoorden gegeven bij vraag 9 verdeeld in 5 groepen: ja, ja maar, nee maar, nee, en weet ik niet.

	Aantal	%	Voorbeelden van antwoorden
Ja	39	67.24	Het past bij de organisatie
			Er zijn veel collega's met zingevende hobby's en talenten
			Voor alle groepen natuurliefhebbers moeten we iets aanbieden
			Zingeving en natuur is een logische combinatie
			Groeiende behoefte uit maatschappij tegemoet komen
Ja, maar...	13	22.41	Ligt aan de soort activiteiten, het moet wel bij Staatsbosbeheer passen
			Beter om aan derden over te laten
			Het moet niet te zweverig worden
			Er is slechts een kleine groep geïnteresseerden
Nee, maar...	2	3.45	Het kan een verkeerd beeld van Staatsbosbeheer geven
			Staatsbosbeheer moet doen waar het goed in is: natuur beheren
Nee	3	5.17	Er is slechts een kleine groep geïnteresseerden
			Beter om aan derden over te laten
Weet ik niet	1	1.72	We zijn er nog niet klaar voor
Totaal	58	100%	

Vraag 11**Denkt u dat het (praktisch, financieel) haalbaar kan zijn voor Staatsbosbeheer om (meer) zingevende activiteiten te organiseren? (n=62)**

	Aantal	%
Ja	39	62.90
Nee	8	12.90
Weet ik niet	15	24.19
Totaal	62	100%

Vraag 12

Kunt u uw keuze bij vraag 11 toelichten? (n=56)

Opmerking: Wanneer er naar vraag 11 en 12 samen gekeken wordt, valt op te merken dat er verschillende nuances zijn in het antwoorden met ja of nee. Daarom zijn de antwoorden gegeven bij vraag 11 verdeeld in 5 groepen: ja, ja maar, nee maar, nee, en weet ik niet.

	Aantal	%	Voorbeelden van antwoorden
Ja	18	32.14	Er zijn momenteel al activiteiten die kosten draaiend zijn
			We hebben een hoop getalenteerde boswachters bij Staatsbosbeheer
			De gebieden en accommodaties van Staatsbosbeheer zijn uitermate geschikt
			We moeten inspelen op de trend
			Het hoeft nu nog niet winstgevend te zijn, het verdienen zit in de meerwaarde op de lange termijn
Ja, maar...	25	44.64	Alleen als er behoefte is, en waar de behoefte is
			Alleen als het goed in de markt gezet wordt
			Het moet ook leuk voor het personeel zijn
			Het mag best exclusief zijn, door meer geld te vragen blijft het een bijzondere ervaring
Nee, maar...	4	7.14	Er is te weinig personeel beschikbaar
			Beter om te focussen op onbelegeide activiteiten, zoals bijzondere paden
			Er zijn al teveel gratis alternatieven
Nee	7	12.50	Het is een te kleine doelgroep
			Het onderwerp leent zich niet voor grootschaligheid
			Beter overlaten aan derden
Weet ik niet	2	3.57	Ik heb geen inzicht in zingevende activiteiten en de markt
Totaal	56	100%	

Vraag 13

Zou u zelf betrokken willen zijn bij het bedenken, ontwikkelen en/of organiseren van mogelijke zingevende activiteiten? (n=62)

	Aantal	%
Ja	27	43.55
Nee	20	32.26
Misschien	15	24.19
Totaal	62	100%

Pagina 5: Persoonsgegevens & vervolgonderzoek

Vraag 14:

Persoonsgegevens

Geslacht	Aantal	%
Man	36	58.06
vrouw	26	41.94
Totaal	62	100%

Leeftijd (n=62)	
Gemiddeld	45.5
Jongste respondent	25
Oudste respondent	63

Functie binnen Staatsbosbeheer (n=62)		Aantal
Boswachters / beheerders	Boswachter VPR	23
	Veldmedewerker	10
	Boswachter	8
	Junior boswachter	7
	Medewerker buitencentrum	4
	Leerling boswachter	1
Algemene staff	Communicatie	2
	Marketing	1
	Accountmanager	1
	Programmaleider	1
	Overigen	4
Totaal		62

Aantal jaren ervaring (n=58)	Aantal
1 tot 5	10
6 tot 10	20
11 tot 20	10
21 tot 30	6
meer dan 30	12
Gemiddeld	16

District	Aantal
Benedenrivieren	0
Drenthe-Oost	3
Drenthe-West	4
Flevoland	1
Friese Wadden	2
Fryslân	2
Groningen	3
Limburg	2
Maas, Dommel & Aa	0
Noord-Holland-Noord	0
Noord-Holland-Zuid	5
Overijssel-Noord	1
Peel & Kempen	3
Rivierenland	2
Salland & Twente	5
Utrecht	2
Veluwe & Achterhoek	2
West-Brabant	2
Zeeland	3
Zuid-Hollandse Eilanden & Waarden	1
Zuid-Holland-West	2
Niet verbonden aan een bepaald district	9
Totaal	54

Vraag 15 t/m 17 zijn geen inhoudelijke vragen, en het is daarom niet van toepassing om deze resultaten te vermelden.

